

ŠIAURIETIŠKI ATŠIVĖRIMAI

PASVALIO KRAŠTO ISTORIJOS, KULTŪROS ŽURNALAS 2003/2 (15)

Turinys

<i>Vitalija Kazilionytė</i>	
Išlikimas: šiandien ir visados	1
<i>Albinas Kazlauskas</i>	
Paminklas – veiklaus gyvenimo knyga	5
<i>Algimutis Balčiūnaitis</i>	
Karstiniai reiškiniai aktyvioje zonoje	7
<i>Dr. Valdas Rakutis</i>	
Lietuvos kariuomenė Šiaurės karo metu 1700–1721 m. II dalis	10
<i>Algimantas Krinčius</i>	
Lituanizmai ir tarmės momentai senuosiuose Krinčino dokumentuose (1554–1795)	15
<i>Elena Rutkauskaitė</i>	
Gegobras – „gegutės brasta“	17
<i>Stasys Antanas Bačkis</i>	
Paulius Šležas. Atsiminimai	22
Kunigo, teologo, vertėjo, poeto Česlovo Kavaliausko 80-osioms gimimo metinėms	23
<i>Akademikas Antanas Buračas</i>	
Palikti pėdsaką širdyje ir mąstysenoje	24
<i>Vaidotas Žukas</i>	
Nuostabi asmenybė – Česlovas Kavaliauskas	29
<i>Kun. Antanas Gediminas Tamošiūnas</i>	
Ištikimybė tam, kas vertingiausia	31
<i>Vytautas Baliūnas</i>	
Nepelnytai pamirštas Istoriko Karolio Kliuksino 120-osioms gimimo metinėms	33
<i>Audronė Čirbulėnaitė</i>	
Kazys Ladiga: nuo karo mokyklos moksleivio iki generolo	36
<i>Juozas Motieka</i>	
Jo gyvenimo meilė – gamta Petro Abukevičiaus 70-osioms gimimo metinėms	38
<i>Albinas Kazlauskas</i>	
„Reikia rugio kantrybės...“ Dailininko kraštiečio Algirdo Pakeliūno kūrybinio kelio pėdsakais ...	40
<i>Laima Vaitkevičienė</i>	
Kodėl „sugrįžimas“? Mariaus Katiliškio naujoji knyga Seno kareivio sugrįžimas	42
<i>Kostas Fedaravičius</i>	
Mano mokytojai	45
<i>Kostas Fedaravičius</i>	
Aštuoneiliai	48
<i>Regina Grubinskienė</i>	
Kuriantis žmogus – laimingas	48
<i>Valdas Pukevičius</i>	
Eilėraščiai	49
<i>Sigitas Kruopis</i>	
Rašau iš širdies	51
<i>Povilas Latvėnas</i>	
„Niekas negali atimti teisės kurti“	53
Kas yra Krinčino Savilaida?	55
Parašyta pasvaliečių ir – apie Pasvalį. 2002–2003	57

Viršelyje – paminklas Petruvi Avizoniui jo vardo gatvėje. Skulptorius Algirdas Bosas

Vitalija Kazilionytė

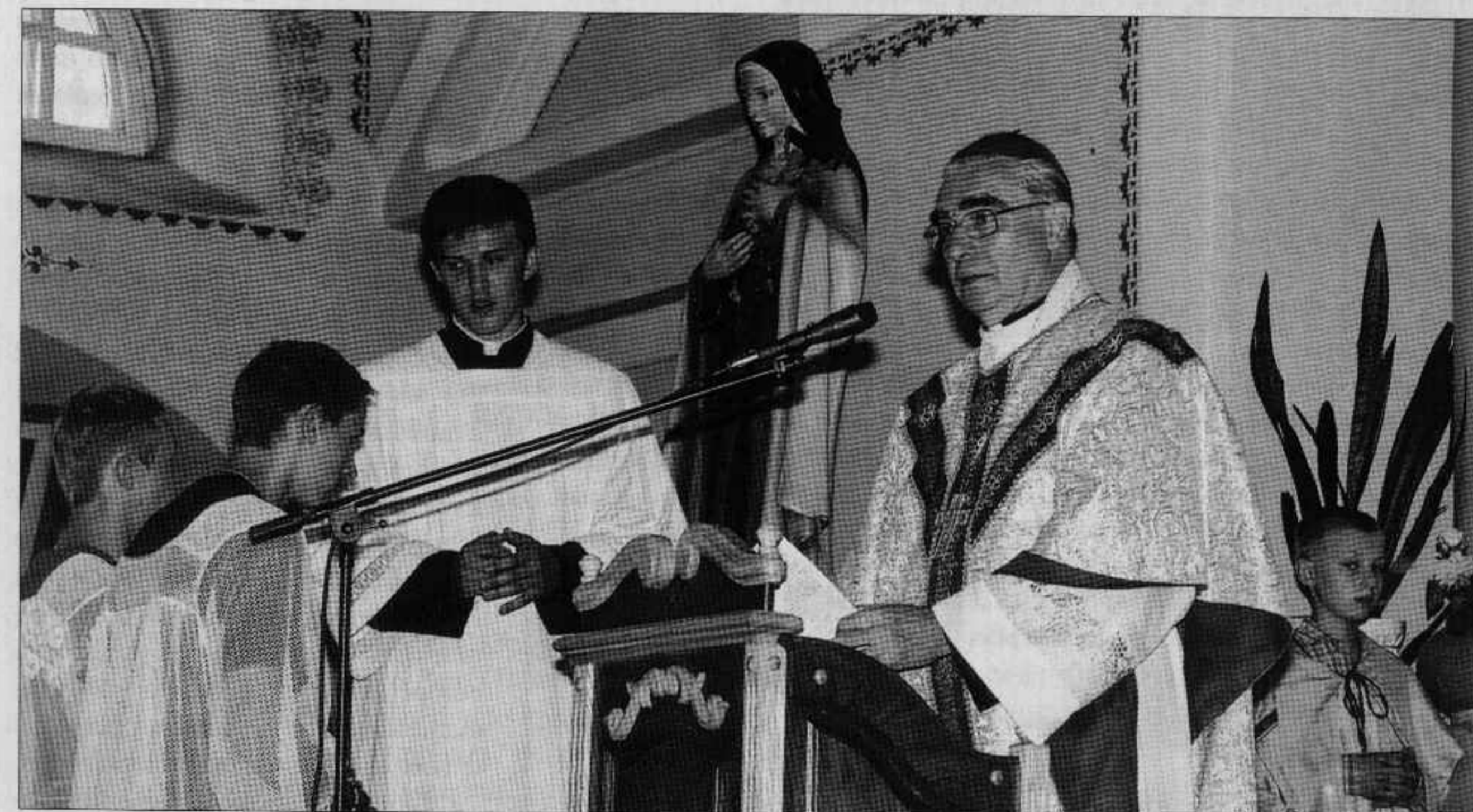
Išlikimas: šiandien ir visados

Besibaigiantys metai palieka taip retą dvasios dovaną šiandieniniame nuo kultūros centrų nutolusiame provincijos gyvenime – egzistencinį prasmės ženklą: kiek bepriimtume savin globalaus pasaulio erdvę, galutinę išlikimo dimensiją užbrėš gebėjimas grįžti gimties žemėn. Paties žmogaus, jo darbų, jo gyvenimo pratęsėjų – vaikų, anūkų ir galbūt net proanūkių. Tėviškėje įgimta ir išgyventa dvasios šiluma, jei tik ji priimama visa esybe, išlydi į pasaulį, saugo ir vėl parveda namo – vienaip ar kitaip.

Šitos tiesos ryškiausias paliudijimas – J. E. Kardinolo Audrio Juozo Bačnio viešnage šią vasarą, karštą liepos 26-ąją, Joniškėlyje ir Pasvalyje, savo Tėvelio diplomato, teisės daktaro Stasio Antano Bačnio gimtajame krašte.

susikaupimo kupiną Kardinolo balsą – pirmąkart taip gražiai ir gausiai susirinkta ten, kur meldėsi jo Seneliai ir Tėvelis. Tik Kardinolo balsas jau čia atpažįstamas: 1996-aisiais iškilmingai švęstas Tėvelio 90-mečio jubiliejus ir būta čia sūnaus už jį – labai išsiilgusį savojo krašto, bet jau fiziškai nebegalintį jo pasiekti, būta dar vyskupiškiosiose pareigose, būta ir Atgimimo pradžioj – 1989-aisiais, pirmąkart lankant tėvų žemę. Sunku pasakyti, kokia ji tuomet jam atrodė, tik gal skaudulio neišvengta – juk taip vėlai ji aplankyta.

Panašus ritualas ir dabar, tik jau su patirties ženklų ir kraujo ryšio brolių ir seserų apsupty. Aplankomi senelių Juozapo ir Elžbietos Bačkių kapai senosiose Joniškėlio kapinėse. Nors laikas ir išdildė nuo paminklo senelių vardus,

Šv. Mišios aukojamos Joniškėlio bažnyčioje

Tos išimtinios dienos rytą Joniškėlis nekantriai laukė abiejų savojo krašto žmogaus, kadaise netolimame Pantakonių kaime bėgiojusio vaikystės keleliais, Stasio Antano Bačnio sūnų – Kardinolo Audrio Juozo Bačnio ir buvusio Lietuvos ambasadoriaus Prancūzijoje Ričardo Bačnio, laukė ir gražios didelės Bačkių giminės, kurią gimtąjį kraštą po daugiau nei 50-ies metų sukviėtė ištikimybės ir meilės tėviškei jausmai.

Giminės šventės pradžia įprasminama Joniškėlio Švč. Trejybės bažnyčioje šv. Mišiomis – jas už Bačkių giminės gyvuosius ir mirusiuosius aukoja Kardinolas. Pirmąkart per tuos kelis šimtmečius Joniškėlio bažnyčia priima tokį aukštą garbų svečią, o ir ne kiekviena giminė tokiu Žmogumi gali didžiuotis. Aukšti bažnyčios skliautai sugeria rimties ir

datas, tačiau jis bejėgis išdildyti atminties meilę širdyse – abu broliai gilaus susimąstymo valandėlei sustoja šalia kryžiaus: vienas – pirmąkart, antrasis – jau nebe pirmą... Ir visai nesvarbu, kad seneliams neteko sodintis anūkų ant kelių, myluoti, – tokios pat didelės meilės žvilgsnis, regis, siekia juos dabar, amžinybėj besiliusinčiuosius...

Nuoširdus bendravimas su gimtojo krašto žmonėmis tęsiasi Joniškėlio kultūros namuose; prisimenamos giminės ištakos, tos neįkainojamos vertybės, kurios tegali būti igyjamos tik šeimoje, prisimenami ir ilgi gyvenimo svetur metai, grįžimas Vilniui. Gal labai jau rimti, pagarbūs regėjos Kardinolui susirinkusiųjų veidai, o gal atvykęs tokion džiugion šventėn ir pats buvo linkęs šmaikštauti: „Su jumis mielai pasilinksminčiau, bet jūs taip rimtai į mane žiūrit...“

Kardinolas su broliu Ričardu prie Bačkių giminės kapų Joniškėlyje

Šmaikštauja ir joniškėliečiai – gražiai pasveikina ir palinki Joniškėlin sugrįžti nebe Kardinolu, bet dar laipteliu aukščiau.

Pakeliui į Pasvalį – sustojimas Pantakoniuose: egzistencinis pasižvalgymas po Tėvelio numylėtas vietas. Deja, nebėra jau liepto per Mūšą, kurį čia pirmą kartą apsilankęs surado ir kuris tiek romantikos tada skleidė. O ir gimtasis namas jau nebe tas, – ir jau nesės čia, senovinėj seklyčioj, už baltųjų skobnių plati Bačkių giminė... Bet Tėvelis paliko didžiulį turtą – atsiminimus apie gimtuosius Pantakonus, stropiai saugomus Mariaus Katiliškio viešosios bibliotekos Rankraštyne; juos, išspausdintus *Šiaurietiškuose atsivėrimuose*, jau anksčiau buvom Kardinolui nusiuntę. Ir jis čia atvažiavo jau turtingas Tėvelio suteikto žinojimo: vardai, pavardės, vietovės, įvykiai, Mūšos slėnio grožis – visas

Kardinolo sutikimas prie Pasvalio krašto muziejaus

panoraminis kaimo vaizdas buvo atminty (kaip vėliau prisipažins Pasvalyje). Tad sūnaus akimis jau žvelgė pati Tėvelio atmintis, kas žino, gal mintys audė basakojų Tėvelio, lakstančio su būgneliu po kiemus kviesti gegužinėms pamaldoms, reginį...

O po Pasvalį vaikščiota pėsčiomis. Pėsčias Kardinolas, lydimas brolio Ričardo ir gražaus pulko giminaičių, iš Lėvens kavinės, kur vyko giminės susitikimo pietūs, ateina Krašto muziejun tarti šilto žodžio pasvališkams. Čia, fragmentiškoje parodoje, surengtoje iš Mariaus Katiliškio viešojoje bibliotekoje saugomo jo Tėvelio archyvo dokumentų, išvydęs atsiminimų apie gimtuosius Pantakonus originalą, atsiveria: „Tėvelis labai buvo išsilgęs savo krašto, nors mažai apie tai kalbėjo. Tik neseniai perskaičiau prisiminimus, kurių nebuvau matęs. Taip gražiai aprašyti Pantakoniai. Ačiū, kad sugebėjot tokius prisiminimus iš Tėvelio išprašyti...“ Regis, kartais ir visai nedidelės pastangos suteikia egzistencijos prasmę.

„Esu dėkingas Pasvalio žemei, kad čia užaugo Tėvelis, kad čia tikrai išmoko mylėti savo kraštą, mylėti jo žmones ir visą gyvenimą tam paskirti. Esu dėkingas už išsaugotą gyvą Tėvelio atminimą.“ – nuoširdūs Kardinolo žodžiai, ištarti baigiantis susitikimui su Pasvalio visuomene, nukelia į netolimą praeitį. O ji šiandieniniame, grėsmingai europėjančiame, tačiau nedvasiškančiame kontekste – grįžtama į Europą iš ten neišėjus – veriasi naujom prasmėm.

Tuomet, 1996-ųjų pačioje pradžioje, ruošiantis paminėti mūsų kraštiečio diplomato Stasio Antano Bačkio 90-ąjį gimtadienį, tenorėjom vieno – priartinti šį žmogų prie jo gimtojo Pasvalio krašto, kad pažintume, susigrąžintume dar dalelę to pasvalietiškojo prieškarinio istorijos ir kultūros palikimo, kurį sovietmetis buvo išplėšęs iš mūsų atminimo lauko. Tais metais Mariaus Katiliškio bibliotekos nutiestas ryšys kaip mat peraugo į artimos draugystės laiką, skirtą abipusiam išlikimui: vos ne kasdieniu dalyku tapusiuose laiškuose keliavome po tą turtingą, tik mažai žinomą egzilio diplomato gyvenimą, prašydami jo liudijimų nuo pat

vaikystės metų, Pantakoniuose prabėgusių, iki Paryžiaus, Vašingtono, pergalingo grįžimo nepriklausomybę atkūrusion Lietuvon, ištikimai eitų Diplomatinijos šefo pareigų perdavimo Lietuvos užsienio reikalų ministrui Algirdui Saudargui. Per ketverius metus sukauptas gausus archyvas – gyvenimo byla, tapęs mūsų Rankraštyno pradžia ir pagrindu, tarsi pats savaime nurodęs kultūrinio išlikimo kelią.

Po pasvalietišku sveikinimų, rimtybėn keliančios sakralinės muzikos proveržių, palaiminus visus susirinkusiuosius – trumputiškas Mariaus Katiliškio bibliotekon, kur laukia akistata su dar nevartytu Tėvelio rankraštiniu palikimu.

Vedantis Kardinolą ilgu bibliotekos koridorium į mažutį, bet didžios jėgos – žmogaus rašto – pripildytą kambarėlį – Rankraštyną, pamažu tirpsta įtampos jausmas. Kažkokiu netikėtu paprastumu sušildo šis didis žmogus, ir Rankraštyno „rūmai“ jau nebeatrodo per prasti, per ankšti didelei dvasiai ir išminčiai, taip natūraliai susiliejančiai su visais paprastuoliais. Ir jau prasideda draugiškas nuoširdus bendravimas, pripildytas nepaprastos pagarbos ir dėkingumo. Vos tik priėjus prie lentynos, kur sustatytos archyvinės dėžės su dovanotais dokumentais, galutinai nuramina nuoširdumo kupini žodžiai: „Kiek jūsų čia sukaupta“. Gražią šūsnį bylų sukraunam ant Rankraštyno stalo – akistatai. Gaila tik vieno: archyvas lyg išdraskytas lizdas – dalis dokumentų muziejuj – parodon atiduoti, dalis likę. Karštligiškaikai metam į šalį tuščius aplankus su atsiminimais, informacija apie diplomatinio darbo pradžią, disertacija, fotografijom, – visa tai muziejuj, parodoj, tik kaip sujungt archyvo lapus į vieną visumą... Bet Kardinolas pats užpildo šią staigą atsivėrusią tuštumą ir pašalina, regis, nepašalinamą kliūtį, puikiai atstatydamas visumos vaizdą – užsimezga iškart šneka apie Tėvelio atsiminimus – gimtųjų Pantakonių, vaikystės dienų, gimnazijos laikotarpio, artimų žmonių – istoriko, klasės draugo Pauliaus Šležo, brolio Juozo Bačkio, Krasnojarsko tremty žuvusio, pusbrolių kalbininko Petro Būtėno, žurnalisto Julijono Būtėno – gyvenimų vaizdinius aprašymus. Kaip pavykę juos išplėsti iš Tėvelio atminties? Ne, pastangų daug nereikėję, užtekę viename kitame laiške išdėstyti šiuos pirmutinius norus ir netrukus biblioteką jau pasiekęs siuntinukas su prašytisiais atsiminimais ir kitais dokumentais. Sklandžiai mezgasi kalba ir apie disertaciją *Le Concordat entre la Lithuanie et le Saint-Siège* (Lietuvos ir Šventojo Sosto Konkordatas) – ją Kardinolas jau numatęs duoti kompetentingiems specialistams peržiūrėti ir išleisti. Pagaliau, – kažkur iš gilumos išsiveržia palengvėjimo jausmas, juk ne kartą su diplomatu kalbėtasi apie jo mokslinį darbą, apgintą 1943 m. Paryžiaus universitete, suteikusį teisės daktaro laipsnį ir įvertintą kaip vieną geriausių viešosios teisės tezių, apgailėstauta, kad šis svarbus darbas taip ir liko rankraščiu lig šiol...

Pirmasis iš svarbiausiųjų dokumentų, pakliuvęs rankosna ir, ačiū Dievui, nepatekęs parodon, – *Informacija apie Lietuvos Laisvės sąjūdžio ryšininkų Vakaruose A. Aušros (S. A. Bačkio) ir J. Brazaičio veiklą*. Čia jau visa istorija, kurią atverti norisi ir Kardinolui, beje, turinčiam

Mariaus Katiliškio bibliotekos Rankraštyne

tiesioginių sąsajų su tuo laikotarpiu. Prasidėjus mūsų draugystei labiausiai rūpėjo mažai žinoma diplomato veikla – jo ir prof. Juozo Brazaičio atstovavimas krašto rezistencijai 1950 m. Lietuvos laisvės kovos įgaliotiniui Juozui Lukšai grįžus į Lietuvą; ne viename laiške prašėme apie tą laikotarpį išsamesnių žinių. Bet tai ir jam pačiam buvusi nelengva sudėtinga tema, tad ilgai nesiryžo rašyti, juo labiau, kad savo jokių nuopelnų čia nepripažino. Ir vis dėlto sulaukėm: su vienu siuntinuku kartą atkeliavo ir du ranka rašyti lapai, atskleidžiantys dar nežinomus rezistencijos istorijos faktus. Regis, atidžiai klausanti Kardinolą šis dokumentas tarsi naujai susieja su Tėveliu vaikystės atsiminimais: juk Juozą Lukšą 1949-ųjų Paryžiuje vaiko akimis ne kartą regėjėm.

Toliau keliamume prie diplomato kūrybinio palikimo – straipsnių, rašytų tarpukario Lietuvos, užsienio, išeivijos leidiniuose. Jų vien tarpukario laikotarpio 80. Ir visi gražiai, rūpestingai iškirpti iš tuometinių žurnalų, laikraščių, suklijuoti ant lapų, visur ranka užrašyti leidinio duomenys. Stebimės šituo stebuklu: juk jų išlikimas – ištisa istorinė kelionė iš Lietuvos – Paryžių, gal net Vašingtonan, kol galiausiai – vėl Lietuvon, Pasvalin, saugian prieglobstin. O iš šitų saugiai išlaikytų lapų atsiskleidžia puikus publicistas, politikas, visuomenininkas, sąžinės, doros, meilės žmogus, visu gyvenimu stojęs ginti Lietuvos nepriklausomybės. Išsaugota ir 1943 m. parašyta studija *La Lithuanie sous le joug de Soviets* (Lietuva Sovietų priespaudoje), spausdinta

atskirom dalim devyniuose dabar jau retenybe tapusio Prancūzijos laikraščio *Voix Français* numeriuose. Stebimės ir tuo nepaprastu tvarkingumu, kruopštumu: viskas surašyta taip, kad būtų aišku ateities žmonėms. Kardinolas tvirtina, jog būtent toks Tėvelis ir buvęs: be galo tvarkingas, rūpestingas, suprantas tikslumo, išsaugojimo vertę. Vartom ir mokslinius darbus – paskaitų, skaitytų Lietuvių Katalikų Mokslų Akademijos Suvažiavimuose, vykusių tarpukario Lietuvoje ir išėivijoje, atspaudus, vienu – originalus, kitų, kurių jau nebeturėjęs atliekamų, atsintęs kopijas. Tuomet šitos studijos buvo sunkiai pasiekiamos: Lietuvių Katalikų Mokslų Akademijos Suvažiavimo darbus ir atskirų paskaitų atspaudus galėjai gauti tik didžioiose

Atsisveikinimo akimirkos

bibliotekose, o mums reikėjo susigrąžinti diplomato mokslinį palikimą, tad ir prašėme šių darbų pirmaisiais bendravimo metais. Dar prisimenam mums dovanotą, bet parodoje muziejuje eksponuojamą rankraštinių darbų *Lietuvos diplomatinė tarnyba. 1940.06.15–1990.03.1*, tapusį savotiška rašytine gyvenimo ataskaita, prisimenam ir 1952 m. Paryžiuje išleistą knygą *Peuples Opprimés. La tragédie des États Baltes* (Pavergtos tautos. Baltijos šalių tragedija), rašytą suvaržytos diplomatinės veiklos sąlygomis, kai nebuvo galima diplomatu oficialiai skelbti pavardės, tad šis jau bibliografinė retenybe tapęs leidinys, pažymėtas ženklų xxx, o tuomet, 1952-aisiais, buvo vienas svarbiausių dokumentų, užsienyje liudijusių okupuotos Lietuvos situaciją.

Ir pagaliau – ant stalo paskleisti ketverių bendravimo metų liudijimai – laiškai. Nustebina jų gausybė. „Kokie glaudūs ryšiai jus siejo“, – šypsosi Kardinolas. Taip, tie laiškai – tai kasdienė mūsų bendravimo duona, po gabalėlį save sulaužanti ir atiduodanti viską – rūpestį, meilę, išmintį. Ja sotindamiesi nuo 1996-ųjų iki 1999-ųjų išgyvenome

didžio žmogaus gyvenimo istoriją, jo rūpestį gimtuojų kraštu, didelį norą aplankyti tėviškę ir skaudų nebegalėjimą. Besklaidant laiškus, sulaukiam dar vieno garbaus svečio – Ričardo Bačkio. Ir su juo taip paprastai bičiuliškai išsinekučiuojam. Tie laiškai visus suvienija kažkokia sunkiai įvardijama dvasine stiprybe. „Kaip jūs mylėjot Tėvelį“, – lyg didžiausia padėka nuskamba Kardinolo žodžiai. Mylėjom, bet mylėjo ir mus – patikėjo šitokį turta. Ir tebemyli – Kardinolas suspaudžia ranką atsidėkodamas už akistatą su dar nematytais Tėvelio dovanotais dokumentais ir nejučia jau abiem rankom spaudi kardinoliškąją, nes jauti – meilė iš anų bendravimo metų persikelia į dabartį ir jau garantuotai tęsis ateitin. Viltis palikta – teisingi buvo

mūsų darbai ir kaip bendravimas su Stasiu Antanu Bačkio buvo didžiausioji Dievo dovana, taip ir Kardinolo aplankymas – tokia pat Dievo dovana, jau įgyjanti tęsimosi prasmę. Paliktas ir pažadas – turtinti toliau Tėvelio archyvą... Brolis Ričardas tą pažadą sutvirtina drąsiu užmoju – sugrąžinti Užjūrio ALKOJE esantį Tėvelio palikimą... Pasvalin.

Atsisveikinant – jau visai kitoks supratimas: išliekam – šiandien ir visados. Per daug duota dvasios šviesos, kad tuo abejotum. Ir išlydim Kardinolą, stabtelėjusį prie bibliotekos durų nuoširdžiai linksmi pabendrauti su jį lydėjusiais, ir toliau keliaujantį pėsčiomis prie palikto giminės puotos stalo.

Gražus tas pėsčias didžiųjų pareigų Žmogus – gražus atviru savo Tėvelio gimtojo krašto priėmimu.

Taip ir įsirėžia pėsčio Kardinolo vaizdas į šiųmetinio Pasvalio kultūrinio gyvenimo kontekstą kaip patikimiausias išlikimo garantas, ir tai jau taps esmingąja krašto istorijos dalimi.

Vido Dulkės nuotraukos

Albinas Kazlauskas

Paminklas – veiklaus gyvenimo knyga

Save įvertinti žmogus vargu ar gali. Tikrasis vertintojas yra laikas. Dar tiksliau – laiko tėkmė, kurią galima vadinti istorija.

Tačiau vertinti gali ir tos pačios ar jai artimos mokslo ar meno srities specialistai, ypač iš tam tikro laiko atstumo.

„Paskutinis jo darbas yra kapitalinis veikalas, kurio vertė ir šiandien didelė. Vienas Vilniaus Stepono Batoro universiteto medicinos profesorius pasakė: žmogus, parašęs tokį veikalą, niekada nemirs,“ – rašė Vilniaus universiteto docentė Marija Horodničienė, akių ligų (kaip ir pasvalietis Petras Avižonis), jų diagnostikos ir gydymo specialistė.

„Jo parašytasis *Akių ligų vadovas* yra puikiausias metodikos ir geros kalbos pavyzdys. Tvarkant bet kurios srities terminiją derėtų su šia knyga susipažinti,“ – toks profesoriaus, habilituoto medicinos daktaro Salezijaus Povilonio vertinimas.

„Reikėjo daug metų sekti literatūrą, akylai rengti ir tvarkyti paskaitas, kad susidarytų paskaitose jau išmėginta medžiaga vadovui. Prieš imantis rašyti tokį vadovą, reikia daug ir ilgai padirbėti savo specialybėje. (...) Reikia žinoti, su koku rūpestingumu ir atsidėjimu autorius rinko vadovui medžiagą, derino paveikslus, rašė jį ir spaudos darbą tikrino. *Akių ligų vadovas* turi apie 800 puslapių, 1241 paveikslą. (...) Šitas vadovas dėl jo sistemingumo, vaizdingumo drąsiai gali būti sulygintas su geriausiais pasaulinio vardo oftalmologijos vadovais,“ – dar 1940 m., vos veikalui pasirodžius, kito habilituoto medicinos daktaro, įžymaus fiziologo Vlado Lašo padaryta išvada.

Pakalbinta medicinos daktarė, docentė Genovaitė Jusaitienė, P. Avižonio kraštiečių, teigė, kad profesoriaus veikalas neprarado didžiulės vertės, nors ir diagnostikos metodai bei akių ligų gydymo būdai žengtelėję į priekį.

Vis dėlto *Akių ligų vadovas* – didelė bibliografinė retenybė, Pasvalio krašto muziejaus ekspozicijoje jo nėra. Žinoma, kad jį turi profesoriaus P. Avižonio giminės, bet jiems ši knyga – šeimų relikvija. Tikėtasi, kad ji būsimi išleista pakartotinai, bet... to tikimasi jau ketvirtis amžiaus.

Dar daugiau savo natūralaus likimo – palaidojimo kapinėse – laukė profesoriaus Petro Avižonio palaikai.

Pagal testamentą universiteto klinikų krematoriume 1939 metų spalį sudeginti jo palaikai – pelenai tenai ir buvo saugomi. Turėjo būti netrukus palaidoti. Tačiau prasidėjo Antrasis pasaulinis karas – 1941 metų vasarą Lietuvą okupavo hitlerinė Vokietija.

Pelenai buvo skulptoriaus Petro Rimšos sukurtose varinėje urnoje. Vyriausiojo profesoriaus sūnaus Jono šeima urną parsigabeno namo, nes hitlerininkai vien dėl vario galėjo pasiiegti, kaip jiems tinkama. Urna šioje šeimoje išbuvo ligi ... 1984 metų. Jauniausias profesoriaus vaikas – dukra Birutė – iš JAV rašė ne vieną laišką pusseserei Stasei Palinauskenei, teiraudamasi, ar pagaliau ne laikas palaikus deramai – su respublikos ir Kauno medicinos instituto dėmesiu – palaidoti.

Su poetu Vladu Braziūnu, tuometiniu *Literatūros ir meno* redaktoriumi, sutarėme, kad šis laikraštis išspausdins tai „rekomenduojantį“ straipsnelį. Taip ir buvo padaryta. Kauno medicinos instituto direktorius profesorius Zigmas Januškevičius esą buvo nustebęs: tokio žymaus žmogaus palaikai dar nepalaidoti, dar šeimos žinioje...

Pagaliau 1984 metų lapkritį iš instituto Aktų salės su derama pagarba palaikai nuvežti į Petrašiūnų kapines. Urna buvo nuleista į duobę, ir, supylus kauburį, apsidairėme: gera profesoriumi P. Avižoniui „kaimynystė“ – netoliese profesorių Vlado Lašo, Jono Šopausko kapai.

Imta galvoti apie antkapinį paminklą Petriui Avižoniui. Atsigręžta į Lietuvos aklujų draugiją – tada ji dar turėjo savo įmonių ir jų uždirbamų lėšų. Bet kažkur „aukštybėse“ susigriebta: aha, P. Avižonis buvęs kairių pažiūrų, socialdemokratinių nuostatų žmogus, bet ilgainiui iš politikos pasitraukęs į mokslinį darbą ir – kaip rašoma *Mažojoje lietuvių enciklopedijoje* (t. 1, p. 134) – dar labiau sudešinėjęs.

Rašytinis paminklas įžymiam Pasvalio krašto žmogui atsirado dar 1979 metais. Tada Čikagoje išspausdinta Jono Puzino monografija *Profesorius, medicinos daktaras Petras Avižonis*. Turininga, per 200 puslapių knyga. Apibūdinta tėviškė Pasvalio pakrastyje, kelias į mokslą, pirmieji visuomeninio darbo žingsniai, lietuvių kalbos puoselėjimo rūpesčiai, darbas spaudos, literatūros baruose, žmonių sveikatos sargyboje, atstatant nepriklausomą Lietuvą ir atkuriant aukštąją mokyklą, profesoriavimas Kauno universitete, Akių klinikos įkūrimas.

Jono Puzino monografijoje yra eilutės, liudijančios, kad kraštutiniai dešinieji po nesėkmingų Vinco Kapsuko mėginimų įtvirtinti socializmą Lietuvoje 1919 m. pavasarį areštavo Šiaulių socialdemokratų, gąsdino sušaudysią P. Avižonį, bet apsigalvoję už užstatą paleido.

Į mokslinius tyrimus ir profesoriavimą įsitraukęs Petras Avižonis tapo labai tolerantišku žmogumi. Materialistinio pasaulio suvokimo neišsižadėjęs, jis gražiai bendravo ne tik su tolerantiškuoju Juozu Tumu-Vaižgantu, vyskupu Pranciškumi Būčiu, savo kraštiečiu arkivyskupu Juozu Skvirecku. Kai kurios radikalios katalikybės doktrinos jo netenkino, todėl jau subrendęs mokslininkas perėjo į krikščioniškąją reformatų bendruomenę (Kalvino, bet ne Liuterio pasekėjų).

Lietuvos vyriausybė 1932 m. vasario 16 d. profesoriumi Petrą Avižonį apdovanojo DLK Gedimino Antrojo laipsnio ordinu. Jis puošė žymaus mediko krūtinę. Tačiau sovietinė valdžia, leisdama ryškiausių medikų – K. Domaševičiaus, J. Kairiūkščio, V. Kuzmos, P. Avižonio ir V. Lašo – didelių portretus, P. Avižonio ordiną kažkaip „išgarino“. Tai padeda suprasti sovietinės valdžios santūrumą P. Avižonio atžvilgiu.

Ruošiantis Pasvalyje paminėti kraštiečio profesoriaus 120-ąsias gimimo metines, 1995 metų pavasarį prie naujo ligoninės korpuso buvo pastatytas pasvaliečio tautodailininko Vytauto Gudonio sukurtas stogastulpis. Čia būsimasis profesorius – dar tik piemenukas su botagėliu rankutėje, prie krūtinės švelniai glaudžias dvasinės šviesos šaltinį – knygelę, knygnešių gal iš prūsų žemės slapčiausiai parnešta...

Tuomet ne vienas jautėme, kad įžymiam kraštiečiui skola dar negražinta.

Ir štai – profesoriaus dukters Birutės Blaževičienės laiškas iš JAV: nusprendusi tėtuko atminimui – paminklui Pasvalyje – iš santaupų skirti 8 tūkstančius dolerių.

(Čia reikia skaitytojams priminti, kad vyriausiasis profesoriaus Petro Avižonio sūnus Jonas dar 1940 metų vasarą tapo sovietų auka – areštuotas dingo neaiškiais aplinkybėmis, vėliau sakytą, kad buvęs sušaudytas ar lageryje miręs; kitas sūnus, Konstantinas, buvo žymus istorikas, 1944 m. evakavęsis į Vakarų – kaip ir trečiasis sūnus – oftalmologas Vytautas, kaip ir minima dukra Birutė.)

2002 m. rugsėjį jau buvo pasirinktas paminklo kūrėjas. Tai Algirdas Bosas, mums rekomenduotas kraštiečio poeto Mykolo Karčiausko. Klaipėdietis skulptorius jau buvo žinomas kaip paminklo Jurgiui Pabrėžai Kretingoje kūrėjas, jis projektavęs paminklus Klaipėdos mieste ir juos sukūręs, dalyvavęs tarptautinėse skulptorių kūrybinėse stovyklose.

Skulptorius A. Bosas apsilankė Pasvalyje, apžiūrėjo miesto centrą – būsimą vietą paminklui. Jis be jokios mūsų, muziejinių, agitacijos pasirinko vietą prie muziejaus. Juk čia – Petro Avižonio gatvė (pervadinta iš Tarybų, o dar anksčiau buvusios Kapų gatvės), čia pat, senosiose miesto

Baigiamieji skulptoriaus Algirdo Boso darbai

kapinėse, antkapinis paminklas profesoriaus tėveliams. Apmąstymai, eskizavimas truko ne vieną mėnesį. Skulptoriui po ranka buvo ir čekietiška monografija.

Paminklo fundatorė B. Blaževičienė iš pradžių buvo linkusi į portretinį paminklo traktavimą – biustą, bareljefą ar ką nors panašaus. Tačiau kitaip galvojo skulptorius: portretinių skulptūros kūrinių Pasvalio centre esą – Petras Vileišis, moters figūra prie kultūros namų (skulptūra *Laukuose*).

Algirdui Bosui norėjosi eiti kitu keliu – alegoriniu. Tad ir matome: likimo vėjas pašiaušė, pavartė gyvenimo knygos lapus, atvertė įrašą „Profesoriui, medicinos daktarui Petriui Avižoniui“, kurį žemiau lydi fundatorės vardas. Iš atverstos knygos lapų iškyla vertikalus pilko akmens obeliskas, kur labai lakoniškai parašyta: Petriui Avižoniui 1875–1939.

2003 m. rugsėjo 20 dieną P. Avižonio gatvė buvo pilna pilnutėlė žmonių – vyko paminklo atidengimo iškilmės

Paminklą atidengė vaikiaičio žmona, viešnia iš JAV Liuda Avižonienė ir rajono meras Gintautas Gegužinskas

šventės *Pasvalio dienos* metu. Profesoriaus vaikiaičio žmona Liuda ir rajono meras Gintautas Gegužinskas atidengė paminklą, kurį pašventino monsinjoras kunigas Jonas Balčiūnas. Dalyvavo kauniškis Saulius Avižonis, kiti Avižonių šeimai artimi žmonės.

Apie šį naują paminklą Pasvalyje – kaip ir bet kurį naują meno kūrinį bet kur Lietuvoje – nuomonių yra įvairių. Kitaip ir negali būti. Dažniausiai meno kūriniai suvokiami subjektyviai, t.y. priklausomai nuo vertinančio asmens. Spalio viduryje Pasvalyje lankėsi dailininkas-monumentalistas, tapytojas, profesorius Vitolis Trušys. Šiaulių universitete dirbęs kraštiecis neskubėdamas, pasverdamas žodžius pasakė: jau turite tikrai gerą, originalų, ne natūralistinę krypties paminklą, o mes Šiauliuose – deja, gero skulptūrinio kūrinio dar vis pasigendame...

Vido Dulkės nuotraukos

Algimutis Balčiūnaitis

Karstiniai reiškiniai aktyvioje zonoje

Senosios geologinės Žemės vystymosi istorijos laikmetyje, daugiau kaip prieš 350 milijonų metų, visa dabartinė Lietuvos teritorija buvo apsemta negilios jūros. Jūra greitai seklėjo, traukėsi į vakarus, link dabartinės Baltijos jūros. Tad liko tik nuo jūros atskirti vandens baseinai. Į vieną tokį pateko šiaurinė Lietuvos dalis. Kaip tik čia, padidėjus vandens mineralizacijai, klojosi gipsingos uolienos – taip vadinami Tatulos svitos sluoksniai. Juose ir vyksta karstiniai reiškiniai. Didžiausia gipsingų uolienų storumė yra Pasvalio rajone prie Deglėnų kaimo. Ji siekia net 48 metrus, tačiau vyrauja 25–30 metrų storio sluoksniai, nes vėliau Lietuva užslinkę ledynai dalį viršutinės storumės „nuplovė“.

Nemažai straipsnių laikraščiuose, kituose leidiniuose parašyta apie nedaugelyje pasaulio vietų paplitusių gamtos reiškinių – karstinių procesų. Keistas ir šio reiškinių pavadinimas. Tačiau nebūtų nieko keisto, jeigu žinotume, jog Karstas – tai klinties uolienų plynaukštės, esančios Slovėnijoje, pavadinimas. Čia buvo pradėtas tyrinėti šis reiškinys, ir mokslininkai jam suteikė karsto vardą. Karstinis reiškinys – tai tirpių uolienų tirpinimas ir išplovimas, požeminių tuštumų bei paviršinių įgriuvų formavimosi procesas. Tirpinamos ne tik šiaurės Lietuvoje paplitę gipso ir dolomito uolienos, tirpsta ir kreida, klintys. Tačiau svarbi viena sąlyga: jei plyšiuotos, o per jas prateka tirpinamąją galią turintis, druskomis neprisotintas vanduo.

Lietuvoje tik Pasvalio ir Biržų rajonuose pasireiškia aktyvus gipsingų uolienų karstinis procesas. Daug silpnesnis jis Panevėžio, Pakruojo ir Radviliškio rajonuose, kur gipso

sluoksniai žymiai plonesni ir slūgso daug giliau. Todėl ten paviršinių karstinių formų neatsiranda. Pokario metais darytose aerofotonuotraukose iš Biržų bei Pasvalio rajonų geologai priskaičiavo virš 8000 įvairių paviršinių karstinių formų: tai ir taisyklingos piltuvo formos arba ovalinės duobės, tai ir karstiniai šuliniai arba kelios tarpusavyje susijungusios lėkštais dugnais duobės, karomis vadinamos. Plačiausiai paplitusios ovalios, negilios, lėkštiškos smegduobės, dažniausiai sausos. Vanduo jose susikaupia uždumblėjus dugnui arba kai įdubos dugnas pasiekia požeminį vandenį. Jeigu tas vanduo spūdinis, tai įgriuvoje atsiveria šaltinėlis. Tokie yra Pasvalio mieste, Lėvens pakrantėje, trykštantis Žalsvasis šaltinis arba Orijos upės Berklainiuose – Baltasis šaltinėlis. Besijungiančios smegduobės gali suformuoti ištis išspūdingo dydžio karstinius darinius. Biržų rajone, Kirkių kaime, yra didžiausia karstinė įdauba – Ilgasis ežeras, kurio ilgis yra 1100 m, plotis – 200 m. Yra ir karstinių urvų, iš kurių originaliausias – Karvės ola, esanti Biržų rajone, Karajimiškių kaime. 12,6 m gylio turinčios smegduobės sienoje, 9,5 m gylyje atsiveria 3,1 m aukščio ir panašaus pločio tuštuma, kurioje tyvuliuoja 1,5 m gylio požeminis ežeriukas. Iš šios ertmės eina 3 siauri koridoriai, kurių bendras ilgis – 46 m. Giliausiai požeminė tuštuma – 96 m gylyje – aptikta Radviliškio rajone – Pabalės kaime.

Taip buvo prieš 30–35 metus. Dabar, deja, paviršinių karsto formų keliskart mažiau. Intensyvi žemdirbystė „atliko savo darbą“ – smegduobės buvo užlygintos.

Įgriuva (smegduobė) Pasvalyje, Nepriklausomybės gatvėje. 1999 m. pradžia

Karstinis procesas intensyvėja. Ypač tai matyti Pasvalio rajone. Vien nuo 1995 metų atsirado 25 naujos smegduobės, iš kurių net 10 – Pasvalio mieste. Nuolatinis požeminio vandens teršimas didina jo galią. Pasvalyje, be to, labai palankios hidrogeologinės sąlygos – tai didelį plotą drenuojanti požeminio vandens iškrovos sritis, kuriai priskiriami ir šaltiniai Lėvens upėje. Dar vienas faktorius – tai šalia esanti vandenvietė, kurios eksploatacija žemina bendrą požeminio vandens lygį. Mokslininkai mano, jog žemės prasmegimus gali sukelti ir užtvanka, 1895 m. pastatyta ant Lėvens upės. Vanduo upėje pakilo, mieste pasirodė pirmosios smegduobės. Dabar šių smegduobių laukas užima didesnę Pasvalio miesto teritoriją. Aukščiau užtvankos paviršinių karstinių formų nėra, nors geologinės sąlygos labai panašios. 1967 m. buvo pastatyta užtvanka ant Lėvens dešiniojo intako Svalios. Praėjus 3 metams į pietvakarius nuo jos suaktyvėjo karstinis procesas. Tą užtvanką teko nugriauti. Visos šios priežastys ir sąlygoja tai, kad Pasvalio mieste žemė prasmenga daug dažniau negu Biržuose.

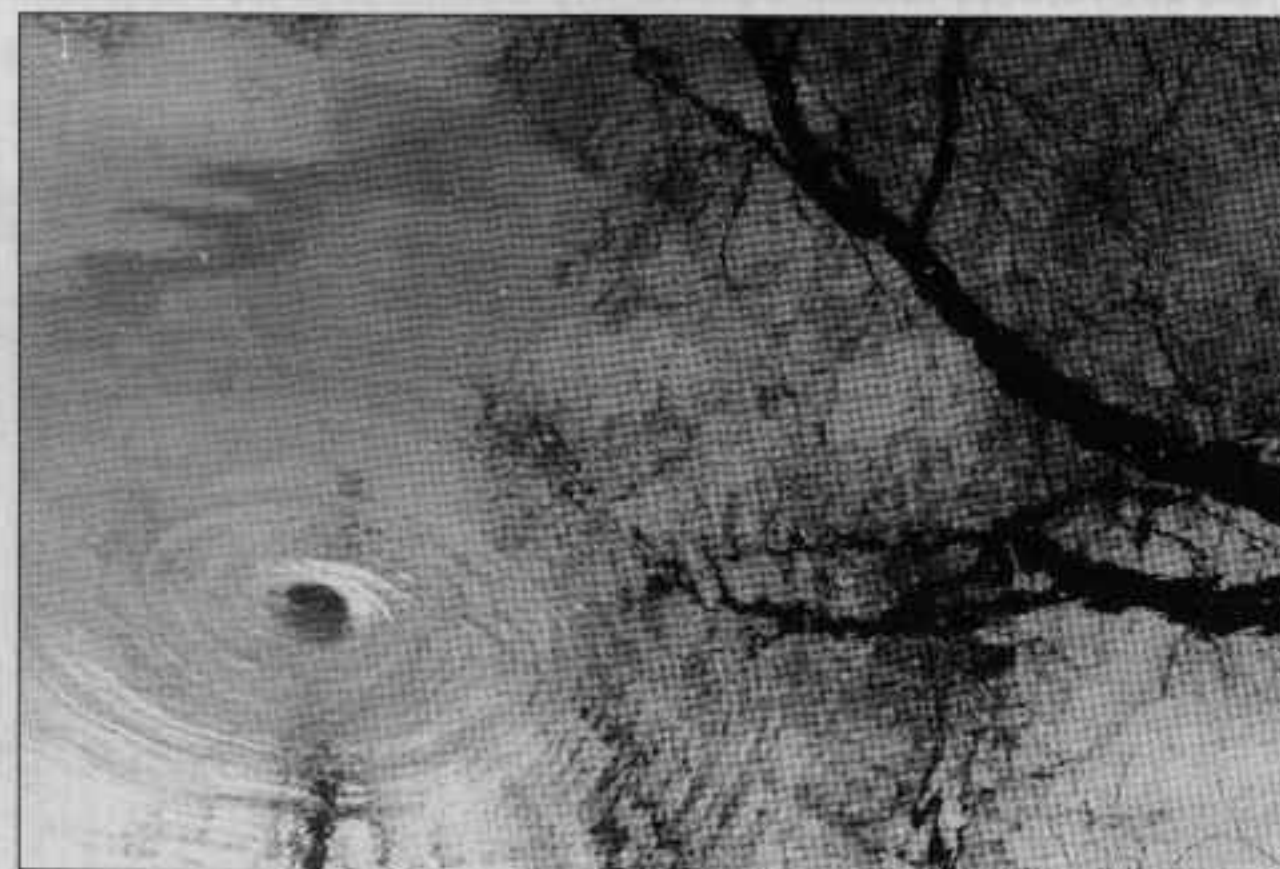
Giliausia įgriuva Lietuvoje atsivėrė Pasvalio mieste 1995 metais, pirmą dieną po Joninių. Gelbstint aplinkinius pastatus, įgriuva buvo užpilta (nors jas užpilti draudžiama). Jeigu ši įgriuva būtų atsiradusi toliau nuo pastatų, nebūtų kėlusio pavojaus gyventojams, ji būtų palikta stebėjimams ir turistams. Išgręžtas gręžinys parodė, kad vanduo ištirpino

Atsiskyrusi Kvedarų namo dalis Žaliojoje gatvėje. 1999 m. birželis

apatinį gipso sluoksnį, kurio apačia buvo 29 metrų gylyje, todėl ši įgriuva ir buvo tokia gili – 21 metras. Dar daugiau nerimo ir nuostolių, o kartu ir susidomėjimo sukėlė įgriuva, 1999 m. per Antanines atsiradusi Pasvalio mieste prie Žaliosios gatvės. Vienas dviejų aukštų namas buvo deformuotas, o kito trečdalis visai nugriuvo. Didžiausias įgriuvos skersmuo buvo 18 m, gylis – 14 m. Likviduojant įgriuvą, į ją buvo supilta per 2500 m³ grunto. Geofiziniai ir geologiniai tyrinėjimai parodė, kad Žaliosios gatvės rajone uolienos yra itin sukarstėję: čia gipsinguose sluoksniuose gręžiniais buvo aptikta keliolika didesnių ar mažesnių požeminių tuštumų, daug kur uolienos supleišėjusios, išdūlėjusios.

Dar 1966 m. smegduobė atsirado Nepriklausomybės gatvėje po tuometinio banko pastatą (dabar – vaistinė). Per gręžinius buvo spaudžiamas cementuojantis skiedinys, pilamas gruntas, pastato pagrindai buvo sutvirtinti. Tuo pačiu laiku dėl karstinių reiškinių deformavosi 8 butų gyvenamasis namas toje pačioje Nepriklausomybės gatvėje. Dalis pastato buvo nugriauta, likusioje dar ir dabar gyvenama. Taip pat Nepriklausomybės gatvėje, jos važiuojamojoje dalyje, prieš pastatą, pažymėtą 43 numeriu, 1999 m. atsivėrė 3, 0 m gylio duobė, kurios plotis – 5, 5 m. Geologų išgręžtas gręžinys prie užimtumo centro *Viltis* parodė, kad pastato gyventojams pavojus negresia, nors čia pat, vos už keliasdešimt metrų, teko nugriauti kadaise buvusios balneologinės gydyklos pastatą, deformuotą dėl karstinių reiškinių. Unikali atvejį buvo galima stebėti 1998 m. žiemą, kai Svalios upės vagoje, prie senosios poliklinikos pastato, smegduobė atsivėrė upės dugne. Vandens paviršiuje buvo matomas sūkury, kuris po 3 dienų pranyko – įgriuva užsilygino pati.

„Verdenė“ Svalios upelyje atsiradus įgriuvai. 1998 m. žiema

Nelabai jauku važiuoti Panevėžio gatve nuo Pasvalio centro link Panevėžio. Netoli tilto per Svalios upelį 1997 m. jau ne pirmą kartą griuvo asfaltas. Įgriuva pasiekė 7, 0 m gylį, išsiplėtė iki 12 skersmens. Toje pat gatvėje, arčiau miesto, prieš namus, pažymėtus 40 ir 42 numeriais, ne viena kartą smego kelkraštis. Paskutinį kartą tai buvo 2001 m., kai įgriuvos gylis siekė 1, 5 m, plotis 2, 5 m. O pernai vasarą vėl įlinko asfaltas prie tilto per Svalios upelį. Tiesa, įgriuva nesusiformavo, tačiau tikimybė, kad ji gali atsirasti, išlieka.

Perkrypęs yra ir pats tiltas. Geofiziniai tyrimai parodė, kad Panevėžio gatvės gruntai ištiesai yra nepastovūs, sudūlėję, vietomis išplauti. Kad čia vyko intensyvus karstinis procesas, rodo ir teritorija, esanti kairėje plento pusėje, prie vandenvietės. Tarp senų, jau bebaigiančių užsilyginti, čia yra labai gilios, didelės karstinės įgriuvos. Prieš keliasdešimt metų tuometiniai rajono vadovai sumanė šią teritoriją apželdinti. Dabar čia auga įvairių spygliuočių bei lapuočių gojeliai, pavieniai medžiai. Kai kurie savaiminės kilmės. Dabartiniai rajono vadovai nutarė šią teritoriją, užimančią apie 8 ha, sutvarkyti, įrengti pasvaliečiams ir miesto svečiams parkelį, kuriame galėtų pailsėti, pasportuoti ir jaunas, ir senas. Šiais metais bus parengtas teritorijos sutvarkymo projektas, o kitais – pradėti darbai.

Pasvalys yra išsidėstęs abipus Lėvens upės slėnio. Iš šiaurės vakarų miestą juosia 5–9 metrų gylio Mūšos upės slėnis. Pasvalio miesto teritorija turi sudėtingą geologinę sandarą. Čia nestoras molio sluoksnis, siekiantis 5–8 metrus, o miesto centre esantys centrinio pašto bei apie jį pastatyti administraciniai bei gyvenamieji namai remiasi į silpnas dolomitinių miltų uolienas arba į perkastus ar supiltus gruntuos. Statant šiuos pastatus, geologai rekomendavo specialių konstrukcijų, sustiprintus pamatus, todėl naujieji namai neturėtų deformuotis. Unikalus statinys yra Lėvens pagrindinė mokykla, kuri pastatyta ant polių. Įvairaus ilgio poliai buvo kalami tol, kol patikimai atsiremavo į kietas uolienas. Tada jie buvo sujungti 1, 5 metro aukščio ištisine sija, taip vadinamu rostverku, o tik po to montuojami blokai su tarpiniais sutvirtinimais. Kad moksleiviai galėtų saugiai mokytis gražioje Pasvalio vietoje, vien mokyklos pamatų įrengimas kainavo beveik tiek, kiek visas mokyklos pastatas. Sudėtingi gruntai žymiai pabrangino ir naujo tilto per Lėvens upę prie miškų ūkio statybą.

Geologai jau 20-ojo amžiaus pradžioje nustatė, jog mūsų rajone yra du gipsingų uolienų sluoksniai. Iki paskutinio dešimtmečio pradžios vyravusi geologų nuomonė, jog daugiausia problemų naujų pastatų statybai Pasvalio mieste sukeldavo viršutinis gipso sluoksnis, kuris neretai yra jau ištirpęs, dabar keičiasi. Keletas itin gilių smegduobių, atsivėrusių per pastaruosius penkerius metus, rodo, jog žymiai pavojingesnis apatinis gipso sluoksnis, prasidedantis 18–25 metrų gylyje ir besitęsiantis iki 35–38 metrų gylio. Šis gipsas mažiau ištirpęs, ištisiniai atskiri jo sluoksniai siekia net iki 7 metrų storio, todėl, ištirpus tokiems sluoksniams, žemės paviršiuje atsiveria didelės ir gilios smegduobės, kurios gali palaidoti visą pastatą arba jo dalį. O viršutinio gipsingo sluoksnio išplovimai sukelia tik pastatų deformacijas, nusėdimus. To galima išvengti, pastatams sumontavus specialių konstrukcijų pamatus.

Esanti geologinė medžiaga rodo, jog labiausiai sukarstėjusi yra šiaurės vakarinė Pasvalio miesto dalis. Čia smegduobių skaičius viršija 50 viename kvadratiname kilometre. Likusi miesto teritorija yra mažai arba

vidutiniškai sukarstėjusi. 2000 m. Lietuvos geologijos tarnyba parengė Pasvalio ir Biržų miestų karsto tyrimų programą, kurioje numatoma atlikti visą įvairių darbų kompleksą. Bus išgręžta 30 gręžinių, kurių vidutinis gylis – net 35 metrai. Iš šių gręžinių bus imami gruntų, uolienų ir vandenų pavyzdžiai (iš viso apie 400) ir atliekami jų fizinių-mechaninių savybių tyrimai, fiksuojamos požeminės karstinės tuštumos. Atlikus visus programoje numatytus darbus, Pasvalio miesto teritorija pagal pastovumą karsto vystymosi atžvilgiu bus suskirstyta į labai žemo, žemo, nepakankamo, sumažinto pastovumo, sąlyginai pastovius ir pastovius plotus. Tai leis planuoti statybas, reguliuoti ūkinės veiklos apimtis, nustatyti užstatomos teritorijos tankį, statinių aukštį, parinkti pamatų ir statinių konstrukcijas. Užstatytose teritorijose toks rajonavimas leis kryptingai vykdyti karstinių reiškinių prevenciją, numatyti priemones pastatų ir inžinerinių tinklų pastovumui užtikrinti. Tačiau nereikėtų tikėtis, jog geologai pasakys, kada ir kuris statinys gali nugriūti, kur atsivers smegduobė. Karstinis procesas yra nepertraukiamas reiškinys, jis nuolat vystosi ir ten, kur buvo patikimos uolienos: staiga pakitus gamtinėms sąlygoms, netikėtai gali suaktyvėti gipso tirpinimas.

Plečiasi ir paviršinių karstinių formų geografija, jos atsiranda ten, kur anksčiau nebūdavo. 1995 m. pavasarį taisyklingos formos 14, 5 m skersmens ir 1, 8 m gylio smegduobė atsivėrė Namišių seniūnijoje – Manikūnų kaime. Ji buvo aptverta ir saugoma. Tų pačių metų vasarą žemė įgriuvo Saločių seniūnijos Kurpalaukio kaime. Pradžioje buvusi 9, 0 m skersmens ir 5, 0 m gylio ji išplatėjo iki 12, 0 m, tačiau gylis sumažėjo iki 2, 0 m. Tame pačiame kaime 1999 m. pavasarį žemė griuvo Ričardo Prunskaus ganykloje. Įgriuva buvo 3, 0 m gylio ir tiek pat skersmens. Nedidelė 1, 0 m skersmens smegduobė atsirado ir pačiame Saločių miestelyje, prie Basanavičiaus gatvės. Pietiniame rajono pakraštyje pirmoji nauja įgriuva 1996 m. susiformavo prie Pumpėnų miestelio, ganyklose. Jos skersmuo buvo 5, 0 m, gylis – 1, 50 m. 1998 m. Pušaloto seniūnijoje, Mickaičių kaime, važiuojamojoje žvyrkelio, iš Mikoliškio vedančio į Deglėnus, dalyje įgriuvo 3, 4 m gylio ir 2, 8 m skersmens netaisyklingos formos smegduobė. Ji buvo užpilta gruntu. Paskutinė šiame rajone įgriuva atsirado 2002 m. rudenį prie Mikoliškio kaimo – Valento Dujoto ganykloje. Jos gylis – 2, 5 m, skersmuo – 4, 7 m. 2003 m. gegužės 7 dieną atsirado „jauniausia“ rajone įgriuva: 2, 3 m gylio ir 0, 4 m skersmens šulinio formos smegduobė Pasvalio apylinkių seniūnijos Pagojaus kaime prie Pranės Skukauskienės sodybos.

Taigi tiek Pasvalio mieste, tiek rajone kasmet vienur ar kitur pasirodys vis naujos smegduobės. Tačiau pasvaliečiams tai jau įprastas reiškinys. Todėl didesnis nerimas apima tada, kai įgriuvos graso žmogaus būstui ar sveikatai.

Vido Dulksės nuotraukos

Dr. Valdas Rakutis

Vytauto Didžiojo Karo muziejus

Lietuvos kariuomenė Šiaurės karo metu 1700–1721 m.

II dalis

2. 1710 metų reformos ir jų įgyvendinimas 1710–1715 m.

Susidarymo aplinkybės

Šiaurės karo metu Lietuvos kariuomenė nebuvo savarankiškas politinis instrumentas nei švedų, nei Augusto II rankose. Tai greičiau gyventojų simpatijas rodanti formuotė, ar tikriau paskiri būriai, remiantys arba švedus, arba antišvedišką koaliciją. Nė vienas Šiaurės karo mūšis nebuvo kovotas vien Respublikos pajėgomis, praktiškai nė vienas iš jų nebuvo laimėtas, o ir pralaimima buvo daugiausiai dėl mūsų kariuomenės kaltės, taigi kariuomenės reitingas tiek savos visuomenės, tiek kaimynų akyse buvo ypač žemas, nors oficialiose kalbose ir buvo minimi žygdarbiai bei nuopelnai. 1709–1717 m. laikotarpis buvo tas laikas, kada formavosi pagrindinės 1717 m. reformos prielaidos, kūrėsi tam tikros organizacinės normos. Svarbų vaidmenį atliko 1710 m. priimtose nuostatos.

1710 metais didžiojoje Varšuvos taryboje, kuri veikė Sandomiro konfederacijos rėmuose, faktiškai atlikdama seimo funkcijas, buvo keliamas kariuomenės padidavimo klausimas. Sprendimai buvo priimami sunkiai, reiškęsi atskirų vaivadijų separatizmas, pavietų vėliavų kūrimo idėjos. Kariuomenės padidavimo projektas buvo pasiūlytas balandžio 4 d.¹, prie jo savaitę laiko dirbo atskirai susirinkę etmonai, valdovas ir provincijų sesijos. Lietuvoje didelę reikšmę turėjo generalinės amnestijos ir Sapiegų grąžinimo į legalų gyvenimą reikalai, tačiau numatytais mokesčiais apsidėti sutiko. Pagrindinės diskusijos bendrame seime vyko ne tiek dėl būsimos kariuomenės dydžio, jis buvo įvardintas aiškiai – 36 000 karių, dažnai minint Liublino seimo priimtą etatą, bet dėl to, kas turėtų tokią kariuomenę išlaikyti – vyriausias išdas ar vaivadijos². Kai kuriems deputatams kilo abejonių, ar numatytus pinigus pavyks surinkti, nes tiek privačiuose dvaruose, tiek ekonomijose yra labai sunki padėtis³. Tačiau ir gyventi toliau taip buvo sunku, nes krašte buvo „pagalbinė“ Rusijos kariuomenė, apie kurios išvedimą buvo taip daug kalbama ir deramasi su Rusijos pasiuntiniu, kažkas gi turėjo perimti tvirtoves, pasienio apsaugą, o ir švedų pavojus nebuvo visiškai praėjęs. Augustas II buvo pakankamai populiarus, tačiau visgi buvo prisibijoma jo ambicingų tarptautinių planų ir dar ambicingesnių vidaus politikos projektų.

Apie kitą problemą, kokia tai turi būti kariuomenė, kalbėta buvo nedaug, tik LDK kancleris paminėjo, kad savų pėstininkų kūrimas šiame krašte baigėsi blogai, todėl siūlė

naudoti svetimšalių pavyzdžio dalinius. Rožanų atstovas (posel rożański) siūlė kuo greičiau pasiūsti etmonams karininkus į vaivadijas bei siūlė karaliui pasiūsti universalus vaivadijoms. Galų gale balandžio 10 d., seimui atsisakius duoti generalinius mokesčius, buvo paliktas Liublino seimo etatas⁴. Su tuo nenorėjo sutikti kariuomenės didinimo šalininkai, ir kitą dieną buvo svarstomas projektas *Respublikos gynimas*. Šiame projekte numatytos reformos daugumai deputatų nepatiko, geriausiai atveju sutiko duoti vaivadijų pėstininkus. Karalystės išdininkas, matydamas, kad valstybinės kariuomenės stiprinimo projektas buksuoja, pradėjo ieškoti kompromisų, kad galbūt kariai su savo 100 auksinų alga tegu būna vaivadijų žinioje, bet apranga ir ginklai (140 auksinų) tegu lieka Respublikos išdų žinioj. Tačiau, daugiausiai priešinantį kai kurioms Didžiosios Lenkijos vaivadijoms, reikalas nepraėjo, bet ir nebuvo atmestas visiškai. Balandžio 12 d. vėl grįžo prie kariuomenės algų klausimo, buvo perskaitytas projektas *Regularūs ir laiku mokami ketvirtiniai mokesčiai kariuomenei*, sudarytas 1661 m. pavyzdžiu ir numatant pavietų pėstininkų milicijas, kiekvienam kariui mokant 100 auksinų metinę algą ir 140 auksinų metines išlaidas ginklams, ekipuotei ir uniformai. Tai reiškė apie 7 milijonus auksinų, kai etmonų projektas numatė 15 milijonų ketvirčiui. Antrą kartą grįžus prie pateikto projekto, vėl prasidėjo debatai dėl per didelių mokesčių. Iš tikrųjų, pereinant prie trejų metų laikotarpio reguliarių mokesčių, reikėjo patikimų ir garantuotų mokesčių, kad išdas būtų pajėgus išmokėti algas, nes netiesioginiai mokesčiai dėl sugriautos infrastruktūros daug duoti negalėjo⁵. Lietuvių projektas *Užmokestis kariuomenei* praėjo be komentarų, numatant padūmės mokesčių po 16 florinų metams pagal 1690 m. tarifą, mokant per 4 ratas, gėralų mokesčiai atiduoti didžiajam etmonui Pociejui, nustatytas kariuomenėje netarnaujančių totorių pagalvės mokesčiai, tam pačiam etmonui turėjo mokėti ir žydai⁶. Galų gale seimas patvirtino Liublino seimo priimtą etatą, kuriame numatyta Lenkijos karalystės kariuomenę padidinti iki 36000 karių, iš kurių 26000 turėjo sudaryti dragūnai ir raitarai. Šalia šio skaičiaus dar turėjo būti nuo 21 dūmo rekrutuojami pėstininkai, kurių išlaikymui skiriama po 240 auksinų, iš kurių 100 auksinų turėjo būti skiriama pačiam kario atlyginimui, o 140 jo aprangai, ginklams ir amunicijai; pastaroji suma buvo skiriama valstybiniam išdui⁷. LDK išdininkas tokį seimo sprendimą laikė klaida ir pralaimėjimu⁸. Tačiau, kaip parodė ateitis, tai buvo per daug to meto visuomenei ir valstybės ekonomikai, po maro trejus metus neužderėjus derliui, 1712–1714 m. prasidėjo badas. Bajorija, kovojanti už išgyvenimą,

3. Tarnogrado konfederacija ir Lietuvos kariuomenė

1715 m. Lenkijoje, o 1716 m. ir Lietuvoje prasidėjo atviras karas tarp Augustą II remiančių saksų dalinių ir Tarnogrado konfederaciją įkūrusių bajorų. Konfliktas prasidėjo nuo to, kad po kovų Pamaryje Saksonijos kariuomenė, iki tol vienintelė gynusi Respublikos teritoriją tiek nuo Švedijos vadovaujamos koalicijos, tiek nuo per didelių sąjungininko Rusijos caro Petro I apetitų, kampanijai pasibaigus negrįžo į Saksoniją, o pasiliko Respublikos teritorijoje. Pagal Lagniskio projektą Augustas II ruošėsi ją panaudoti įvykdant valstybės perversmą ir seimo keliu atliekant reformas, kurių pagrindinis tikslas buvo liberum veto ir valdovo elekcijos panaikinimas. Šalia to buvo ir feldmaršalo Flemingo planas, pagal kurį saksų kariuomenė turėjo išprovokuoti Respublikoje maištą, kurį numalšinęs Augustas II galėtų įtvirtinti savo valdžią ir padiktuoti reformų formą. Pirmasis projektas buvo legalus ir atitiko Respublikos tradicijas bei etmonų veikla nepatenkintųjų nuotaikas, antrasis buvo panašus į blogiausius absoliutinio valdymo siekiančio valdovo stereotipus, susiformavusius XVI a. pabaigoje – XVII amžiuje, tačiau pirmasis projektas buvo sunkiai realizuojamas o antrasis buvo žymiai paprastesnis. Kaip ten bebūtų, atvykusi saksų kariuomenė sutiko tokį didelį Lenkijos bajoriškos visuomenės pasipriešinimą, kad jau 1714 m. pradėjo organizuoti lokalinės konfederacijos, o 1715 m. generalinė Tarnogrado konfederacija Lenkijoje. Prasidėjo Augusto II valdomų valstybių karas, kiek panašus į pilietinį, bet kokiu atveju pražūtingas šiam ambicingam valdovui. Kas vyko Lietuvoje ir kokią poziciją užėmė valstybinė LDK kariuomenė, turime nedaug žinių. Liudvikas Pociejus laikėsi dvigubos politikos: būdamas šiuo laikotarpiu Augusto II priešininku, jis rėmė antisaksiškas pajėgas, prisidėjo organizuojant Vilniaus konvokaciją, iš kurios gavo nurodymą ginti LDK teritoriją nuo saksų įsiveržimo, jo žiniai buvo perleidžiama atskira bajorų vėliava ar net visuotinis sušaukimas, bet Augustui II susidraugavus su rusais ir pažadėjus Pociejui palikti didžiojo etmono buožę, aktyviai į karo veiksmus nestojo, užimdamas tarpininko tarp antisaksiškai nusiteikusių bajorų, Augusto II ir Petro I. Tačiau 1716 03 23 buvo paskelbta konfederacija ir Lietuvoje. Pradžioje L. Pociejus lyg ir prisidėjo, bet kadangi jo lojalumas konfederatams kėlė abejonių, kariuomenė sukilo, L. Pociejus buvo priverstas bėgti, ir jeigu ne Petro I parama, būtų žuvęs, jo autoritetas patyrė didelį pralaimėjimą¹². Tuo tarpu saksų daliniai nustūmė lenkus į dešiniąjį Vyslos krantą, tačiau, išikišus konfederatų pakviestiems Rusijos kariuomenės daliniams, kovojančios pusės buvo atskirtos, Petras I užėmė tarpininko poziciją. Ilgų derybų, vykusių 1716 m. rudenį, metu išaiškėjo didžiuliai Augusto II ir jo valdinių Abiejų Tautų Respublikoje skirtumai požiūriuose į valstybės valdymo formas. Augustas II vis dar siekė bet kokiomis priemonėmis sustiprinti valstybės centralizaciją, išgydyti valstybinės organizacijos silpnumą lemiančias ligas, tuo tarpu

abejingai žiūrėjo į viską, kas neatliepė svarbiausiems išlikimo ir egzistencijos poreikiams⁹, taigi numatytas kariuomenės dydis vargu ar buvo pasiektas. Tuo labiau, kad krašte ramybės nebuvo, Augustui II vis dar trukdė Stanislovo Leščinskio šalininkai ir iš jų gimstančios naujos jėgos, neretai susijusios su kitų valstybių politika. Nerasdamas reikalingo palaikymo Abiejų Tautų Respublikoje, bet vis dar aktyvus tarptautiniame lygmenyje, siekiant atkurti antišvedišką Šiaurės lygą, Augustas II vis dažniau rėmėsi 1709 m. pradėta atkurti Saksonijos kariuomene nei neiškaus pavaldumo, menkai aprūpintais Respublikos daliniais. Padėtį komplikavo labai platus įvairių jėgų ir atskirų valstybių interesų laukas, turėjęs tiesioginės įtakos tiek Saksonijos, tiek Abiejų Tautų Respublikos reikalams. Augustas II, 1709–1713 m. aktyviai veikdamas siekiant atkurti Šiaurės lygą, 1713–1714 m. artėdamas su Prancūzija, buvo daug prisidėjęs trečiosioms jėgoms, priklausė nuo kitų pagalbos ar geranoriškumo, o dažnas jo pozicijos keitimas skatino visuotinį nepasitikėjimą jo sakomais žodžiais ar pasirašomomis sutartimis, mažino populiarumą jo valdomose valstybėse.

Apie vidaus padėtį Lietuvoje 1710–1715 m. turime nedaug studijų. Yra žinoma, kad 1710 m. tarybos sprendimu svarbią vietą mokesčių surinkime atliko etmonai, rinkę kai kuriuos mokesčius ir šias pareigas vykdę pakankamai uoliai, nevengdami pasiūsti dalinius į mokesčių nemokančius pavietus ar privačias valdas, kur šie daliniai patys suvalgydavo tai, kas jiems priklausė. Tokiais atvejais pasitaikydavo visokių įstatymų pažeidimų, ypač renkant hibernos mokesčius¹⁰. Matyt, kaip tik šiuo metu gimė idėja, kaip išspręsti kariuomenės išlaikymo problemas nestiprinant centrinio valstybės aparato, perleidžiant kai kurias išdo funkcijas pačiai kariuomenei.

Didelę reikšmę visiems Lietuvoje vykusiems įvykiams šiuo laikotarpiu turėjo Lietuvos didysis etmonas Liudvikas Pociejus. Jis vykdė prorusišką politiką, keldamas atskiros nuo Lenkijos Lietuvos, susijusios su Rusija, idėjas. Tai buvo savanaudiškas, politiškai labai aktyvus žmogus, turėjęs daug priešų ir dažnai keitęs politines stovyklas sudėtingu 1710–1720 m. laikotarpiu. Ypač dažnai jo pozicijos keitėsi Augusto II atžvilgiu. Visa tai nepadėjo vykdyti kariuomenės rengimo ir aprūpinimo darbus, nors jie ir buvo vykdomi 1710 m. gegužės mėnesį, visą 1711 m. pavasarį. Liudvikas Pociejus šiuo laikotarpiu siekė išvesti iš Lietuvos teritorijos visas svetimšalis kariuomenes, priešinosi Augusto II bandymams patentuoti karininkais svetimšalius. Turimos skurdžios žinios rodo, kad esant šiam etmonui vykdyti kariuomenės pertvarkymą vakarietišku pavyzdžiui buvo sunku. Tuo labiau, kad su lauko etmonu Stanislovu Denhofu santykiai buvo labai įtempti, prasidėjo aktyvi politinė kova, neigiamai paveikusi bendrą kariuomenės nuotaiką¹¹. LDK kariuomenė buvo naudojama kaip įrankis sprendžiant Neuburgo valdų klausimą. Nors neturime tikrų žinių, bet galima spėti, kad LDK kariuomenė 1710–1714 m. buvo mažai parengta kovos veiksmams, politizuota, svarbiau buvo ištikimybė etmonui ir jo intrigoms nei gebėjimai mūšio lauke.

konfederatai akiai gynė savąsias respublikoniško valdymo tradicijas. Derybų metu antisaksiška grupuotė dar labiau konsolidavosi, todėl negalėjo būti kalbos apie kokį nors abiems pusėms priimtina kompromisą, taigi Rusijai į rankas buvo atiduota galimybė pačiai padiktuoti susitarimo sąlygas. 1715 m. lapkričio 6 d. buvo pasiektas nutarimas sušaukti seimą Varšuvoje, kuris tik patvirtintų priimtas sutarties nuostatas, neleidžiant seimo metu jas keisti ar net diskutuoti.

Politiniu požiūriu Augustas II nieko nelaimėjo, ko siekė nuo 1714 m. Visais kitais svarbiausiais punktais buvo įteisintos konfederatų nuostatos, tačiau kariuomenės ir izdo valdyme buvo įvykdytos esminės reformos, sudariusios teorinį pagrindą visiems mūsų tiriamiems reguliaminiams.

4. 1717 m. reforma ir jos vykdymo ypatybės iki Ništato 1721 m. taikos

1717 m. etatas, kurio pagrindinės nuostatos formavosi 1710–1716 m. laikotarpiu, turėjo išspręsti šias pagrindines problemas ir atitikti keliamus reikalavimus:

1. Turėjo būti sukurta nuolatinė kariuomenė, neišsiskirstanti kampanijai pasibaigus, turėjo atitikti tuometinės kariuomenės reikalavimus.

2. Nuolatinė kariuomenei reikėjo sukurti patikimą aprūpinimo sistemą.

3. Naujoji sistema turėjo iš esmės tikti tiek valdovui, tiek bajorijai.

4. Naujoji sistema turėjo patikti kaimynams, visų pirma Rusijai.

1. Nuolatinės kariuomenės užuomazgų galima būtų ieškoti dar vėlyvuosiuose viduramžiuose, tačiau savo klasikinius bruožus ji įgavo po Trisdešimties metų karo, kai Prancūzijoje buvo pradėti kurti nuolatiniai pulkai. Tam tikra prasme jau Švedijos karaliaus Gustavo II Adolfo kariuomenė buvo nuolatinė, tačiau ji dažniausiai buvo išlaikoma nukariautų kraštų sąskaita ir nuolat kariavo. Artimiausieji mūsų kaimynai nuolatinės ginkluotąsias pajėgas kūrė XVII a. pabaigoje: Prūsijoje ji atsirado didžiojo kurfiursto valdymo pabaigoje, Austrijoje – karų su Turkija metu, Rusijoje Petro I rūpesčiu 1682–1705 m. laikotarpiu, Saksonijoje – 1682 m. Kariuomenės pastovumo reikalavo išaugusi šaunamojo ginklo reikšmė ėmus vartoti titnaginius šautuvus ir formuoti pėstininkais paremtas taisyklingų formų rikiuotes, savo forma primenančias linijas. Kariuomenės efektyvumą nulėmė sugebėjimas šaudyti nustatytu tempu, vykdyti reikalingus persirikiavimus, žygiuoti į koją, nepabūgti ir išlaikyti pozicijas iki fizinės galimybių ribos. Išaugo kareivių parengimo, visų pirma muštro reikšmė, todėl kariuomenė turėjo būti nuolat rengiama ir mokoma.

2. Respublikos valstybinė santvarka XVII a. antrajame dešimtmetyje buvo savotiška ir labai neefektyvi. Be liberum veto ir valdovo rinkimo dideliu trūkumu reikia laikyti vaivadijų ir pavietų partikuliarizmą, pasireiškusį nustatant mokesčius kariuomenei: bajorai sutikdavo apsidėti mokesčiais, bet su įvairiomis sąlygomis, dažnai neperduodant pinigų LDK izdai, o mokant tik savo pavieto

kariams per savus mokėtojus. Tokios vaivadijų ir pavietų vėliavos galėjo būti vadinamos valstybės kariuomene tik su dideliu rezervu ir neatitiko jau minėtų reikalavimų kariuomenei. Bajorijos atstovai bijojo perduoti dideles sumas valstybės izdininkams ar etmonams, kad šie nepasielgtų su jais ir turima kariuomene savo naudai, o žinant Liudviko Pociėjaus ir ankstesnių etmonų savybes, šie nuogaštavimai turėjo rimtą pagrindą. Bajorijai labiau priimtinas atrodė variantas, decentralizuojantis mokesčių sistemą ir iš pirmo žvilgsnio labiau atitinkantis „pavieto bajoro“ sampratas apie Tėvynę ir jos gynybą. Iš kitos pusės, tie patys bajorai sudarė kariuomenės karininkų korpusą, tarnavo bajorai draugais ir paprastais kariais, likusieji dažnai kentėjo nuo laiku negavusių algos savų kareivių, todėl visi norėjo laiku apmokamos ir tvarkos besilaikančios kariuomenės. Taip gimė idėja nustatyti pastovius mokesčius kariuomenei, surašant, koks pavietas, kiek ir kokių kariuomenei skirtų mokesčių mokės, o pasiimti juos turėjo pačios kariuomenės daliniai, atsisakant valstybinio izdo ir centrinės kariuomenės kasos paslaugų. Mokėjimo efektyvumą turėjo užtikrinti pati kariuomenė, turėjusi teisę skirtas sumas išsireikalauti. Tokia sistema pasirodė esanti pakankamai efektyvi, nors ir apkrovė dalinius jiems nebūdingomis funkcijomis, tačiau turėjo įtakos centrinės kontrolės nusilpimui, kovinės dvasios smukimui ir kariuomenės silpnumui. Daliniai praktiškai nebuvo priklausomi nuo centrinio aparato ir gyveno savarankiškai.

3. Valdovo reikalavimai kariuomenei buvo aiškūs: jam reikėjo patikimos, šiuolaikiškos kariuomenės, sugebančios efektyviai vykdyti tiek kovines užduotis prieš užsienio priešus, tiek kaip būdas patraukti į savo pusę vietinius bajorus, duodant jiems galimybę tarnauti ir gauti paaukštinimą. Šiam reikalui labiausiai tiko svetimšalių autoramento daliniai, t. y. pėstininkai, dragūnai ir artilerija. Ypač svarbūs valdovui buvo gvardijos daliniai, turėję būti su valdovu. Augustas II vis dar neprarado vilties, kad jam pavyks rasti Abiejų Tautų Respublikoje sluoksni, galinti paremti jį krašte, tik nuo 1717 m. jis tai siekė padaryti palaiptinio darbo, o ne perversmo keliu.

Bajorijos gyvenimui daug didesnę reikšmę turėjo senojo pavyzdžio Tautinio arba Lenkų autoramento daliniai, dažniausiai kavalerija ir joje esantys bajorams skirti karininkų ir draugų etatai. Tradiciškai buvo laikoma, kad šie daliniai visada bus ištikimi respublikoniškoms tradicijoms ir negalės būti panaudoti prieš pačią bajoriją. Kita vertus, šiuose daliniuose buvo nesunku tarnauti, nebuvo tiek muštro, darbo, o atlyginimai buvo didesni.

4. Rusijos interesus apibūdinti sunkiausia. Jai rūpėjo, kad naujoji kariuomenė nebūtų labai didelė, tiktų sumaiščiai sukelti, bet galėtų patenkinti kasdieninius taikos meto reikalavimus ir būtų kaip tokia. Labai svarbu tai, kad etatas buvo pastovus ir užtikrinamas net ir seimui iširus, taigi buvo galima ardančiam seimui visiškai neardyti gynybos sistemos, kita vertus, norint neleisti kariuomenės didinti, buvo galima tai daryti stabdant sprendimų priėmimą seime. Rusijai nereikėjo savųjų nutarimų „prastumti“, jai užteko tinkamai pasinaudoti valdovo ir bajorijos skirtumais. Taip pat svarbu

buvo užtikrinti kokybinį kariuomenės silpnumą, o tai buvo galima padaryti nenustatant karininkams algų, kariuomenę decentralizuojant, sudarant sąlygas piktnaudžiavimams.

1717 m. etatas numatė Abiejų Tautų Respublikai 24 000 karių porcijų kariuomenės etatą, iš jų 6000 porcijų teko Lietuvos Didžiajai kunigaikštystei. Pagal jį kariuomenė, kaip ir seniau, buvo skirstoma į svetimšalių ir Lenkų (Tautinį) autoramentus, o šie – į dalinius ir padalinius.

Algos buvo nustatytos taip: dragūnų porcija – 300, pėstininkų – 200, husarų porcija – 448, petihorų – 372, totorių ir kazokų – 272 auksinai.

1717 m. buvo numatyti tokie daliniai:

Svetimšalių autoramentas

Dragūnai

Jo Karališkosios Malonybės dragūnų leibregimentas	600
Karalaičio (Pinsko) (dragūnų) raitelių regimentas	300
Didžiosios buožės raitelių regimentas	300
Lauko buožės (dragūnų) raitelių regimentas	300

Pėstininkai

Jo Karališkosios Malonybės pėstininkų regimentas	1000
Didžiosios buožės pėstininkų regimentas	425
Lauko buožės pėstininkų regimentas	425
Artilerijos korpusas (atskiroji kuopa)1	50
Didžiosios buožės janyčarų (vengrų) vėliava	150
Lauko buožės janyčarų (vengrų) vėliava	100
LDK Kanclerio janyčarų (kazokų) vėliava	60
Vyriausiojo Tribunolo janyčarų vėliava	100

Tautinis (Lenkų) autoramentas

Husarai: 6 vėliavos: 1 po 100, 3 po 70,	
2 po 45 porcijas	400
Petihorai: 26 vėliavos: 4 po 80,	
22 po 40 porcijų	1200
Priešakinė sargyba	
Totoriai: 1 po 60, 7 po 40, 2 po 30 porcijų	400
Kazokai: 10 vėliavų po 30 porcijų	300

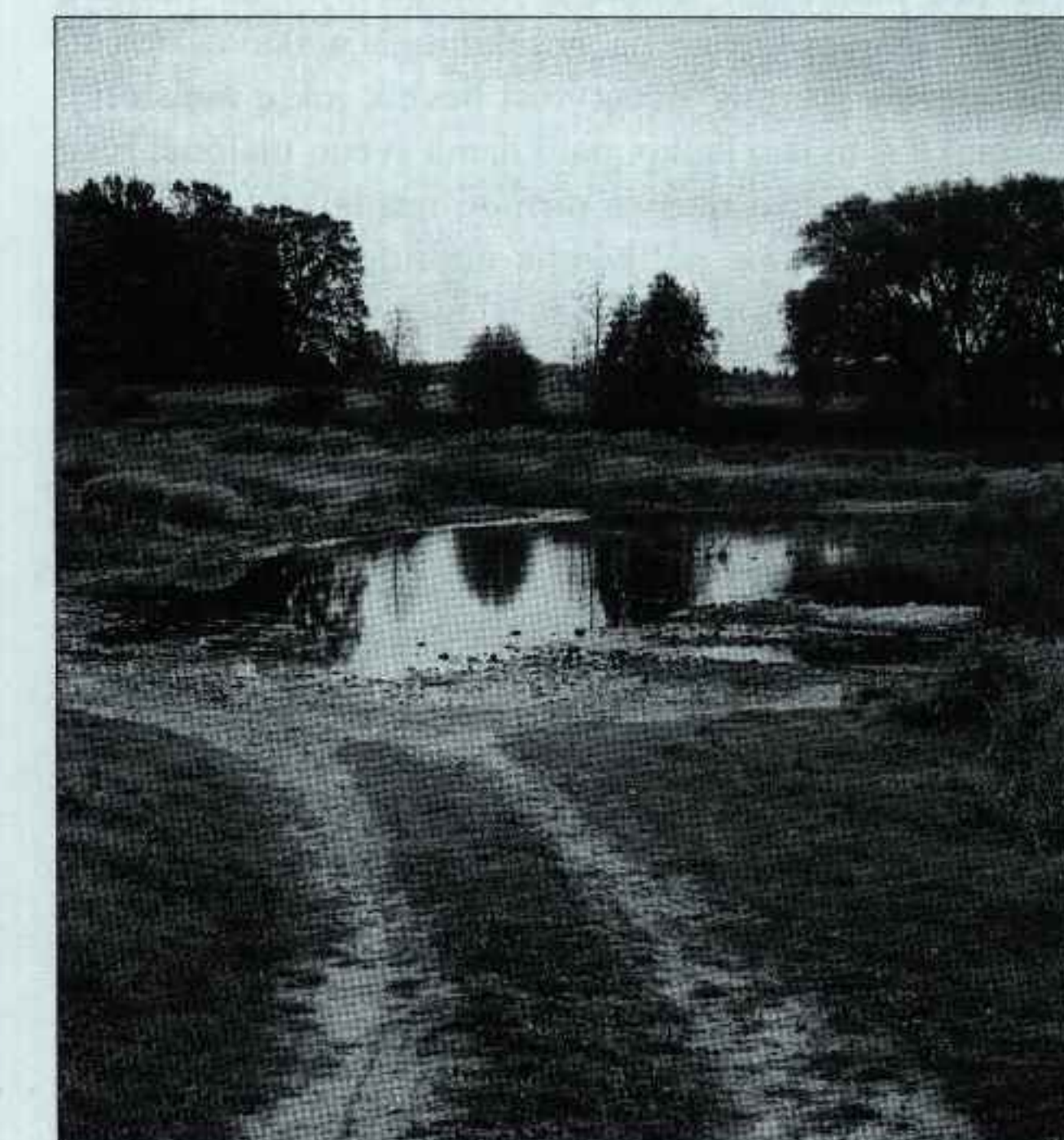
Pagrindinis šio etato trūkumas buvo tai, kad nebuvo numatyti pinigai nei karininkams, nei ginklams, nei uniformoms, nei kitoms smulkiosioms išlaidoms, todėl etatas nustatė tik lėšų, skirtų autoramentams bei daliniams, proporcijas ir dydžius bei lėšų išieškojimo šaltinius, o konkrečias išraiškas daliniai turėjo nustatyti remdamiesi etmonų pasirašytais reguliaminiais¹³. 1717 metais nustatytas etatas galiojo praktiškai iki 1775 metų.

Išvados

Lietuvos teritorija Šiaurės karo metu turėjo buferinės zonos reikšmę tiek Rusijos, tiek Švedijos kariuomenei. Švedijai Lietuva tebuvo jungiančioji Lenkiją ir švedų Livoniją grandis, svarbi taip pat kaip maisto ir pašaro surinkimo plotas, Rusijai, kuri daugiausiai dėmesio 1702–1703 m. skyrė Ingrijos užkariavimui, Lietuvos teritorija

tebuvo Rusijos teritoriją dengianti zona, tačiau Lietuvoje vykstantys karo veiksmai sulaukė rimtas švedų pajėgas, Kuršo-Lietuvos grupuotę ir buvo Rusijai labai reikalingą mažai kainuojanti pagalba, todėl Petras I negailėjo nei pažadų, nei pinigų, nei karinės pagalbos. Lietuvių interesai, deja, buvo paskutinėje vietoje: kariaudami už svetimus interesus jie neturėjo jokių šansų suvaidinti bent kiek didesni vaidmenį, nes reguliarios kariuomenės ir autoritetingos vyriausybės praktiškai nebuvo ir visus laurus vis tiek būtų priskyriusai sau Rusijos kariuomenei, o nesėkmės atveju tektų mokėti pilną pralaimėjimo kainą. Reikėjo skaitytis ir su galimybe, kad kovojančios pusės sudarys taiką pasidalindamos Lietuvos ir Lenkijos teritorijas, – toks pavojus buvo ne tik iš Švedijos ar Rusijos pusės, bet ir iš savojo valdovo, kuris ne kartą siūlė Karoliui XII pasidalinti Respubliką taikos sudarymo vardan. Tokia padėtis nežadėjo nieko gero ir kariuomenės daliniai, kariau vienoje ar kitoje pusėje, iš tikrųjų vykdė ne savo, bet svetimųjų valstybių valią. Tai nulėmė ir kariuomenės pobūdį. Reguliari ir gerai veikianti kariuomenė nebuvo reikalinga nei rusams, nei švedams, juos tenkino nereguliaraus pobūdžio kavalerijos daliniai, padedantys išlaikyti tam tikrą teritoriją, sudarantys daug problemų priešui ir nereikalaujantys pernelyg didelio atlyginimo.

Lietuvos daliniai buvo prisitaikę kovoti tokį karą, koks vyko antraeiliam karo teatre 1702–1709 m. Iš vietinių bajorų sudarytos vėliavos puikiai pažinojo teritoriją, buvo judrios, neturėdamos artilerijos ir pėstininkų, galėjo be jokio vargo staigiai pulti ir staigiai atsitraukti, o patekusios į rimtą bėdą išsiskirstyti ir vėl susirinkti. Kariai maitinosi daugiausiai politinių priešininkų dvarų grobimo sąskaita, patyrus nuostolių buvo galima greitai surinkti naujų karių

Šakarnių brasta per Mūšą – 1703 m. Saločių mūšio vieta

Vido Dulkės nuotrauka

iš bajorijos, o žiemos mėnesiais ar susidarius nepalankioms aplinkybėms galėjo lengvai išsiformuoti, paleidžiant karius namo, o situacijai pagerėjus vėl susirinkti, nes dalinių struktūros pagrindu buvo atskirų didikų klientų sistemos, turinčios ilgametę istoriją ir atlaikančios ne tik militarinius pralaimėjimus, bet ir perėjimą į kitą kariaujančiųjų pusę. Tokie daliniai arba partijos sudarė sąlygas palaikyti militarinį krašto pajėgumą pačiomis sunkiausiomis sąlygomis, bet nesudarė sąlygų pasiekti pergalę ir baisiai sekino kraštą.

1710 metų seime buvo kalbama apie kokybinę kariuomenės degradaciją. Jos priežastimi buvo valstybės ekonominis nepajėgumas, politinė decentralizacija. Daugiausiai pinigų kariuomenė gaudavo ne iš LDK išdo, o iš rusų arba rekvizicijų, dalinių lojalumą lėmė etmonų arba vadų politinės pažiūros. Didesnę reikšmę karo veiksmams turėjo ne reguliari kariuomenė, o minėtosios kavalerijos partijos, sudarytos iš nedidelių kavalerijos grupių, kurios partizanavo antraeiluose ir trečiaeiluose karo veiksmų teatruose, ir daug nuveikusios plėšiant politinių priešininkų dvarus. Tokio pobūdžio karybą galima vadinti tradicine Abiejų Tautų Respublikoje, kurioje visada kariuomenė turėjo didikų privačių būrių pobūdį.

Aktyvių Šiaurės karo veiksmų laikotarpiu (1702–1709) Lietuvos kariuomenė nebuvo savarankiškas politinis įrankis nei švedų, nei Augusto II rankose. Tai buvo greičiau gyventojų simpatijas rodanti formuotė ar paskiri būriai, remiantys arba švedus, arba rusus. Nė vienas mūšis nebuvo kovotas vien Respublikos pajėgomis, praktiškai nė vienas nebuvo laimėtas, o pralaimėjimai buvo dažnai dėl mūsų kariuomenės kaltės. 1701–1702 m. kampanijoje Lietuvos daliniai be jokio vargo išstūmė Oginskio vadovaujamus lietuvius, užimdami Kauną ir Vilnių. 1703 m. Saločių mūšyje Lietuvos kavalerija, nesėkmingai atakavusi švedų kariuomenės sparnus, nepatyrusi beveik jokių nuostolių, pasitraukė iš mūšio lauko, palikdama švedų malonei rusų pėstininkus. Kališo mūšyje pirmoji neatlaikė Lenkijos ir Lietuvos kavalerija, palikdama nepridengtą Saksonijos kariuomenės sparną ir tokiu būdu leidusi visiškai sutriuškinti Augusto II pajėgas. Respublikos kariuomenės reitingas tiek savos visuomenės, tiek kaimynų akyse buvo tiek žemas, kad su ja nebuvo rimtai skaitomasi, tačiau savųjų tarpe buvo dažnai giriamasi žygdarbiais ir nuopelnais, nedideles taktines pergales prieš smulkius reguliarios kariuomenės dalinius ir politinių priešų dvarų apsaugą pateikiant kaip strateginius ir esminius pasiekimus. Tokie žygdarbiai buvo Sapiegų valdos Ivijos apiplėšimas ir kitos panašios akcijos. Tačiau tam tikrą įtaką karo veiksmams Lietuvos karinės formuotės turėjo: kaustė Švedijos kariuomenės Kuršo grupuotės veiksmus, kontroliavo nemažą teritoriją, sudarė sąlygas Rusijos kariuomenei atsigausti po patirto Narvos pralaimėjimo ir nukariauti Ingriją. Ypač smarkų pasipriešinimą visos respublikos mastu parodė Lietuva ir rytinės Lenkijos vaivadijos¹⁴. Anot Rusijos caro, švedai ilgam laikui įstrigo Respublikoje ir tai buvo svarbi aplinkybė, atvedusi Rusiją į 1708–1709 m. pergalę. Taip pat didelį nerimą mūsų kariuomenės veiksmams kėlė Švedijos

Valstybės tarybos nariams, kurie visokiais būdais stengėsi atkreipti karaliaus Karolio XII dėmesį į silpnai pridengtas jų nuomone Livonijos ir naujai uimtas Respublikos provincijas¹⁵.

Lietuvos kariuomenės pralaimėjimų priežasčių taip pat reikia ieškoti kariuomenių taktikų palyginime, tačiau tam reikalingos karo meno istorijos studijos, kuriose Lietuvos kariuomenės veiksmas būtų pagrindinis studijų objektas¹⁶.

Nuo Respublikos virtimo Švedijos satelitine valstybe išgelbėjo tik Rusijos pergalė prie Poltavos, tačiau ši pergalė įtvirtino dominuojančią regiono valstybę – Rusiją, kuri, remdamasi Respublikos viduje vykstančiais prieštaravimais, ima kištis į vidinius jos reikalus ir palengva pajungia Respubliką savo valiai, padedama Prūsijos. Nors 1717 m. Respublikoje buvo nustatytas nuolatinis kariuomenės etatas, jame liko daug skylių: nenumatyti etatai karininkams, didelį kariuomenės nuosimtį vis dar sudarė senojo pavyzdžio kavalerija, tuo metu jau praradusi savo reikšmę. Respublikos kariuomenė užsikonservavo, neaugo, kai tuo metu kaimyninės valstybės, visų pirma Rusija, Prūsija, Austrija, padarė didelį šuolį valstybių ir kariuomenių stiprinimo srityje. Respublika tapo svetimų kariuomenių komplektavimo, aprūpinimo rajonu, „niekieno žeme“, o jos vos 16–18 tūkstančių turinti kariuomenė atrodė juokinga prieš 200–350 tūkstantines kaimynų ginkluotąsias armijas.

¹ Diariusz walnej rady Warszawskiej z roku 1710. Wilno, 1928, s. 174.

² LDK iždininko kalba. Diariusz walnej rady Warszawskiej z roku 1710. Wilno, 1928, s. 176–177.

³ Zakročimo seniūno komentaras LDK iždininko kalbai. Ibid, s. 179.

⁴ Ibid., s. 183.

⁵ Ibid., s. 194.

⁶ Ibid., s. 196.

⁷ Ibid., s. 202.

⁸ Ibid., s. 199–200.

⁹ Staszewski J. August II Mocny. Wrocław, 1998, s. 186.

¹⁰ Ibid., s. 187.

¹¹ PSB, t. XXVII, Warszawa, 1982.

¹² PSB, t. XXVII, Warszawa, 1982.

¹³ Plačiau apie reguliarius yra rašyta straipsnyje Rakutis V. Lietuvos kariuomenės organizaciją reglamentuojantys dokumentai 1717–1775 m., priimtas spaudai 2003 į Karo archyvą.

¹⁴ Тарле Е.В. Северная война и шведское нашествие на Россию Москва, 2002, с.83

¹⁵ Ibid., c.85.

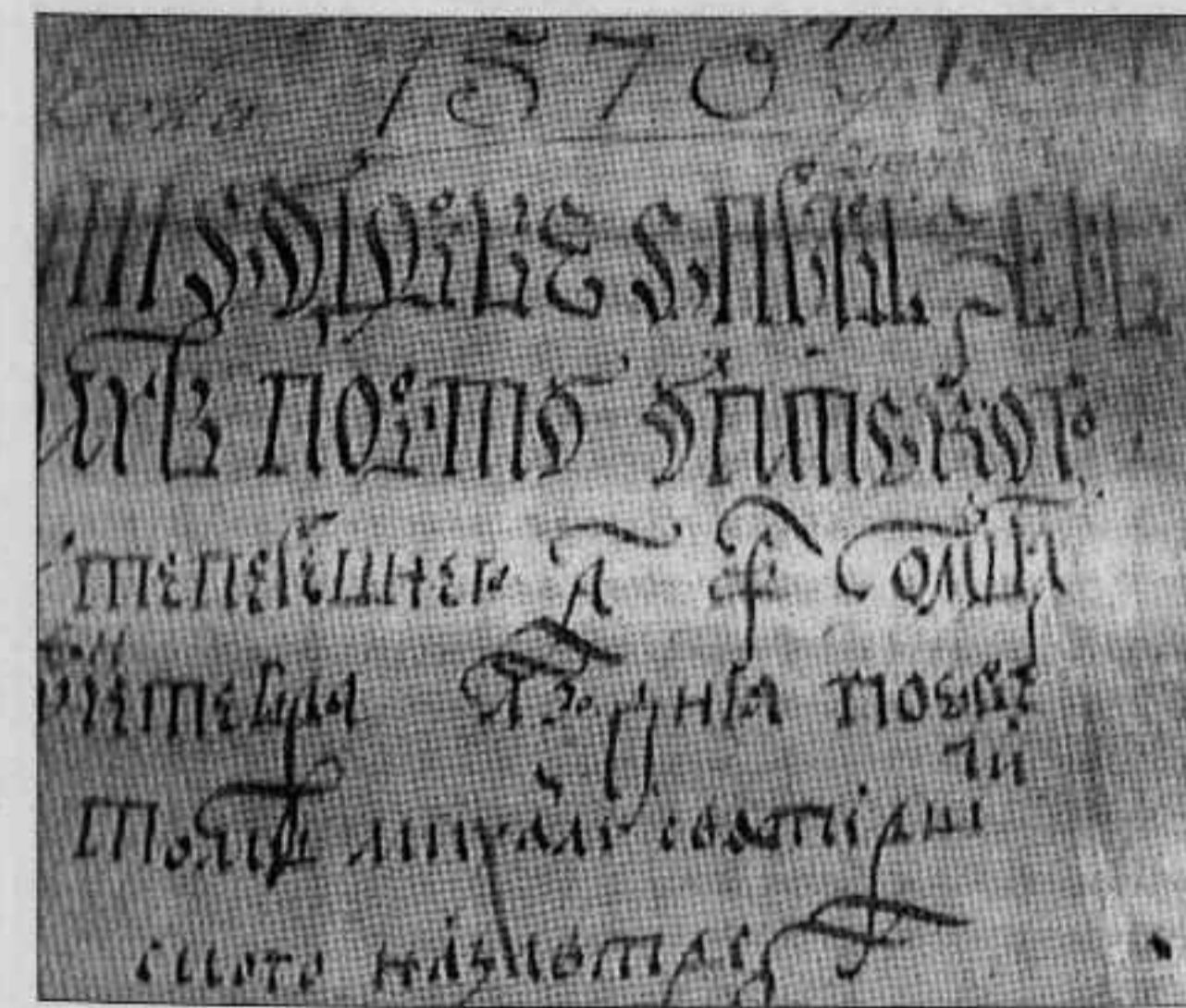
¹⁶ Apie švedų taktiką Šiaurės karo metu žr. Gunnar. Arteus. Szwedzka taktyka walki podczas Wielkiej wojny północnej. // Studia ir materiały historii wojskowości, t. XXI. Warszawa, 1978, s. 347–358.

Algimantas Krinčius

Lituanizmai ir tarmės momentai senuosiuose Krinčino dokumentuose (1554–1795)

Taip jau susiklostė mūsų valstybės gyvenimas, kad nuo pat raštijos pradžios Didžiojoje Lietuvos Kunigaikštystėje vartota kokia tik nori kalba – senoji gudų, lotynų, vokiečių, vėliau įsigalėjusi lenkų, – tik, deja, ne gimtoji, ne lietuvių. Todėl šiandien, skaitant senuosius 16–18 a. dokumentus, pro slavišką kalbos ir rašto sluoksnį tenka stebėti lituanizmų blyksnius. Tema ne nauja: dar prof. E. Volteris pastebėjo¹, jog senuosiuose gudiškuose dokumentuose esama lietuviškos kilmės žodžių (jų priskaičiavo 20), paskui apie tai užsiminė dr. K. Grinius², o gana gausiai jų pririnko prof. A. Karskis³. Vėliau šia linkme daug dirbo prof. Konstantinas Jablonskis⁴, suradęs tokių žodžių 218, o su vediniais –320 (deja, dar daugiau jo tyrinėjimų guli Mokslų Akademijos rankraštyne ir man praktiškai neprieinama), apie juos kalba prof. Zigmantas Zinkevičius lietuvių kalbos istorijoje⁵. Kyla klausimas, kaip jie ten atsirado? Atsakymas paprastas: tie žodžiai įėjo gudiškos ir vėliau lenkiškos kalbos ir rašto apyvarton kaip kasdienio LDK gyvenimo realiųjų pavadinimai, arba, paprasčiau sakant, pavadinimai, kurių nebuvo tose kalbose krašto realijoms išreikšti, paimti iš lietuvių kalbos, kuria 16 a. tarpusavy dar kalbėjo diduma bajorijos, ne vien valstiečiai. Žinoma, dalis tų žodžių galėjo būti vartojama iš įpratimo ar, kaip šiandien sakytume, iš mados, net nežinant apie lietuvišką jų kilmę. Bet tai tik mano spėlionės. K. Jablonskis daugiau tyrinėjo vakarinės Lietuvos dalies raštus, užsimindamas, kad beveik nieko nežinoma apie Rytų Lietuvą. Tai irgi skatina imtis šios temos.

Pirmiausia keli žodžiai apie pačius Krinčiną liečiančius dokumentus. Jų yra gana daug, tik jie netyrinėti, šis tas jau paskelbta⁶, bet dar daugiau guli archyvuose neliesta. Rašyti

Tenka skaityti ir tokius raštus (1570 metų Upytės žemės teismo knygos lapas)

jie senąja gudų, lenkų ir lotynų kalbomis. Apsiribosiu pirmosiomis dviem, nes lotyniškuose tekstuose lituanizmai neįmanomi iš principo. Jų ir nerasta. Bet kažin ko naujo leksikos srity čia nerasta, gal tik vienas kitas lietuviškas žodis. Ir štai dėl ko. Visų pirma dalis dokumentų, kuriuos teko aptikti ir perskaityti, rašyta visai ne dabartinės Lietuvos daly, – Volynėje, antra – dalis jų yra iš karaliaus kanceliarijos, taigi rašyta irgi toli nuo Krinčino, trečia, net ir „vietiniai“ dokumentai rašyti iš svetur atvykusių tarnautojų: Ukmergės, Panevėžio, Upytės. Turbūt gausiausia lituanizmų ir netgi tarmės fiksavimo momentų būtų Upytės Pilies⁷ ir Žemės⁸ teismų knygos ir 1672 metų Krinčino valdos inventoriuje⁹. Bet visgi pažiūrėkime, ką turime, juolab, kad ne dažnai šia tema rašoma. Pirmia, bendriniai, antra, tikriniai daiktavardžiai, t.y. žmonių vardai, pavardės, pravardės, vietovių ir vandenvardžių pavadinimai, – žodžiai, kuriuos raštininkai užrašė taip, kaip išgirdo juos sakant vietoje, ir kaip tik dėl tos priežasties čia galima pastebėti raštu užfiksuotus tarmės dalykus. Iš bendrinių žodžių reiktų pradėti senaisiais veldiniais (t.y. seniausiais indoeuropietiškosios prokalbės žodžiais, kurių amžius, aišku, po tam tikrų transformacijų, siektų tūkstančius metų). Jų randame tokių: *bar?tis*,¹⁰ *dėkla* (prievolė grūdais), *svirnas*, *alksnis*, *sodyba*. Dauguma šių žodžių randama ir kituose LDK dokumentuose, gal tik žodis *klėtis* praspūdo (?) K. Jablonskiui pro akis. Vėlesniais laikais Krinčino dokumentuose atsiranda tokie lituanizmai kaip *antrininkas* (padėjėjas, ne pagrindinis darbininkas), *bėgūnas* (medinis durų vyras), *rūmas*, *kriukis*, *šulas* (čia stulpas iš ažuolo), *alkierius* (gal nuo *alko?*), *svirnelis*, *rykūnė* (gyvulių prižiūrėtoja), *kubilius*, *lankuoti* (šienauti, plg. *lanka*), *pakulos*, *pakulinis*, *pūras*, *šulas*, *užkuris*. Dar įdomesnių lituanizmų esti žmonių varduose, besiformuojančiose pavardėse arba pravardėse, nors ir iškraipytose gudiškų ar lenkiškų raštininkų. Tų asmenvardžių sudarymo pamatas yra seni lietuviški žodžiai: Aidukonis, Balčiūnas, Bėralis, Bernatonis, Budrys, Burnelionis, Butrimonis, Dainuška, Drulia, Drulis, Dūda, Dūdonis, Gabriūnas, Gaidelis, Gaudėnas, Graužanionis, Grybėnas, Grubionis, Jauktonis (nuo senovinio žodžio *jauktai*), Jautėnas, Jukna, Juodeika, Juodzevičius, Kabaldis, Kaironis, Kalvianis, Karalius, Karvelis, Kaziulionis, Kepalas, Kiemaniūnas, Kieniūnas, Košė, Krypaitis, Kukonis, Kurmionis, Lapėnas, Latvelis, Laukiūnas, Lupčius, Mačiulis, Medekša, Meilius, Meinonis, Mekienis, Mikė, Miknavičius, Montvilionis, Nemaniūnas, Oželionis, Paliulionis, Paliūnas, Paukštelis, Pelenauskas, Pezonis, Pilėnas, Plunkaitis, Plutonis, Puodzevičius, Puodžiūnas, Pūkis, Rimonis, Samelis, Stonys, Sabačius, Svideras,

Svilaitis, Svilonis, Šaškūnas, Sarėnas (turbūt *Šerėnas?*), Šimkūnas, Štarelis, Šukiūnas, Tauškėla, Tyrilis, Ūdras, Ūsas, Valius, Vaškavičius, Varzonis, Vėsonis, Vilkažintis, Vilkevičius, Žiemeičionis, Žvirbulis. Manau, šių asmenvardžių kilmė visiems suvokiama. Pasitaiko lyg šiandien lietuviškai užrašytų antroponimų: Kaziulonis, Balciunas, Rybakonis, Swideras, Lumbunas ir pan. Dar keletas vardų: Joza, Balcius, Jurgis, Grygas, Simas, Gadius, Jonelis, Marelis, Indrulis, Motiejus ir kt. Įdomu, kad 1672 m. inventoriuje vienur tie patys vardai užrašyti lietuviška forma, kitur visai šalia jau sulenkinti. Ar taip pasakė patys valstiečiai? Ar iš to galima matuoti nutautėjimo laipsnį? Kas žino.

Čia paminėjau valstiečių asmenvardžius; būta ir bajorų bei kunigų lietuviškom pavardėm: Kojelavičius, Šarkevičius, Kuprelis, Rudamina. Lietuviški asmenvardžiai daug tyrinėti kalbininkų, ir tai yra plati tema; čia paminėjau tik neabejotinai lietuviškus užrašymus, nesigilindamas į jų etimologiją, neliesdamas tų asmenvardžių, kurie įvairiais keliais atsirado priėmus krikščionybę, nors šiandien ir labai savi atrodantys, tokie kaip Tamošiūnas, Jurgionis, Stepanonis etc. O kur dar asmenvardžių lenkinimas – lipdant priesagas, verčiant šaknį ar visą asmenvardį! Taip į temą nepatenka Martynas Voznica (Vežikas), Mikalojus Vinnik (Vynininkas) ir daugybė kitų.

Atskirai norėčiau paliesti Paversmių (senojo, lietuviško, Krinčino pavadinimo) vardininko formą ir jo gramatinės giminės klausimą. 1555 metų Inventoriuje gudiškai rašoma *Версми* (Versmi), kas galėtų reikšti Versmės, o ne Versmiai, kaip galvota iki šiol. O galvota apie vyriškos giminės formą dėl to, kad gretimų įrašų vyriškoji giminė nekelia abejonių: Paberliai, Jogailavičiai, Paviešveniai, Pajuodupiai, Purėnai ir kiti. Tačiau klausimas dar lieka atviras, nes iki galo neišdiskutuotas. Vėlesniuose lenkiškuose dokumentuose randame Powersmie, Powersmia, kas turėtų reikšti Paversmė, bet pasitaiko ir Powerszmy – Paversmiai. Galų gale vartodami kilmininko linksnį, kur abiejų giminių forma ta pati (*Paversmių kaimas*), galime be jokio galvos skausmo šį klausimą ir apeiti, juolab, kad vartojamos giminės nuo 16 a. iki 19 a. pradžios keitėsi nuo galimai moteriškosios giminės iki aiškiai vyriškosios. Taip atsitiko ir su šiandien neegzistuojančiu Krinčino bažnyčia priklausiusiu fundaciniu Šniukštelė (*Šniukštelė*) kaimu, vėliau 19 a. išvirtusiu Šniukščiais.

Dar žvilgtelkim į vietovardžius: didesni kaimai – Daukniūnai, Petriškiai, Barklaimiai, Žoliškis, Šniukštelė, Purėnai (arba Daniliškis), Paberliai (nuo upės *Berla* – senas vedinys, atėjęs iš indoeuropiečių prokalbės; *béras*, *nevėtyti grūdai*), Jutiškiai, Stasiškiai, Miežiūnai, Guodžiai, Daučiškis, Minėnai, Dirvonai, mažesnės vietovės – Užušilė, Užsienis, Dumblynė; Zigmantiškis, Ličiūnai¹¹, ir vandenvardžius – Viešmuo (18 a. sulenkinta forma Jiešmuo, Jiešmenėlis; jo reikšmė būtų *siauras, sekus, bet sraunus upokšnis*), Pyvesa (kaip ir Lėvuo, hipotetiškai sėliški žodžiai¹²).

Asmenvardžiai bei vietovardžiai ir vandenvardžiai teikia autentiškos medžiagos ne tik leksikos sričiai, bet ir tarmės

fiksavimui, kiek tai atsitiktinai užfiksuota dėl lenkų kalbos rašybos ypatumų. Štai keletas momentų, būdingų šiai tarmei ir šiandien. Priebalsių kietinimas prieš priešakinės eilės balsius, atspindėtas kietąja lenkų *ł*, – *Joziulenas, Baltenas*, balsių ilginimas – *Tyrylis, Krypaytis*, a vietoj o (u) išlaikymas *Matiejūnai, Ažusienis*, kirčio atitraukimas *Budris*, un vietoj an – *untryniks*.

Dar yra kelios žodžių grupelės, kurių vienos kilmė svetima, tačiau tie žodžiai buvo vartojami lietuvių ir į dokumentų kalbą pateko iš lietuvių kalbos, taigi šiame kontekste laikytini lituanizmais, pvz., *pundelis*, kitos – žodžiai, buvę tiek slavų, tiek baltų kalbose nuo seniausių laikų, tai yra likę iš indoeuropietiškos prokalbės, pvz., *vaškas, medus, linai, vilna*, arba neaiškios kilmės skolinys *gojus*, ilgai vartojamas bendrinėje lietuvių kalboje.

Kai kurie žodžiai gali būti diskutuojami, juolab, kad čia pateikiau daugumą savo mintis, nors ir ieškodamas antroponimikos, hidronimikos ir toponimikos specialistų paramos, kurių nuomonė, deja, ne visada ir ne visais klausimais sutampa, tačiau pirmiausias mano tikslas buvo parodyti, kad iš tokių, atrodytų, beviltiškų raštų galima išspausiti gražios lituanistinės medžiagos, kad į Krinčino miestelio dokumentus galima žiūrėti ne vien istoriko žvilgsniu, bet ir kalbos raidos aspektu, lygiai kaip galima ratą pasukti ir į kitą pusę – kultūrologines ir istorines išvadas daryti iš kalbinių senųjų dokumentų faktų. Bet pirma reikia tuos dokumentus perskaityti.

¹ E. Wolter, Lituanismen der russisch – litauischen Rechtssprache. – Mitteilungen der Litauischen litterarischen Gesellschaft, Bd. IV, 1899.

² Lietuviški žodžiai gudiškose kalbose. – Varpas, Nr. 9/10, 1902.

³ А. Карский, Българуссы, т. I, Вильна, 1904, p. 125–138.

⁴ Konstantinas Jablonskis, Lietuviški žodžiai senosios Lietuvos raštinių kalboje. I dalis, K., 1941.

⁵ Zigmantas Zinkevičius, Lietuvių kalbos istorija / Iki pirmųjų raštų, t. 2, V., 1987, p. 123–130; / Senųjų raštų kalba, t. 3, V., 1988, p. 115–127.

⁶ Algimantas Krinčius, Istorinės erdvės beiškant / II dalis / Senieji Krinčino dokumentai ir datos (1554–1796), Krinčinas, 2003.

⁷ VUB F7 – Up. PT/1611–1615 ir t.t.

⁸ VUB F7 – Up. ŽT/1584–1586 ir t.t.

⁹ VUB F 7 – 3767 (Iždo komisijos inventoriai 1560–1751 m., 1719 puslapiai): p. 51–76: Krinčino dvaras 1672 m. ir kaimai su pavardėm ir žeme ir LVIA F716–3–27: Krinčino–Paversmių dvaro (Upytės pavietas) inventorių.–1672 m.–13 lap.; LVIA F716–3–28: Krinčino–Paversmių dvaro (Upytės pavietas) inventorių.–1672 m.–14 lap.

¹⁰ dauguma žodžių imta iš knygos *Istorinės erdvės beiškant / II ir III bei IV dar nebaigtų rengti dalių, vienas kitas imtas iš leidinio Акты издаваемые Виленскою Археологическою комиссією для разбора древних актов / Акты улитскаго гродскаго суда, т. 26, Вильна, 1899, todėl puslapių nenurodau, nenorėdamas apsunkinti skaitytojo.*

¹¹ pastarieji du – ne lituanizmai; vieno kaimo jau nebėra, kitas klesti (1555 m. Inventoriuje vadinamas Jogailavičiais) (aut.pastaba)

¹² A. Vanagas, Lietuviški vandenvardžiai, V., 2002, p. 48–49.

Elena Rutkauskaitė

Gegobrasta – „gegutės brasta“

Kaimo istorijos bruožai

Rašinio autorė – mokytoja Elena Rutkauskaitė, dešimtmečius dėsciusi istoriją Pušaloto vidurinėje mokykloje. Kilusi iš aprašomo Gegobrastos (seniau – Gegobrasta) kaimo, sulaukusi pensinio amžiaus, vėl į jį sugrįžo.

Gyvena gražiai tvarkomoje sodyboje prie nesraunaus Lėvens. Turėdama daugiau laiko, atsidėjo gimtojo kaimo istorijos studijoms.

Gegobrastos kaimas – religinių mažumų (stačiatikių) kaimas, dabar labai išretėjęs, turi ir savo maldos namus, ir kapines!

Pateikiamas tekstas – platesnio rašinio pirmoji dalis. Redakcija tikisi aprašymą tęsti toliau.

Tolimos praeties pėdsakais

Mano kaimas – mažas žemės lopinėlis Pasvalio rajone, Pumpėnų seniūnijoje. Iš pirmo žvilgsnio lyg ir nieko ypatingo čia nėra, bet sudėtinguose, dramatiškuose istorijos vingiuose paprastas kaimo artojas ant savo pečių nešė sunkią gyvenimo našą. Tai liudija čia gimusių, augusių senolių prisiminimai, girdėti prosenelių pasakojimai, kuriuos ir bandžiau surašyti. Kaip sako liaudis: „Kas parašyta, nebus ir kirviu ištašyta“.

Pirmojo pasaulinio karo išvakarėse Gegobrastoje buvo 61 sodyba

Gegobrasta – tai rusiškas bažnytkaimis Pasvalio apskrityje, įsikūręs prie Lėvens upės, 7 kilometrai į šiaurės rytus nuo Pušaloto, 5 kilometrai į šiaurės vakarus nuo Pumpėnų. Gegobrastos kaimas po 1863 metų sukilimo pasikeitė: buvo apgyvendintas rusų, kurie turėjo maldos namus, savo mokyklą. Rusai pakeitė vietovės pavadinimą į Nikolskoje. Vietovė priklausė Pumpėnų valsčiui.

Kaimas – vienas iš senesniųjų Lietuvoje. Tai liudija Panevėžio mieste daugelį metų dirbusios istorija ir kraštotyra besidominčios mokytojos O. Maksimaitienės pateiktas žemėlapis – *Upytės žemė XIII–XVI a.*

Artimiausi kaimynai šiaurėje – Auriliškių kaimas, rytuose – Talkonių laukai, pietuose – nedideli Samanynės bei Smilgelių kaimai. Vakariniam pakraštyje teka Lėvuo – Mūšos intakas. Kitoje upės pusėje – Toliūnai. Pavasarį upė plačiai išsiliedavo. Apsemdavo ne tik šalia esančias pievas, bet ir artimesnes sodybas. Vargas buvo tam keleiviui, kuriam pasitaikė važiuoti kaimo keliais. Lūžo ratai, klimpo į gilų purvą arklio kojios. Ne vienas tada šaukėsi kaimo vyrus pagalbon.

Didžioji dalis kaimo gyventojų – rusų tautybės, pravoslavų (stačiatikių) religijos išpažinėjai, atkeliavę iš skirtingų Rusijos, Baltarusijos vietų. Kai kurie senoliai save kildino net iš Ukrainos. Daugelis jų buvo beraščiai.

Išliko pasakojimų, kurie buvo perduodami iš lūpų į lūpas ateinančioms kartoms. Vieni iš savo prosenelių girdėję, kad po 1831 m. sukilimo daug žmonių žuvę Lietuvoje, o dar daugiau lietuvių buvę ištremta į Rusijos gilumą. Į ištremtųjų vietą privežę rusų, kurie turėję pasidaryti caro valdžios atrama Lietuvoje. Kas buvo tie pirmieji ateiviai – niekas šiandien negali pasakyti. Mano mama Feodosija Iminickaja, gimusi 1894 m., sakydavo, kad ji iš savo močiutės Kraucevičienės girdėjusi: apsigyvenę šešios šeimos. Anna Isajevienė mini keturias šeimas.

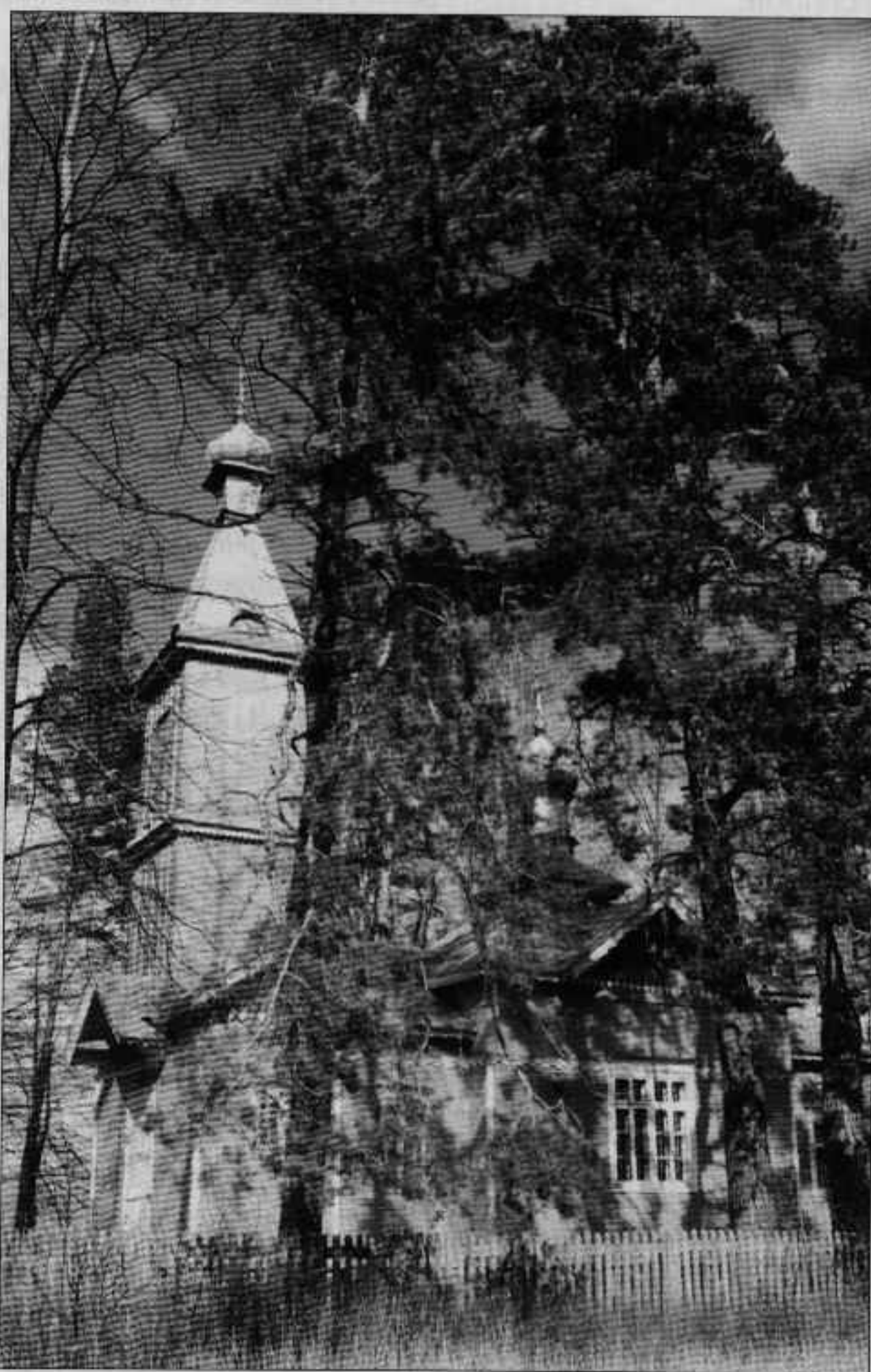
Yra išlikęs ir antras pasakojimas: po 1863 m. sukilimo caro valdžia žiauriai nubaudė sukilimo dalyvius. Vienus trėmė į Sibirą, kitus vežė iš gimtųjų vietų į tolimas šalis. Mano seneliai Ivanas ir Agafija Iminickai pateko į Lietuvą, apsigyveno Gegobrastoje, Lėvens pakrantėje. Vieta graži. Visa nelaimė – nebuvo gyvenamojo būsto: balos, krūmai. Laimė – pasitaikė šilta vasara. Pagalbos ranką ištiesė lietuviai – Talkonių kaimo valstiečiai. Davė arklį, sušelpė grūdais, padėjo suremti mažytę netašytų raštų pirkele. Neturėjo šiaudų. Tėtis prisikirto Lėvens pakraščiuose meldų, uždengė stogą. Kirto krūmus, rovē kelmus, išdirbo nedidelį žemės plotelį. Rudenį pasėjo rugių maišelį.

Laikui bėgant, senelis pasistatė nemažą dviem galais medinį gyvenamąjį namą, tvartą, klojimą ir galop – pirtį. Pastatų stogai dengti šiaudais. Senelis mėgo tvarką. Kiekvienas darbo įrankis turėjo savo vietą. Nenaudojo alkoholio, nerūkė. Nemėgo tinginių ir apsilaidėlių. Šeimoje augo 5 vaikai: keturi sūnūs ir viena duktė. Abu seneliai

buvo beraščiai, tikintys. Nuo mažų dienų savo vaikams skiepijo meilę darbui, atjautą kitam žmogui. Visi vaikai baigė kaimo pradžios mokyklą. Vyriausias sūnus dirbo Pušalote uriadniku – puskarininkiu, antras brolis Pumpėnuose stražniku – policininku.

Mano senelis Ivanas Iminickas daug metų caro valdžios laikais dirbo kaimo seniūnu. Nelengva jam buvo ši tarnyba. Tekdavo dažnai lankytis Pumpėnų valsčiuje. Iš valdininkų gaudavo, anot mamytės, krūvą popierių: tai būdavo įvairūs mokesčiai, šaukimai į kariuomenę, pastotės (reikėdavo vietos mokyklai suvežti malkas). Būdamas neraštingas, senelis prašydavo valsčiaus raštininką, kad šis visus vienos rūšies pranešimus sudėtų eilės tvarka, pagal atskiras sodybas. Jei kartais pasitaikydavę skirtingų įsakymų – dėdavo į atskiras krūveles, surišdavo skirtingu siūlu, atnešęs į namus, tą pačią dieną skubėdavo pas kaimynus. Nė karto neapsirikio. Kai vaikai paaugo, pramoko skaityti, seneliui akys nušvito. Jie gautus pranešimus noriai nunešdavo į vieną ar kitą trobą. Ir tik 1941 m. pasitraukus į Rusiją, šis senelio ilgametis darbas nutrūko.

Deja, deja. Ne visi buvo panašūs į mano senelius. Šalia darbščių šeimų buvo keletas veltėdžių, norinčių pralobti iš svetimo turto. Tokie jaunuoliai vagiliaudavo ne tik kaimyniniame Toliūnų kaime, bet plėšikaudavo pakelėse.

Cerkvė – stačiatikių (pravoslavų) dvasinio gyvenimo centras

Vido Dulkės nuotrauka

Tėvynės sargas 1896 m. pateikia tokią istoriją: „Prieš 30 metų maskoliška valdžia pasodino ant Lėvens upės krašto savo vientautiečius burliokus ir padalino jiems kuo gražiausią šmotą žemės, bet naujakuriai, norėdami kuo greičiausiai pralobti mūsų krašte, pradėjo vaginėti ir žmogžudžiauti. Nesakant jau apie kūtės išplėšimą ir arklių iš kūtės išvedimą, pušyne netoli Pumpėnų ir Panevėžio miške tankiai kelevių užmušimų atsitikdavę.

Apylinkės gyventojai kreipėsi į Panevėžio Apylinkės teismą reikalaujanti žmogžudžius atgal į Maskoliją varyti.

Tuomet maskoliška valdžia, norėdama savo vientauties moraliskai ir medžiagiškai palaikyti, davė iš izdo pinigų banko Pumpėnuose steigimui.

Buvo surašyti Draugystės įstatymai, kuriuos 1871 m. balandžio mėn. 13 d. užtvirtino piniginių reikalų ministeris.

Pagal šį įstatymą pinigus banke galėjo laikyti ir skolintis ne tik rusai, bet ir lietuviai katalikai.

„Tai buvo geras sumanymas, – rašo *Tėvynės sargas*, – jis galėjo padėti žmonėms apsisaugoti nuo lupikautojų žydu. Tačiau banko valdytojai rusai ir raštvedys pradėjo žmones apgauti, imti kyšius, gerti. Prie jo prisidėjo lietuviai: du broliai Jankevičiai, Banialis, Grubis. Žinodami apie sukčiavimą, šie žmonės ne tik kad neperspėjo lietuvių, bet ir patys, patekę į valdybą, pradėjo sukčiauti.

Ilgą laiką žmonės negalėjo rasti teisybės, nes skundus tirti atvykdavo tokie patys kyšininkai ir sukčiai caro valdininkai. Ir tik 1895 m., padedant kunigui Stakelei, banko valdytojai buvo pakeisti. Jais tapo Juozapas Stankūnas, Jurgis Dūda ir Mykolas Kaulekis. Vagys nebuvo nubauti, o Panevėžio apskrities ūkininkų prakaitu aplaistyti 100000 rublių nebuvo atsiimti.“

Tėvynės sargo aprašytas negeroves patvirtina senolių prisiminimai. Kaime siautėję naktimis jauni vyrai. Vienam klėtį išplėšę, kitam iš nerakinto tvarto arklių išvedę, ratus pavogę, maišą miltų ištempę.

Tyliai šnibždėjosi tarpusavyje kaimynai, dejavo, pyko, bet bijojo, tylėjo. Kam pasiskųsti – nežinojo. Kai kas net ir vogtų daiktų sandėlį žinojo – neprasitarė. Ir tik po daugelio metų išdrįso pasakyti, kai tie naktiniai plėšikai po 1914 metų nebegrižo į kaimą. Taip ir liko nenubausti.

A. Davydovas, gyvenęs Taline, girdėjęs, jog didžioji rusų banga plūstelėjusi į Gegobrastą 1864 m. Per vienus metus atvykę 280 žmonių. Tarp jų buvę Ermošenką, Krašenką ir Davydovo šeimos.

Graži kaimo gamta, vaizdingos Lėvens pakrantės, gėlėtos pievos senovėje kaitaliojosi su mažesniais ir didesniais miškeliais, krūmais, balomis ir pelkėmis. Dirvožemis nederlingas, ypač vakarinėje dalyje. Smėlėtoje žemėje gerai derėjo pušys. Nemažai jų išliko iki šių dienų. Tokie miškeliai Pušyne, Pušynėliu vadinti. Mėgo lengvą žemę lazdynai. Tokį miškelį vadino Orešnik – Lazdynynu. Žemesnėse vietose glaudėsi drebulės – Osinik (Drebulynė). Nemažai žaliavo vasarą baltakamienių beržų – Berezniak. Didžiavosi senojo kaimo gyventojai galiūnais ažuolais – Dubovnik. Kai kurie miškeliai turėjo savo šeimnininko pavadinimą, pvz., Grobovo, Žvagulio, Iminickienės miškelis, Cerkvės (Cerkovnyj lesok).

Geresnė žemė buvo šiauriniame ir rytiniame pakraštyje. Čia vyravo molio dirvožemis, gerai derėjo javai.

Kadaise kaime buvo nemažai didesnių ir mažesnių balų, pelkių. Nuo Vlodo Isajevo sodybos į rytus nemaža pelkė – Pučkynė ją žmonės vadino. Ilgai čia laikėsi vanduo ir tik vidurvasarį pelkė išdžiūdavo. Baugino žmones Marijos Katakinos pelkė. Ypač jos bijojo piemenys. Įbris, būdavo, kuri karvė šalto vandens atsigerti, o išlipti jau pati nebegali. Verkdamo tada piemenėliai, bėgdavo pagalbos šauktis. Ištraukdavo suaugę vyrai gyvulių arkliu. Vlodo Ermošenkos žemės rytiniame pakraštyje Lepšelio pelkė, ypač pavasari, – neišbrendama, gili. O kas besuskaičius buvusias balas! Bene didžiausia jų – Žvagulio bala. Čia net ir dabar rudenį ir pavasari ilgai tyvuliuoja vanduo, o, esant lietingai vasarai, pieva neišdžiūsta.

1935 m. rytiniame kaimo pakraštyje iškasus Dusos griovį, pelkės ir balos ėmė nykti, bet pietvakarinėje pusėje vis dar kaimiečiai ūkininkai dejavo, negalėdami laiku pasėti. Prigerdavo bulvės, ir, tik iškasus Rabatės griovį, šių žemių savininkai T. Ananikienė, J. Grobovas, P. Karpenko atsiduso. Dėkojo jie tada Karoliui Rakickui, Nikolajui Rutkauskui už sunkų zimagoro (grioviakasio) darbą.

Kaime driekėsi keletas kelių kelevių. Kad būtų lengviau susiorientuoti, patikslindavo vietą. Kelias, vedantis į Talkonių kaimą, vadinosi Volkovaja doroga. Antras, vingiuojantis pro V. Davydovo sodybos pietinį pakraštį, – Desiataja doroga (Dešimtas kelias). Jis vedė į Jurgėnus. Pietrytiniame kaimo pakraštyje, prie kadaise buvusių Vokiečių kapelių, raitėsi paslaptingas kelevis, vadinamas Nemeckaja doroga. Tiltas, nutiestas per Dusos griovį, vadinamas Raudonuoju. Apie vokiečių kapelius žinios šykščios. Pasakojama, kad senų senovėje kaimo žmonės čia laidodavę savo artimuosius. Stovėję nemažai medinių kryželių. Pastačius cerkvę, pravoslavų bendruomenės narius pradėta laidoti šalia bažnyčios. Pirmojo pasaulinio karo metais vietiniai gyventojai, surinkę vokiečių kareivių palaikus, palaidoję smėlėtam kalneliui. Vėliau tose kapinaitėse palaidota Pumpėnuose gyvenusio vokiečio Romo žmona.

Šiaurinėje kaimo dalyje buvusi plytų dirbtuvėlė, vadinama Cegelnia. Pavadinimą ši vieta gavo nuo rusų kalbos žodžio „tenut“ – tempti, bet liaudies ši veiksmožodį taria „cenut“. Vieni kasė molį, kiti tempė karučius, sunkaus molio pakrautus. Apie šios dirbtuvės buvimą liudija žemėje aptiktos plytų liekanos. Šiame lauke kadaise plytėjo pūdymas. Ganė kiaules. Sėdavo žiemkenčius – rugius, kviečius, kurie ypač derėjo.

Nepriklausomos Lietuvos metu geras kaimo statybininkas, susitaukęs pinigų, nupirko senas trobas ir pastatė savo nedideliame sklypelyje net tris nedidelius gyvenamuosius namus. Stebėjosi kaimynai Kuzmos Ermošenkos tokiu darbštumu ir tą vietą Kuzmovka praminė.

Lėvens upėje, netoli V. Isajevo sodybos, stūkso didelis akmuo. Žmonės jį vadino Zaicevo akmeniu. Mat senovėje netoliese gyveno E. Zaicevo šeima. Šis akmuo kaimo vaikams kėlė didelį susidomėjimą. Tėvai pasakodavo, kad po šiuo akmeniu slepiasi mažučiai vaikučiai. Mamytei

paprasių, kaimo geroji bobutė E. Averkina, niekam nematant, gali atnešti broliuką ar sesutę.

Žemės rėžiai dažniausia vadinami savininkų vardais.

Tarybiniais laikais melioracija galutinai palaidojo balas ir pelkes, išstisęs sodybas su šimtamečiais medžiais. Nebeliko tų senųjų kaimo miškelių. Traktoriai neatpažįstamai pakeitė senojo kaimo vaizdą. Kiek beieškotum – nerasi nė vieno seniau žinomo tako, nebeliko kai kurių kelių, tik kaimo senolių atmintis dar iki šiol saugo išnykusius vietovardžius.

Pasikeitė ir gyventojų sudėtis, skaičius. 1923 m. buvo 54 sodybos, gyveno 305 žmonės. 1939 m. – 71 sodyba ir 283 gyventojai. 1959 m. – 174 gyventojai, 1947 m. jau skaičiuojama 160 žmonių, o 1999 m. kaime bebuvo 24 sodybos, iš jų 6 tuščios. Gyveno 38 gyventojai. Iš didelės rusų šeimos liko tik 11 pensininkų.

Kaime likę vos 6 mokyklinio amžiaus vaikai, kurie lanko Pumpėnų vidurinę mokyklą. Dauguma darbingų žmonių pragyvena iš atsitiktinai surasto darbo.

Prieš Pirmąjį pasaulinį karą žmonės gyveno gatviniame kaime. Jų nedideli, apvalių rąstų mediniai pastatai stovėjo abipus kelio, kuris vingiavo į pietus maždaug apie 2,5 km. Visų pastatų stogai buvo dengti šiaudais. Bežemiai ir mažžemiai valstiečiai turėjo tik vieną pastatą. Viename gale buvo gyvenamosios patalpos, viduryje – tvartas karvei ar kiaulei ir daržinė šienui.

Keletas neturtingų šeimų gyveno dūminėse gryčiose. Mano mamytės senelė A. Kraucevičienė gyveno mažoje, sulinkusioje gryčioje pajuodavusiu, vėjo gūsių pasišiaušusiu stogu. Kamino nebuvo. Užkūrus krosnį, dūmai išeidavo pro skylę lubose, skverbėsi pro atidarytas duris. Viskas čia buvo pajuodavę, prisigėrę aitrių dūmų kvapo. Močiutė dažnai šluostydavo ašarotas akis, sėdėdama ant slenksčio laukdavo, kada krosnelėje sudegs malkos, ir tik tada uždarydavo duris, užkišdavo skudurais langelius ir skylę lubose. Mylėjo ji gėlės. Kiekvieną vasarą bakūžės palanges puošė gvazdikėliai – serentis. Mirdama anūkė prašė, kad šias gėlytes pasodintų ant jos kapo. Mamytė labai mylėjo savo rūpestingą, gerąją babytę ir, kol buvo gyva, minėtom gėlėm vis puošė jos amžino poilsio vietą, prisimindama tolimą praeitį, ašarodama, pasakodavo apie sunkią šios nelaimingos moters dalią.

Dūminėse trobelėse gyveno E. Maročkienės, Averkinų, Vyšniauskų ir kitos šeimos. Ir tik 1930 m., kaimui išsiskirsčius į vienkiemius, išnyko dūminės pirkelės.

Kiekvieną sodybą puošė šimtamečiai klevai, kaštonai, liepos, svyrūkiai žilvičiai. Žydėjo puošnūs jazminų, alyvų krūmai, palangėse žydėjo jurginai, nasturtos.

Norint patekti į kaimyno sodybą, tekdavo atkelti nuo gatvės esančius didelius medinius vartus. Nuo vartų į trobą – takas. Takai vedė į tvartą, klojimą. Takai kieti, suminti basų ir naginėtų kojų.

Kaimo gyventojai prie savo namų turėjo nedidelį dirbamos žemės plotelį daržovėms, bulvėms pasodinti.

Likusi žemė, vadinama, šniūrais (rėžiais), buvo šiaurinėje ir rytinėje kaimo pusėje. Rėžiai būdavo nevienodo dydžio. Žemę dirbo kiekviena šeima atskirai. Turėtas rėžis buvo dalinamas į tris laukelius, kur šeimininkas kasmet kaitaliavo pūdyką, žiemkenčius ir vasarą. Trašų nenaudojo. Pūdykme ganydavo kiaules. Šiaurinėje ir rytinėje pusėje molingas dirvožemis, neblogo derėjo rugiai, kviečiai, vasarą. Blogesni derlių surinkdavo pietinėje smėlėtoje dirvoje. Geriau derėdavo bulvės.

Žemę dirbdavo paprastais padargais: vienaragių plūgu, traukiamu vieno arklio, akėdavo medinėm akėčiom. Kad pasėjus ne taip greit išdžiūtų žemė, voluodavo mediniu sunkiu volu. Šį įrankį ne kiekvienas turėjo. Tekdavo skolintis pas kaimyną. Negiliai įdirbta dirva duodavo nelabai didelį derlių. Daugeliui trūko duonos. Tekdavo padieniais uždarbiauti buvusiam Toliūnų dvare, darbuotis Virbinių pono laukuose.

Kaimas turėjo bendrą ganyklą. Ji tęsėsi toli į pietryčius nuo kaimo. Ganydavo ir žąsis, ir kiaules, ir karves su avimis ir veršeliais. Žąsis ganydavo vienas piemuo, o karvėms ganyti samdydavo suaugusį žmogų. Jam mokėdavo pinigų, bet dažniausiai sunešdavo maistą, nes kerdžius būdavo bežemis žmogus. Daug metų šį darbą atliko Ambraziejus Gudonis. Jam padėdavo 3–4 piemenys, kurie kasdien keitėsi. Vyriausias piemuo darbą pradėdavo pūsdamas triubą. Piemenys – vaikai šaukdavo: „Gice! Gice! Pavaryce!“ Kerdžių vadino ustovu, o jei moteris ganė – ustovienė.

Skubėdavo rytą moterys melžti karves ir nedelsdamos atidarydavo sodybos vartus, varydavo gyvulius į kaimo gatvę. Ir taip pamažu piemenys surinkdavo visą bandą ir nuvarydavo į ganyklą. Grįždavo namo tik vakare.

Į kaimą galima buvo patekti pro vartus, kurie, išvairius gyvulius į ganyklą, būdavo sandariai uždaromi ir tik vakare atidaromi. Jei kartais į kaimą užklysdavo važiuotas svečias, vartus atidarydavo vaikai.

Prisiminusi savo vaikystę, F. Iminickaitė su šypsena veide pasakojo: „Abu su broliu Vasia nekantriai laukdavome sekmadienio ar kitos religinės šventės. Tą dieną į Pumpėnų bažnyčią iš Joniškėlio važiuodavo ponas Karpis su savo žmona. Važiuodavo jis puošnia karieta. Du balti žirgai, papuošti blizgančiom kamanom, bėgo ristele. Važnyčiodavo priekyje sėdintis vežėjas. Ponai gi sėdėjo aukštoje pasostėje su stogeliu virš galvos. Pamatę besiantančią karietą, abu su broliuku skubėdavom atkelti vartus. Ponas mums visada dosniai atsilygindavo. Kartais gaudavom saldinių, retkarčiais juokdamasis paberdavo smulkių pinigų. Kiek tada mums buvo džiaugsmo! Tarpusavy lenktyniaudami, rinkdavom saldinius, blizgančias monetas ir nekantriai laukdavom kito pono apsilankymo“.

Kaime senų senovėje tarp moterų vyravo paprotys – viena kitai padėti. Dar gyvendamos gatviniame kaime, ilgais žiemos ir rudenio vakarais moterys susinešdavo ratelius į didesnes trobas, verpdamos pasakodavo apie įvairius darbus: vienai sekėsi geriau avis apkirpti, kita patardavo, kaip audeklą apmesti, ploniausius siūlus suverpti. Bendrai verpdamos ir siūlus vydamos, vilnas kedendamos, padėdavo jaunamartėms, kurios apie tai dar menkai tenusimanė. Darba

pajvairindavo bendra liaudies daina. Advento metu – giesmės. Tokiose vakaronėse sekėdavo pasakas, mindavo mišles.

Mėgdavo bendrauti ir vyrai. Vieni grėbliams dantis drožinėjo, kiti iš vytelių krepšius pynė ir berniukus to meno mokė. Sodybos šeimininkas virves vydavo, dalgiui ar grėbliui kotus droždavo. Smagu būdavo. Niekas čia jokio alkoholio nevarė. Šis paprotys nutrūko, prasidėjus 1914 m. Pasauliniam karui.

Didelę šeimyną reikėjo aprengti. Ir apatiniai, ir viršutiniai rūbai būdavo namų darbo. Moterys ausdavo. Išaustas drobės, išvirintas pelenų šarme, velėdavo Lėvens upėje. Mergaitės, apsirengusios baltom lininėm suknelėm, basos daužydavo kultuvėm drobės. Išskalavusios tempdavo audeklą į namus, tiesdavo jį sode ar pievoje netoli namų, baltino. Iš jos vėliau siūdavo paklodes, rankšluosčius. Puošdavo raudonai dažytų siūlų rinktiniais raštais, nėriniais. Kiekvienai merginai ypač reikėjo turėti daug rankšluosčių, nes vyravo nuo seno paprotys: rankšluostį vestuvių proga jaunoji dovanodavo piršliui, pamergė – pabroliui.

O kiek seniau mano kaime tamsybės būta! Susėdavo šeimyna aplink didelį, grubiai kaimo amatininko sukaltą stalą. Šeimininkė deda ant stalo didelį molinį dubenį batvinių, kopūstų, raugintų burokėlių sriubą, ir kiekvienas savo mediniu šaukštu kelia sriubą, pirštais graibo mėsos gabalėlius iš vieno indo; alų švenčių metu ragaudavo iš vienos stiklinės ar molinio puoduko keliolika vyrų, įmerkdamie ūsą ar barzdos (dauguma rusų turėdavo dideles barzdas) kraštelį. Niekas nevalė dantų, vakare nebuvo priimta plauti basas kojas. Dulkes ir purvą nusinešdavo į patalą.

Laikraštis, knyga – retenybė. Dauguma kaimo žmonių nežinojo, kas ta valdžia. Padejuoja, būdavo, kaimynai susitikę, jog sunku, mokesčiai dideli, o pasiskusti bijojo ir nežinojo kam. Va, taip ir nešė gyvenimo kryželį iki kapo duobės.

Pravardės

Pravardė – tai kaimo žmonių tyčia sugalvotas vardas. Tolimoj praeity Gegobrastos kaime buvo paplitusios Ermošenų, Isajevų, Kraucevičių pavardės. Kad būtų lengviau bendrapavardžius atskirti, kaimynai sugalvojo savitas pravardes. Nebuvo jos piktos, įžeidžiančios, todėl savotiškai visiems patiko ir tvirtai prigijo. Net perduodavo jas kartų kartoms.

1. Vladimiras Averkinas – Gusar. Jis buvo tarnavęs caro laikų kariuomenėje ir turėjęs tokį laipsnį. Net ir jo žmoną Gusarine vadino.

2. Averkina Natalija – Nataškytė.

3. Vladimiras Ermošenko – Šepšelis.

4. Marija Ermošenko – Šepšelicha. Ši moteris buvo kaimo burtininkė. Ji, pasakojama, žinojusi paslaptis žodžius ir, norėdama užburti, šnibždėdavo burtažodį (rusų kalba septat – šnibždėti). Va, ir jos sūnų Vladimirą kaimynai Šepšeliu praminė.

5. Praskovja Ermošenko – Paška (sutrumpintas vardas pravarde vorto).

6. Fiodoras Ermošenko – Viršila. Šis žmogus, tarnaudamas Nepriklausomos Lietuvos kariuomenėje, turėjo tokį karinį laipsnį.

7. Jonas Ermošenko – Sapožnik (batsiuovys). Mat jis taisydavo, siūdavo batus.

8. Valentina Ermošenko – Šurkienė.

9. Aleksandras Ermošenko – Šurka. Liaudiškas, sutrumpintas jo vardas, kuris ir žmonai prigijęs.

10. Antonas Ermošenko – Antoška.

11. Jo žmona Valentina Ermošenko – Antonicha.

12. Dimitrijus Ermošenko – Mitka (sutrumpintas liaudiškas vardas, pravarde virtęs).

13. Povilas Rudalevičius – Dudel (sutrumpinta pavardė, nes senieji rusai negalėjo ištarti šio kaimyno lietuviškos pavardės – sutrumpino).

14. Jonas Isajevs – Perekul. Mat jis iš pravoslavų bendruomenės pasitraukė. Perėjo į Romos Katalikų tikėjimą (perekulitsia – persiversti per galvą).

15. Vladimiras Isajevs – Kuzniec (Kalvelis). Tai vienintelis ilgametis kaimo kalvis.

16. Vladimiras Isajevs – Arseniuk. Šiam pravardė sugalvota nuo tėvo vardo Artemij.

17. Steponas Isajevs – Stepan (pravardę gavo nuo sutrumpinto savo vardo).

18. Vladimiras Michailovas – Popik. Jis daug metų patarnavo kunigui – popu liaudyje vadinamu, o ir jam pačiam buvo kilęs noras kunigu tapti.

19. Vasylijus Krašenko – Agronom. Stengėsi taikyti pažangesnį žemės dirbimo būdą, patardavo kaimynams.

20. Elena Kraucevičienė – Sirotk (anksti mirė vyras, likusi našlė su mažamečiais vaikais, dažnai verkėdavo, skūsdavosi sunkia savo dalia).

21. Olga ir Anna Kraucevičiūtės – Sergejukės. Joms pravardė prigijo nuo brolio Sergejaus vardo.

22. Ivanas Kraucevičius – Ivaniukas.

23. Vasylijus Kraucevičius – Audakimas (pravardė kilusi iš tėvo vardo Eudakimas).

24. Ona Jankevičienė – Abišalienė. Buvusi bežemė. Brolis nupirkęs seseriai nedidelį žemės sklypelį. Moteris džiaugėsi ir vis girdavosi brolio dovana, sakydavo: „Ir aš turiu abišalą“, ir praminė kaimynai ją Abišaline, pamiršdami net jos tikrą pavardę.

25. Senajame kaime, dabartinėje J. Pšibilskio sodybos šiaurinėje pusėje, gyveno Divirikovų šeima. Turėjo nedidelį žemės plotelį. Kepė riestainius – baronkas, ir ėmė žmonės tą moterį Baronkininke vadinti. Net Lėvenyje esančią salelę Baronkinės skylute praminė.

Pasakojama, kad pravardes duodavo atsižvelgdami į žmogaus būdo bruožus, pvz., pagyrūnui buvo prigijęs vardas Chvastian, melagiui – Vrūn, vagiliui – Varyška; apsilėdusią moterį vadino Neriacha.

Iš kur kilo mūsų kaimo pavadinimas – Gegobраста?

Kaimo senoliai gerai prisimena buvusį pylimą, vedusį į Toliūnų malūną. Nuo šitos vietos, truputį paėjus į šiaurę, kairėje kelio pusėje yra nedidelė nuokalnė, vedanti prie upės. Kaimo žmonės vadino ją Gegutės brasta.

Gegutės brasta.

Ramus šis gamtos kampelis, apjuostas tankiais krūmais. Nuostabus jis pavasarį. Žali medžių lapai susipina su baltom ievų kekėm. Naktimis nenutyla lakštingalos giesmė, toli sklinda skardus gegutės balsas. Šioje vietoje ir upė negili, o kadangi ilgai nebuvo tilto, žmonės arkliais važiuodavo per brastą. Pavasarį upėje vanduo smarkiai pakildavo, sėmdavosi net į ratus. Buvo pavojinga važiuoti. Keldavosi laiveliais.

Pastačius naują tiltą, brastos reikšmė sumažėjo. Metams bėgant, tiltas supuvo. Vietoj jo atsirado pėsčiųjų lieptas per Lėvenį.

Vėl atgijo *Gegutės brasta*. Čia dabar važiuoja ne tik arkliais pakinkyti vežimai, bet ūkininkas Nevulis iš Talkonių kaimo dažnai persikelia per upę su savo galingu traktorium. Važiuoja, skuba žmonės, bet vargu ar kas prisimena mūsų kaimo senolių sugalvotą pavadinimą ne tik šiai vietai, bet duotą ir visam kaimui – Gegobраста (Gegutės brasta).

Yra ir dar antras pavadinimo aiškinimas. Štai ką prisimena buvusi kaimo gyventoja, panevėžietė Valė Pšibilskytė-Pranaitienė, gimusi 1956 m.: „Tėtis pasakojo, kad dabartinio kaimo vietoje augę ištisi miškai, tyvuliavę neišbrendamos pelkės ir net gilios balos. Caras Nikolajus I po 1831 m. į šias vietas ištrėmė rusus. Jie naujoje vietoje kūrėsi sunkiomis sąlygomis: kirto miškus, iš rąstų statėsi sau gyvenamuosius būstus, ūkinius pastatus, rovė kelmus, įdirbo po nedidelį žemės ruoželį.“

Pradžioj buvę tik kelios šeimos, po 1863 metų sukilimo tremtinių labai padaugėjo. Kaime apsigyveno naujos šeimos. Kaimyniniame Toliūnų kaime buvo malūnas. Netoliese kalvė. Mūsų kaimo valstiečiams reikėjo susimalti grūdų duonai, pakaustyti arklį ar plūgū kokį noragą nukalti. Tekdavo pasiekti buvusią Joniškėlio apskritį, nuvažiuoti į Pušalotą. Jokio tilto nebuvo. Vienam malūno darbininkui, pavardė Gegas, kilo mintis padaryti per sekly Lėvenį pravažiavimą. Pasirinkta vieta buvo negili. Kaimo vyrai išlygino, sutvirtino moliu bei akmenimis privažiavimą. Pavadino *Gego brasta*. Laikui bėgant abu žodžiai sujungti į vieną. Ir taip atsirado žodis *Gegobраста*“.

Caro valdžios metais lietuvišką kaimo pavadinimą pakeitė ateiviai rusai. Atsirado naujas vardas – selo Nikolajoje. Manoma, jog šis vardas kilo nuo Šv. Nikolajaus cerkvės pavadinimo. 1918 m. vasario 16 d. paskelbus Lietuvos Nepriklausomybę, vėl sugrįžo senasis kaimo pavadinimas.

Diplomatas, teisininkas Stasys Antanas Bačkis paliko atsiminimų apie Panevėžio gimnazijos mokytojus 1920–1925 m. ir atskirai apie vieną iš jų – kraštiečių Petrą Būtėną. Trumpai parašė (pora puslapių) ir apie savo brolių – intendantūros majorą Juozą Bačkį, pusbrolių žurnalistą, rezistentą Julijoną Būtėną.

Keturi rankraščio puslapiai skirti istorikui, pedagogui Pauliui Šležiui (1902–1938).

Stasys Antanas Bačkis Paulius Šležas

Mano pažintis su Pauliumi Šležu užsimezgė 1920 metų pradžioje, man atvykus mokytis į Panevėžio gimnazijos trečiąją klasę. Tuo metu, kiek atsimenu, jis gyveno Gustonių dvare, kuris buvo dešiniame Mūšos krante – antkalnėje, tiesiai ties mano tėviškės namais Pantakonių kaime, kurie buvo kairiajame Mūšos krante, lygumoje. Tuo laiku jis turėjo jau 18 metų, o aš tik 14. Kada jis apsigyveno Gustonių dvare, tikrai nežinau, o kad gimė Sabonyse, kaimyniniame dideliame kaime prie Pantakonių – už vieno kilometro į šiaurę, – sužinojau tik iš *Lietuvių enciklopedijos*, leistos Bostone, JAV.

Ryšiai su P. Šležu užsimezgė važinėjant su juo į Panevėžio gimnaziją, nes mano brolis, veždamas mane į Panevėžį, paimdavo ir jį (40 kilometrų nuo mūsų gyvenamos vietos). Jis buvo iš dvaro, o aš iš kaimo – tuo laiku dar būdavo skirtumas tarp tų, kas iš dvaro ir kas iš kaimo. Panevėžyje jis gyveno atskirai, mes susitikdavome tik klasėje. Mano brolis jį ir mane veždavo į Panevėžį ir atgal ir atostogų metu. Pauliaus Šležo motina tarnavo Gustonių dvare, administratoriaus būstinėje, kur Paulius turėjo kambarį. Mudviejų bendravimas būdavo artimesnis atostogų – Kalėdų ar Velykų – metu. Tada mes kartu ruošdavomės matematikos pamokoms. Jis jau mokėjo rusų ir lenkų kalbas. Vilkėdavo geriau negu kiti gimnazistai, ir laikysena buvo kitokia – tai išsilavinusio, kaip mes sakydavome, geresnio auklėjimo asmens laikysena. Niekomet neklausiau, ar jis gaudavo finansinės paramos iš Gustonių dvaro savininkų Karpių šeimos. Dvarininkai Karpiai praeityje buvo Joniškėlio miestelio, bažnyčios statytojai, ligoninės ir mokyklos steigėjai (o ten, Joniškėlyje, gydytoju dirbo Jonas Leonas Petkevičius – Gabrielės Petkevičaitės-Bitės tėvas, vėliau ir brolis – gydytojas Leonas Petkevičius). Karpiai buvo tokie dvarininkai, kurie labai gražiai elgėsi su kaimiečiais, kumečiais. Mano įsitikinimu, P. Šležas gaudavo finansinę paramą iš Karpių. Apie tai rašė ir Bronius Kviklys Čikagoje išleistoje savo knygoje *Lietuvos bažnyčios – IV tome Panevėžio vyskupija*.

Taigi draugavome ir Panevėžyje, ir atostogų metu, kada būdavau tėviškėje, Joniškėlyje. Eidavome kartu maudytis Mūšoje, tekančioje čia pat. Meškerioti jis neidavo – kartais eidavau tik aš. Pasimaudę Mūšoje, ilsėdamiesi ant smėlėto kranto, daug kalbėdavomės įvairiais klausimais, dalindavomės mintimis apie perskaitytas knygas ar apie mokymosi draugus, žmones, esančius valdžioje, bei pasaulėžiūros klausimais.

Abu buvome ateitininkai nuo 1921 metų. Dar nuo 1920 m. jis buvo ir skautas bei šaulių būrio narys. Kai lenkai 1920 metais užėmė Vilnių ir veržėsi į Lietuvą, P. Šležas su būriu kitų gimnazistų šaulių buvo pasiūstas į frontą prie Švenčionėlių. Fronte kiek pavargo, bet grįžo sveikas ir toliau lankė gimnaziją.

Paulius Šležas mokėsi gerai, bet niekuomet nesiveržė į pirmuosius mokinius. Atrodė, kad jo dėmesys daugiau buvo nukreiptas į knygų skaitymą, į bendro išsilavinimo siekimą. Gimnazijoje aš sportuodavau – pertraukų metu dalyvaudavau žaidime *Diržo nešimas* ir šiose varžybose buvau pagarsėjęs savo greitumu. Taip pat dalyvaudavau futbolo rungtynėse. P. Šležas pasitenkindavo tik fizinio auklėjimo pamokomis. Būdamas 7-oje ir 8-oje klasėje, pertraukų metu jis, kaip matydavau, vaikščiodavo su viena mergaite – vyresnio amžiaus. Jinai buvo skautė, *Birutės* draugovės vadovė. Darė išpuodį, jog tai buvo graži, tauri pažintis, draugystė.

Tokie tad mano prisiminimai iš gimnazijoje praleistų dienų.

Grįžęs iš Paryžiaus 1930 metų pabaigoje, radau jį mokytojaujantį ir pasinėrusį į mokslinį darbą. Dažnai susitikdavome. Bet mano tarnyba Užsienio reikalų ministerijoje buvo tokia, kad daug darbo turėdavau ir tarnybos metu, ir po tarnybos, tad vis rečiau besusitikdavome. 1938 metais jam sunkiai susirgus, lankiau jį ligoninėje, kuriai vadovavo privatūs gydytojai specialistai. Neatsimenu, kiek laiko jis praleido ligoninėje. Kartą išgirdau du daktarus prancūziškai kalbant apie Paulių Šležą. Iš jų kalbos supratau, kad jo liga jau nebeišgydoma, pavėluotai pradėta gydyti... Apie tai pranešiau jo motinai, kuri atvyko Kaunan dar jam esant gyvam. Jis ramindavo ją, kad neverktų... Manęs jis paprašė, kad iš Ūkio banko paimčiau pinigų iš jo sąskaitos ir perduočiau motinai. Tą ir padariau.

Laidotuvės buvo gražios – dalyvavo visi joniškėliečiai ir jo draugai, esą Kaune. Tai buvo paskutinis mano liūdnas pasimatymas su Pauliumi Šležu. Ir – atsisveikinimas...

Mano prisiminimuose jis – graži, kilni asmenybė visais atžvilgiais, spindinti rimtumu, taurumu ir atsidavimu kilniems darbams ir mokslui.

1996.IV.28

Pasvalio Mariaus Katiliškio viešosios bibliotekos Rankraštynas, F 1.

Kunigo, teologo, vertėjo, poeto Česlovo Kavaliausko 80-osioms gimimo metinėms

Šiais metais mūsų kraštiečių kunigas, poetas, teologas, vertėjas Česlovas Kavaliauskas būtų šventės 80-ąjį gimtadienį. Būtų, jei ne per didelė viso gyvenimo auka – meilės ir kančios auka, paaukota tarnystei – Dievui, tėvynei, artimui.

Universalus mąstytojas, palikęs mums modernią – netiesinę – teologiją, patvirtintą ir patikrintą savo paties gyvenimu.

Tobulai, su didžiausia meile vertęs Šventąjį Raštą, bet jokių oficialių įvertinimo titulų nesulaukęs.

Skelbęs gyvąją filosofiją, bet niekada neperžengęs universitetų, seminarijų filosofijos katedrų slenksčio.

Kūręs nuostabias eiles, bet neišleistas į didžiosios poezijos pasaulį.

Talentingas Ignoto Antiochiečio, anglų klasikų vertėjas, bet į pripažintųjų vertėjų bendruomenę nepriimtas.

Giliai supratęs modernių fizikos, matematikos mokslų tiesas, bet nesiveržęs į mokslininkų viešpatavimo sferas.

Galėjęs gyventi turtingą gyvenimą, bet pasirinkęs laisvo žmogaus egzistenciją – likęs abejingas medžiaginei gerovei.

Turėjęs teisę kopti bažnytinės hierarchijos laiptais, bet buvęs paprastu kunigu, mėtomu iš parapijos į parapiją.

Norilsko lageryje patyręs didžiausią kančią, niekada tos kančios neadoravęs ir nedejavęs.

Privalėjęs keliauti po visą pasaulį savo mokslą skleisdamas, bet pasirinkęs Sibiro, Kolymos sniegynus ir Lietuvos ežerynus.

Galėjęs išvysti savo raštus, bet guodęsis rankraščiais ir ilgose diskusijose gimusiomis idėjomis.

Neturėjęs lygių pagal sisteminės pasaulio sampratos ir jos sąsajų su tikėjimo reikšmingumu gylį, pasirinkęs kukliausią gyvenimą tarp šio pasaulio varguolių.

Sugebėjęs savo visą išmintį perduoti didžiulėms akademinėms auditorijoms, bičiuliavosi su intelektualais ir paprastuoliais, kuriuos užkabino tikras kalbėjimas – koks būna tik nuo kryžiaus, o ir tie, kurių nesutiko, bet kurie vėliau širdim prisilietė prie jo raštų, tapo pagauti.

„Su išskirtiniais talentais ir drąsiais darbais kunigo Česlovo sąmonėje glaudžiai siejosi kuklių kukliausias manymas apie save, apie visa, ką yra sukūręs ir nuveikęs. Tuo jis mums dar didesnis ir mielesnis, tas mūsų laisvasis, tiesusis, netiesinis – nestandartinis Česlovas“ – tarsi antspaudas gula šie kun. Vaclovo Aliulio žodžiai.

Šitam netiesiniam pasauliui ir netiesinei asmenybei atminti ir buvo skirtas spalio 24 d. Pasvalio Mariaus Katiliškio viešojoje bibliotekoje vykęs minėjimas – atminimo valanda *Česlovas Kavaliauskas: netiesinio pasaulio liudijimai*.

Norėdami suteikti šio žmogaus atminimo išliekamumo prasmę, spausdiname minėjimo svečių – akademiko, kun. Česlovo Kavaliausko sūnėno Antano Buračo, žurnalistą ir dailininką Vaidotą Žuką, Kaišiadorių vyskupijos kurijos kanclerio kun. Antano Gedimino Tamošiūno mintis.

V. K.

Atminimo valanda Mariaus Katiliškio bibliotekoje. Iš kairės: Kaišiadorių vyskupijos kurijos kancleris kun. Antanas Gediminas Tamošiūnas, akademikas Antanas Buračas, žurnalistas, dailininkas Vaidotas Žukas, bibliotekos direktorė Danguolė Abazoriuvienė

Vido Dulkės nuotrauka

Akademikas Antanas Buračas

Palikti pėdsaką širdyje ir mąstysenoje

Kun. Česlovas buvo gilus mąstytojas ir pats tikriausias dvasios ganytojas. Norėčiau pasidalyti prisiminimais apie jo gyvenimą, lemties vingius ir žmogaus prasmės klausimą, kuris jam buvo ypač svarbus.

Kun. Česlovas retai būdavo toks, kaip atrodo minėjime eksponuojamoje nuotraukoje: patenkintas ir gal putlus. Jis buvo ištinęs tuo metu. O patenkintas būdavo labai retai, kadangi reikliai žiūrėjo į tai, ką pavykdavo padaryti. Ir apskritai jo gyvenimo paradoksas galbūt yra tas, kad nuolat pakliūdavo į labai sunkų gyvenimo tarpsnį ir vis rasdavo vidinių jėgų tokiomis sąlygomis išlikti ir kažką palikti žmonėms. Jeigu per šitą prizmę žiūrėtume į jo biografiją, ryškiausias paradoksas tas, kad žmogus, kuris Lietuvai buvo mažai žinomas, iš tikrųjų buvo vienas didžiausių mąstytojų. Mažai žinomą žmogų, kuriam nesisekė net savo kūrybą išspausdinti, – ja dalydavosi su artimaisiais – „atrado“ jo gyvenimo pabaigoje jau po dviejų insultų Vaidotas Žukas, parodė Lietuvai, ir tada visi, ir Bažnyčia ėmė kur kas daugiau pripažinti, kad tai tikrai originalus, labai gilus

Kauno kunigų seminarijoje. 1944 m. Kun. Česlovas Kavaliauskas stovi ketvirtas iš dešinės

mąstytojas, kuris galbūt netradiciškai mąsto, bet vis dėl to mąsto įtaigiai, reikšmingai. Vaidotas Žukas kaip tik padėjo suvokti, kad tas žmogus sudėtingiausias dalykus geba kiekvienam protui perteikti: tiek šiuolaikinio mokslo, tiek dvasingumo, esmės ir prasmės dalykus. Paprastai propaganda, daugeliu tiesioginio įtikinėjimo priemonių labai sunku pasiekti žmogaus širdį, – menas, bičiuliškas pasiūlymas gal veiksmingiau tą daro.

Aišku, visados lietuvių mintys ir žvilgsnis buvo nukreipti į šventovę, kadangi Bažnyčia turėjo giliausias dvasingumo tradicijas, bet sovietinės okupacijos laikotarpiu, kai net filatelistai buvo išvežami vien dėl to, kad jie kažkokiai organizacijai priklauso (nekalbant jau apie kunigus), visa buvo daug sudėtingiau. Ką tik teko skaityti anglų kalba Mitrochino archyvą, išleistą užsienyje: KGB kontržvalgybos duomenimis, per dešimt Lietuvos dvasininkų dirbo Vatikane tam, kad sektų popiežiaus politiką Rytų Europos klausimais ir perdavinėtų informaciją KGB. Tokiomis sąlygomis, aišku, ir Lietuvos žmonių mąstymas bei ryšiai su kunigais buvo labai sudėtingi.

Ir tomis sovietizacijos bei pasaulinio karo sąlygomis kun. Česlovas Kavaliauskas, kuris, kaip ir kiekvienas jaunuolis, mąstė apie meilę, apie naudingus ir prasmingus darbus, užkluptas karo bei okupacijos, neabejotinai ir pagal savo vidinį apsisprendimą, įstojo į seminariją. Bet jam neteko netgi sulaukti išventimų į kunigus, jis buvo suimtas ir teisiamas vien dėl to, kad seminarijoje vadovavo filosofų

neotomistų studijų būreliui. Okupacinio saugumo vadinamosios trojkos, tuomet pakeitusios teisingumo organus, buvo ištremtas į Sibirą 10 metų. Žmogus pakliuvo į atšiaurią tremtį – ten gi neįtikėtina sunkios sąlygos išgyventi. Kaip pats kun. Česlovas nesigirdamas kartą pasipasakojo, pirmas išpūdis, kai pakliuvo į Norilsko gulagus (ten buvo daug tremtinių iš įvairių šalies rajonų) buvo siaubingas: kriminaliniai, siekdami pagąsdinti naujai

atvežtus politinius kalinius ir palaužti pasipriešinimą, keliems kaliniams nukirto galvas, parodydami, kad tikrą tvarką tuose šiaurės lageriuose daro ne tik sovietinio saugumo sadistai, bet ir jie.

Na, bet gana greitai lietuviai politiniai kaliniai susivienijo su ukrainiečiais, imta švęsti tautines ir krikščionių šventes.

1952 metais Norilске kilo vienas didžiausių sovietiniuose lageriuose sukilimų. Jam tęsiantis, 1953 m. mirė ir Stalinas, prasidėjo dar didesnė sumaištis. Kadangi sukilimas kilo Norilsko šachtose, kurių dalis tęsėsi kilometrais šimtus metrų po žeme, „išrūkyti“ kalinius buvo sunku. Atsišaukimai kaminų dūmais buvo nuskraidinami net iki Švedijos, tapo žinomi toli už Sovietų Sąjungos ribų. Siekiant nuslopinti sukilimą, iš pradžių iš kulkosvaidžių iššaudyta keli šimtai streikuojančių žmonių, kurie buvo lagerių viduje, bet paskui gulago prižiūrėtojai suprato, kad taip sutriks gamyba. Norilskas – vienas pagrindinių strateginių spalvotųjų metalų gamintojų pasaulyje. Tuomet prižiūrėtojai nusprendė atrinkti apie tūkstantį sukilimo organizatorių, tarp kurių nebūtų gamybos meistrų. Česlovas Kavaliauskas, vienas iš lietuvių kapelionų, buvo neoficialiai išrinktas į sukilimo komitetą, todėl irgi buvo atrinktas į tūkstantinę sušaudyti.

Bet tuo metu koncentracijos lagerių sukilimai Sibire toliau sparčiai plėtėsi. Solženycinas apie tai rašė, kad būtent nuo Norilsko prasidėjo sovietinių gulagų griūtis. SSSR NKVD viršininkas Berija buvo sušaudytas ir ta tūkstantinė atrinktųjų sukilėlių daugiausia išliko gyvi, tik buvo išskirstyti į dar atkampesnius Sibiro koncentracijos lagerius. Kun. Česlovas pateko į kalnuotą vietovę Magadano srityje. Ir čia vėl: labai sunku buvo tuose lageriuose, kaip jis pasakojo, būdavo 50 laipsnių šalčio, į aukso kasyklas tiesė geležinkelio atšaką, jokios technikos nebuvo, reikėjo į kalnus padaryti takus ir tais takais tiesiog tempti ne tik pabėgius, bet ir bėgius. Žmonės būdavo visiškai išsekę. Gausybė žūdavo, nuslydę nuo ledinių kalnų serpantinų (kelių). Panašiai kaip Džeko Londono aprašomose aukso kasyklose šimtmečiu anksčiau.

Vis tiek nemaža kalinių rado savyje jėgų išgyventi, dalindamiesi išsaugota išmintimi, tais dvasios turtais, ką iš gyvenimo buvo pasiėmę į lagerius, ir galbūt tai padėjo daugeliui išlikti gyviems. Paradoksas: Česlovas Kavaliauskas grįžo 1956 m. į Lietuvą ir galėjo papasakoti man tuos dalykus, kurių jokiuose sovietiniuose universitetuose dar nebuvo galima žinoti, kas buvo griežčiausiai draudžiama ir slepiama – tai ir reliatyvumo teorija, ir kvantinė mechanika, ir genetika – visa tai jis gulaguose sužinojo iš daugelio užsienio profesorių, suimtų Europoje ir kitur bei kalėjusių kartu.

Kun. Česlovas, norėdamas kuo daugiau suprasti mokslo naujovių, sunkioje tremtyje atkakliai stengėsi išmokyti kuo daugiau užsienio kalbų – vokiečių, anglų, italų ir kitas, tarp jų ir japonų. Įdomu, kad aš, baigdamas vidurinę mokyklą, kaip ir daugelis tos kartos jaunuolių, silpnai mokėjau užsienio kalbą – prancūzų, tik gal geriau skaičiau rusiškai, o vos grįžęs iš tremties dėdė apie 1956–1957 metus man

neretai pasakodavo negirdėtas neregėtas naujienas bet kuriuo dominančiu klausimu būtent prancūziškai. Jam tai buvo proga lavinti mūsų abiejų mąstymo gebėjimus prancūzų kalba. Mane labai sudomino Aristotelis, tuo metu dar jo kūrinių nebuvo versta į lietuvių kalbą, tai neoaristotelinės logikos pagrindus dėdė man dėstė prancūzų kalba. Pasikviesdavo, ir dažną naktį iki paryčių aiškinau, išmokau prancūziškai suprasti, atsakinėti, be to, sužinojau ir apie kitus šiuolaikinės filosofijos pradmenis – egzistencializmą, neotomizmą. Dar išklasiau jo moderniojo mokslo metodologijos įvadą: tik gal po trejų metų universitetuose pradėjo rodytis sovietinių filosofų kritikos darbai, kuriuos skaitydamas galėdavai rasti naujesnių žinių apie XX amžiaus kosmologiją, genetiką.

Vėl paradoksas – kaip sekėsi adaptuotis grįžusiam į Lietuvą iš tremties Česlovui Kavaliauskui? Jis kokius metus pusantrų iš vis nedirbo, kadangi Bažnyčia irgi, matyt, ne iš karto rasdavo kunigams darbą, įvairūs apribojimai tremtiniam buvo, jiems neleisdavo apsigyventi bei dirbti miestuose. Žodžiu, jo situacija buvo truputį geresnė, negu grįžus kunigui Kazimierui Vasiliauskui, su kuriuo kun. Česlovui irgi yra tekę tremty susitikti, nes Vasiliauskas nerado grįžęs ne tik darbo Lietuvoje, – jo pažįstami kunigai netgi pabijoję buvusį tremtinį apnavindinti pas save. Tą laikotarpį tuoj po Kavaliausko grįžimo, kai gyvenome kartu Kauno Muravoje, aš ir galėdavau su juo gana dažnai būti ir bendrauti nepaprastai daug. Kartojusi: paradoksas tas, kad Lietuvai Vaidotas Žukas pristatė tą turtingą asmenybę, kai jis buvo jau po alinančių sveikata ir protavimą insultų. Nepalyginsi su tuo kupinu įkvėpimo ir gyvenimo išminties jaunuoliu, kuris grįžo iš tremties į laisvę ir degte degė siekiais pasidalinti žinių gausa. Tai buvo visiškai kitas žmogus. Nors nepaprastai darbštus ir godus dvasingumo vertybėms bei mokslo naujovėms jis liko iki paskutiniųjų savo gyvenimo valandų.

Grįžo iš tremties išpurtes, sutinęs nuo šalčio, alkio, vitaminų trūkumo, betgi nepraradęs jaunatviškų užmojų ir pokštų. Vėl prisimenu: užsukau kartą į Vievį, kur tuomet kun. Česlovas ėjo kurijos kanclerio pareigas, o jis nepaprastai mėgo maudytis, tad prisiminęs savas jaunas dienas, būdavo, išibėgėja toks milžinas storulis liepteliu į ežerą, padaro ore salto mortale ir neria po to į vandenį. Mes, jauni žmonės, liekni ir sportiški, taip lengvai nardyti nemokėdavome. Kun. Česlovas dvasios jaunumas, gebėjimas žavėtis ir mokslo naujovėmis, ir tikėjimo vertybėmis, ir muzikos klasika buvo neįtikėtina stiprus. Nepaprastai jis mėgdavo pats groti fisharmonija, vargonais ar pianinu tekdavo rečiau. Ypač mėgo aiškinti bei išgyventi besiklausant Bacho ir Bethoveno kūrybos subtilumus, ta pačia *Ave Maria*, kuria pradėjote minėjimą, nepaprastai žavėdavosi.

Toks paradoksas: žmogus, kuris nebaigė universitetų, tik kunigų seminariją, suprato, kad likimas jį įpareigoja panaudoti savo gebėjimus pristatyti tautai nepaprastai reikšmingą rašytinės civilizacijos paminklą – *Šventąjį Raštą* – gražia, per ilgus dešimtmečius po vysk. J. Skvirecko vertimo gerokai praturtinta lietuvių kalba. Kun. Kavaliausko

parengto *Naujojo Testamento* vertimo leidimas pasirodė gana mįslingai, iki šiol nežinau, kodėl pirmame leidime nurodoma, kad jis išleistas Meksikoje, tik paskui jau pasirodė kitas leidimas Lietuvoje. Kažkur labai toli tas lietuviškas *Šventojo Rašto* vertimas išleistas. Gal tai tiesiog kontrafakcija dėl sovietinės okupacijos persekiojimų. Šiam vertimui pats Kavaliauskas rengėsi ilgus metus – ir gilindamas savo gebėjimus suvokti hebrajų kalbą, iš kurios teko versti *Naująjį Testamentą*, ir kurdamas lyrines eiles. O tai padėjo įstabiai perteikti archaiškos *Testamento* kalbos vidinę poetiką.

Gan neįprasta tai, kad tik po kun. Česlovo mirties per keletą metų išleista apie 30 knygų, skirtų jo kūrybai; tiesa, didesnę pusę to palikimo sudaro *Šventojo Rašto* leidimai. Bet tos knygos, kurios pasirodo po mirties, net ekumeninis *Šventojo Rašto* leidimas, kurio Kunigas taip laukė paskutinėmis gyvenimo valandomis, sudaro beveik devynis dešimtadalius išlikusios kūrybos, – kūrybos, kurios daugiausia taip ir nepavyko išleisti esant jam gyvam.

Mintys, itin vertingos idėjos daugeliu požiūrių liko gyvos tik jo amžininkų, bičiulių prisiminimuose, nes Kunigas, jau sunkiai sirgdamas, buvo įtikintas sudeginti rankraščius, atseit, kad savo originaliomis mintimis bei išvadomis nepadarytų žalos Bažnyčiai. Laiškai, eilės ir kiti autoriniai tekstai, buvę kun. Česlovo namuose, išskyrus bažnytines knygas, daugiausia buvo sudeginti.

*"Ar manau, kad anabin
Suktinis aija yra toliau laagre
"Atėvėnka uolkybe tona-
si, šošėlis šošėlis"*
Povėlio kraso vandenius
Milijonai degenų netygų. Šakopyre
Kas verks žvaigždutis mėlynos –
Kas linksmas druzas suktingi?
Dulhalis dulhe vėnėta
Drogsia mitim sparauta –
Kas pristinis kapuos tave
Rudėn, raktam vėjuotom?
O laulis ilgesio nelde
Kai šaklės kurtinėj –
Kas panovis išgint tave –
Kas linksmas druzas suktingi?

Česlovo Kavaliausko eilėraščio faksimilė

Papasakosiu jo poezijos knygos *Pažadėtoji žemė* savotišką rengimo istoriją. Po kun. Česlovo mirties keli jo mokiniai pradėjome galvoti, kad reikia parodyti visuomenei žavius eilėraščius. Nebuvo vienos nuomonės, ar nesumenkinsime Kunigo įvaizdžio, jei publikuosime labai intymius dvasingų jausmų blyksnius. Bet... Pasirodė, kad eilėraščių dauguma sudeginti. Aš turėjau gal 10 jo dovanotų eilėraščių iš Magadano, paskui pas vieną artimą bičiulį Leoną Jovaišą dar suradome kelis. Pradėjome toliau ieškoti, atsirado ir daugiau. Ypač padėjo Viktoras Petkus, kuriam

kun. Česlovas diktavo *Naujojo Testamento* vertimą (jis tuo metu buvo ką tik atsistatydinęs iš vyriausybės patarėjo pareigų). V. Petkus pasakė, kad Č. Kavaliauskas, dar gyvas būdamas, jam perdavė šių eilėraščių rinkinį leidybai. Bet vėliau, jo liudijimu, kun. Česlovas vieno monsinjoro buvo paprašytas savo palikimą sudeginti, tai V. Petkus turėjęs rinkinį gražinti ir tas buvo sukūrentas.

Po kurio laiko V. Petkus prisiminė, kad rinkinys gali būti išlikęs kompiuteryje rengiant jį leidybai; bet moteris, rinkusi tekstus, buvo išėjusi į pensiją. Vis dėlto V. Petkus surado vyriausybės biure tą kompiuterį, jo atmintis dar nebuvo išvalyta, surado ir ieškomus Magadano eilėraščius. Vienok tos likusios poezijos vis tiek buvo mažai, prisimenant buvusias jos šušnis. Tada pridėjau kun. Česlovo rengtus klasikinės poezijos vertimus, susidarė apie 100 puslapių. Rengiamą leidinį surinko enciklopedijų leidyklos maketuotojas. Pastarajam sykį peržiūrint elektroninį paštą, jau baigtas ir ištaisytas sumaketuotas leidinys buvo visai netikėtai ištrintas (kartu su dar keliais baigtais kitų knygų maketais, tarp jų ir mano finansų terminų žodyno) į kompiuterį išbrovusių išilaužėlio. Liko tik popieriuje išspausdinta paskutinioji korektūra. Teko rinkti tekstą iš naujo. Tas užtruko dar pusmetį. Per šį pusmetį naujų eilėraščių man atvežė iš Pažaislio vienas vienuolis, dar kelios moterys – iš kaimų ir kitur. Taip visai netikėtai eilėraščių rinkinys pasiekė 300 puslapių, jį papuošė labai dvasingos Gražinos Didelytės iliustracijos. Kaip stebuklas, rodos, iš nieko padaryta knyga. Eilėraščių rinkinys, kurį vos pasirodžiusį daugelis net žymių poetų (Sigitas Geda) įvertino kaip atradimą, labai pabrėžė savitą kun. Česlovo kūrybinę potencialą. Žmogus, nežinomas kaip poetas Lietuvoje, gal žinomas tik labai mažam artimųjų ratui, staiga lyginamas su žymiausiais mūsų epochos poetais ir dvasininkais – Maironiu, Mačerniumi. Tas vertinimas neatsitiktinis: vėliau pasirodė *Lietuvos dvasininkai kūrėjai* – šioje kun. V. Aliulio ir R. Jakučio parengtoje chrestomatiniėje knygoje vėl pateiktas panašus kun. Česlovo poezijos vertinimas.

Kas svarbiausia: tas žmogus niekad nelaiškė, kad jo gyvenimo paskirtis yra būtent poezija, nors tai neįtikėtinas jo dvasios turmas. Jis kur kas platesniame kontekste įsivaizdavo, kad apskritai žmogaus paskirtis yra palikti po savęs kuo gilesnį pėdsaką kitų širdyje ir mąstysenoje.

Galima sakyti – bene tik jam būdinga paradoksali buitinė materialijų ir dvasinių vertybių priešpastatymo bei suderinimo situacija: žmogus, kunigas, visą gyvenimą vargęs ir gyvenęs skurdžiausiose Lietuvos vietovėse, nelengvai įsigydavo televizorių ar ką nors panašaus, bet vos pajutęs godesnį neturtingų kaimynų žvilgsnį, iš karto nugalėdavo pagundą džiaugtis savo nuosavybe ir tuos daiktus padovanodavo jiems. Viską išdovanodavo, iki paskutinių marškinių – išskyrus graikišką *Naujojo Testamento* tekstą, japonų kalbos žodyną, Vatikano leidinius lotynų kalba, kurių niekam neprireikė... Labai mėgo Dubingius, sykį jo prašomas suradau tėvo tapytą Asvejės ežerą, jau dovanotą bičiuliui, ir, jį išmėdęs atgal, padovanojau. Kun. Česlovas labai apsidžiaugė šiuo

paveikslu, įvertino jo profesionalumą, ilgai pasakojo apie savo tapybos studijas jaunystėje iki įkalinimo ir dailininko (mano tėvo) profesines paslaptis. Kokia buvo mano nuostaba, kai po savaitės kitos vėl apsilankęs pas jį Joniškyje, paveikslu jau neberadau – jį pamatęs ir labai gyręs kažkas iš apsilankusių kauniečių.

Pumpėnai, mūsų gatvija ir namija.
Šis kun. Česlovo Kavaliausko užrašas liudija gimtinės žemę.
Iš asmeninio akademiko Antano Buračo archyvo

Tai – labai specifinė, labai tvirta vidinė pozicija žmogaus, kuris ne kartą buvo mirties akivaizdoje: svarbiausia gyvenime – bendravimas su žmogumi, o daiktai yra tik laikino patogumo ar susižavėjimo dalykas. Tai perprasti, padaryti, kad tokia pasaulėžiūra nuostata taptų gyvenimo pagrindas, aišku, galėjo tik žmogus, kuris neturėjo šeimos, kuris suprato, kad dvasinės vertybės iš tikrųjų yra nepaprastai esmingos.

Tai buvo Žmogus, visą gyvenimą paskyręs bendravimui su kitais žmonėmis ir kitiems žmonėms. Ir man atrodo, kad kaip tik jo gan sunkiai išgyvenamo konflikto su Bažnyčios hierarchais viena priežasčių buvo ta, kad kun. Česlovas nenorėjo pripažinti ir suvokti Katalikų Bažnyčios tradicijų skirti didelį dėmesį puošybai, turtui, sumedėjusiems viduramžių ritualams, o ne vargano žmogaus pakylėjimui.

Aišku, labai išpuodingai atrodydavo žmonėms, kai jie, ypač iš savo skurdo, ateina į spindinčią bažnyčią. Jiems aukščiausieji Dievo pasireiškimai asocijuojasi su barokiniais puošybos elementais, ir tas Viešpats sumaterialinamas, bet iš tikrųjų čia yra ir momentų, atstumiančių kai kuriuos žmones, priverčiančių susimąstyti, ar nėra stambeldystės elementų meldžiantis skulptūroms ar šventiems paveikslams. Dievas yra nematerialus ir visa, kas susiję su dvasingumu, su kosmo begalybės suvokimu, yra visiškai nematerialu.

Atsakant į klausimus

Kun. Česlovas nestudijavo universitetuose, bet parašė per 25–30 disertacijų, tarp jų – pačiomis neįtikėtiniausiomis temomis: pirmiausia rašė kai kuriems Vatikane studijavusiems kunigams iš teologijos lotynų kalba, tai leido

jam gauti naujausių knygų; bet – vieną kartą, atsimenu, tai buvo Giedraičiuose – labai nepatenkintas rašė ir apie viščiukų fermų plėtrą, disertacija buvo sėkmingai apginta. Tai buvo tikrai labai universalus savo žiniomis žmogus, kuris ir iki interneto galėjo plėtoti bet kurias mokslo studijas.

Dėl Lietuvos nepriklausomybės ateities jis labai skaudžiai išgyveno, kad atėję į valdžią žmonės iš Sajūdžio ir iš kitur per daug drąsiai bando spręsti valstybės klausimus nesikviesdami specialistų, nemokėdami pasverti rizikos bei pavojų. Jis stengėsi visaip bent padrašinančiais žodžiais paremti šviesuolius, užsivertusius sudėtingos pertvarkos bei reformų našta. Kun. Česlovas labai didžiavosi tuo metu į Vilnių atvykusio vyskupo A. J. Bačkio principingumu, siekiant riboti Bažnyčios dalyvavimą politikoje, džiaugėsi tuo jo principingumu, sunkiai suprastu konservatyviosios Lietuvos vyskupų bendruomenės dalies, ir tuo pat metu labai sielojosi dėl Žemaitijos kunigų surengtų viešų išpuolių prieš šį gilų Lietuvos Bažnyčios hierarchą ir jos strategą.

Negaliu neigti, kad daug artimiausių kun. Česlovo bičiulių buvo dvasininkai. Su jais daugiausia bendravo; jeigu ir neretai susitikdavo su kitais įžymiais žmonėmis, pačių įvairiausių profesijų, tai šiek tiek epizodiškiau. Tie žmonės buvo ir iš įvairiausių visuomenės sluoksnių.

Kun. Česlovas žengė daug kur pirma gyvenamojo laiko, ir svarbiausia yra tai, kad konfliktai kildavo, kai jis kėlė klausimus, kuriuos išsprendė II Vatikano Susirinkimas (bet tai buvo tada, kai dėl savo pirma laiko dėstomos nuomonės – dėl tikėjimo esmės, apeigų pobūdžio, bandymo perteikti mišių žinias gimtąja kalba – jau buvo spėjęs sulaukti vietinių Bažnyčios hierarchų nemalonės). Svarbiausias klausimas, be abejo, buvo tas, kad Bažnyčia turi savo gyvenimą koncentruoti apie dvasinio ganyimo klausimus, o ne vien rūpintis pastatų atstatymu, klebonijų turtingumu, meno kolekcionavimu. Protestantizmas ta prasme įgyja pranašumą, kadangi jis ugdo žmogaus poreikių kuklumą tai aplinkai, kurioje reikia melstis. Romos Katalikų Bažnyčia mėgsta puošybą, ji stengiasi pritrėnkinti savo muziką, nepaprastais ne vien Vatikano turtais. Ir tai buvo svetima kun. Česlovui. Jis aiškiai suvokė, kad priėti prie žmogaus širdies ir dvasios reikia ne jį pritrėnkiant, o randant sielos raktą, kuris priverstų žmogų pakilti virš savęs, matyti tautos, valstybės, civilizacijos ateitį. Tai nepaprastai sudėtingas dalykas. Matyti, kad po tavęs svarbiausia ne gražiai palaidoti palaikai ir ne paliekamas šeimai namas, bet tai, ką gali vertinti kaip kvietimą eiti, mąstyti toliau jei ne visai tautai, tai bent jos šviesuliams. Tai nepaprastai svarbu ir Lietuvos Bažnyčiai, jos istorijai, kad tokioje mažoje Lietuvoje buvo žmonių, kurie suvokė II Vatikano Susirinkimo sprendimų reikšmę ir gebėjo kuria tai prasme juos net inicijuoti visai nepriklausomai, diskutuodami su Europos didžiųjų valstybių Bažnyčios vadovais.

Jis susirašinėjo su daugeliu žymių žmonių grynai asmeniškai, nieko apie tai nėra skelbta. Beje, vieno atsitiktinio fragmento iš susirašinėjimo su Prancūzijos vyskupu faksimilė pateikta ant paskutinio kun. Česlovui skirto leidinio viršelio. Liko atsitiktiniai susirašinėjimų su Vokietijos ir Austrijos akademikais bei vyskupais pėdsakai, šie net nežinojo, kad jis niekad nebuvo formaliai teologijos

profesorius, kaip buvo tituluojamas. Su žmonėmis, kuriuos Česlovas Kavaliauskas pažinojo iš Sibiro sukilimų (buvo ir ukrainiečių, paskui atsidūrusių jau Paryžiuje), tęsėsi abipusis dialogas dėl skirtingų tikybų suartėjimo: stačiatikių ir katalikų. Tai sudėtingi dalykai, kuriuos dabartinė Bažnyčia dar tebesprendžia, o jis apie tai jau galvojo vos grįžęs iš įkalinimo – ieškojo Bažnyčios ir savo – Bažnyčioje.

Dėl kun. Česlovo kūrybinio palikimo vertinimo: jo teologinis mąstymas buvo nuolat ir raiškiai plėtojamas kelis dešimtmečius, nors pats buvo bejėgis tuo metu ką nors pakeisti Bažnyčios kanonuose. Būtent dėl to, kad norėjo pagilinti savo dėstyto sampratą, Česlovas Kavaliauskas labai kategoriškai protestavo, kad būtų išleistas jo teologijos žodyno rankraštis, rengtas iki II Vatikano Susirinkimo (1962–1965). Šį rankraštį surado viena *Biblijos studijų* darbuotoja ir, norėdama padaryti malonų gestą, galiausiai ir išspausdino šį rankraštį be jo sutikimo. O jis labai norėjo taisyti bet kurį spausdinamą savo žodį, kad tiksliau atspindėtų tai, kaip jis mąsto tuo metu. Vis dėlto jaučiamas žinių nuotolis: per dešimtmečius atsirado papildomų žinių, įkvėptų studijų, buvo ką papildyti, bet kun. Česlovas nebeturėjo jėgų. Leidinys išėjo be jo sutikimo bei menkai atnaujintas, ir tada kun. Česlovui teko priimti šį savo leidinį iš uolios gerbėjos bei vėliau atsiprašinėti skaitytojų už tai, kas jame teigiama.

Eilėraščius jis daugiausia rašęs savo artimiesiems – politiniams kaliniams, pažįstamiems, išsvajotai, be tokio pat atsako, meilei: tai buvo bendravimo forma, dvasinio pakylėjimo saviraiškos forma. Jo tokie mačerniškos dvasios prasiveržimai, neįtikėtina skaidrūs eilėraščiai, dalis jų gimė visiškoje nebūtyje, galima sakyti, siaubingame šaltyje ir neįtikėtino nužmoginimo aplinkoje. Tai buvo kažkokia rojaus sukūrimo dykumoje iliuzija: žmogus merdėja ir staiga pasirodo mirasas. Patys Magadano kaliniai savo įkalinimo vietas neretai sarkastiškai vadino baltąja šiaurės Sachara. Tai buvo bandymas atkurti tėviškės ilgesį, neišmilytos jaunystės meilės jausmą ir kitas didžiausias gyvenimo vertybes perteikti savo eilėse. Unikali galimybė neprarasti gyvenimo bei tikėjimo vilties.

Sigitas Geda, nepaprastai ambicingas žmogus, perskaitęs jo poeziją, labai gražiai pabrėžė savo pasakyme, kad žmogus, kuris galėjo konkuruoti su daugeliu profesionalių poetų, nebuvo žinomas, buvo tiesiog didi asmenybė. Ir tai visų svarbiausia.

Ne visiems žinoma, kad kun. Česlovas iš aramėjų ir kitų kalbų yra išvertęs ir *Senąjį Testamentą*. Apie tai jis ir pats yra rašęs. Rankraštis pasirodė tuo metu, kai buvo leidžiama pasaulinės literatūros biblioteka, jos redkolegijoje vyko ginčas, kuris iš esamų keturių – Antano Rubšio, Kornelijaus Platelio, regis, Antano Dambrausko ir Česlovo Kavaliausko – *Senąjo Testamento* vertimų geresnis. Galų gale dėl daugybės inteligentų aistrų redkolegija nusprendė spausdinti šimtmečio senumo vyskupo Juozapo Skvirecko variantą, nors jo kalba buvo labai archaiška. Iki šiol

nežinoma, ar išliko tie kun. Česlovo atlikto *Senąjo Testamento* vertimo rankraščiai. Kun. A. Rubšys vėliau pats nesyk viešai tvirtinęs, kad Česlovas Kavaliauskas geriau mokėjo lietuvių kalbą ir kad jo Šventojo Rašto vertimai būtų geresni.

Mokslininkai pažinojo kun. Česlovą kaip gilų mokslininką, kuris ne paviršutiniškai, o labai sistemškai išmanė svarbiausias fundamentinių mokslų sritis. Jis turėjo visas būtiniausias fundamentines žinias, jo perskaityta bene visa XX amžiaus fizikos klasika. Ką turėjo, stengėsi panaudoti tikėjimui grįsti žinojimu, kadangi manė, kad Bažnyčia, tikėjimas bus stipresni, jei bus paremti šiuolaikiniu mokslu. Tuo pat metu bandė parodyti, kad mokslas daug kur yra ribotas, kad pažinimas turi ribas, daug tų ribų nėra peržengtos ir dabar. Visa, ką Žmonija šiandien žino apie pasaulį, apie kosmosą, pridėjus juodąsias skyles, sudaro tik bene 7% Visatos, visa kita nežinoma, buvo netikėtai skelbiama per *Discovery* pasaulinį televizijos kanalą 2003–2004 metų sandūroje. Tikėjimas leidžia tą žinojimo ribotumą kažkiek jei ne įveikti, tai bent kompensuoti pasaulėžiūros baigtinumo ar pilnumo vardan. Suvokimas, kad yra didinga Visatos tvarka, egzistencijos prasmingumas, yra visai kas kita negu ritualas vien melstis sudaiktintam Dievui. Tokia pasaulėjautos nuostata yra nepaprastai galingas egzistencijos ir visko prasmingumo įtvirtinimas.

Sykį nuvažiavome pas kun. Česlovą kartu su Sigitu Geda, kai jis buvo visiškai išsekintas ligų, negalėjo nė žodžio ištarti; po kelių valandų ilgų diskusijų, kurios buvo paskui išspausdintos kaip interviu ar ne keturiuose *Šiaurės Atėnų* numeriuose, kun. Česlovas tiek atsigavo, kad jau galėjo nesunkiai ir plačiai argumentuoti savo mintis. Jam tiesiog bent trumpam grįžo išsekintos jėgos dėl to, kad galėjo bendrauti rūpimais labai svarbiais tikėjimo ir kosmoso galybės klausimais. Tai buvo tiesiog neįtikėtina – dvasios puota prikelia žmogų iš mirties.

Ir paskutinėmis valandomis, jam jau mirštant, lankėme keletą kartų su Vaidotu Žuku, keletą kartų buvome su jo vienu paskutinių mokinių archeologu Agniumi Urbonavičiumi. Kun. Česlovo prašymu, pasakodavome, kas vyksta beatsikuriančioje Lietuvoje, ką radome internete iš šiuolaikinio mokslo naujienų. Jis sekė kiekvieną mažiausią žinią. Retsykiais, atrodo, užmigdavo, mes jau norėdavome tyliai išeiti, kai staiga išgirdavome vos ne vos tariamus žodžius: tęskit, gal dar ką papasakosit... Jis klausėsi, nieko daugiau negalėjo, kamuojamas nepakeliamų skausmų – nei šnekėti, nei atsakinėti, tik klausėsi, ir tai leido jam tebesijausti, kad yra gyvas, kad jo egzistencija turi prasnę. Rodėsi, materializavosi prieš kelis amžius ištarti Dekarto žodžiai: mąstau, reiškia, egzistuoju. Tai pritenkiantis, visam gyvenimui pasiliekančias išpūdis, kai mirštančiajam, prieš pat paliekant šį pasaulį, taip svarbu žinoti, ką dar pasiekė mokslas.

Vaidotas Žukas

Žurnalistas, dailininkas

Nuostabi asmenybė – Česlovas Kavaliauskas

Teologas, šventųjų raštų vertėjas, kunigas Česlovas Kavaliauskas buvo nepaprasta asmenybė. Jis negalėjo palikti abejingo nė vieno šalia esančio žmogaus. Jis buvo ypač mėgstamas tų, kurie patys norėjo kapstyti iki gilesnių kultūros ir religijos draugystės ryšių. Mes ir prie mikrofono, ir be jo, prie kavos ir be jos daugiausia kalbėjome apie kultūros ir religijos santykius, t. y. apie žmogaus ir Dievo santykius. Ir abu priėjome prie vienos išvados – žinoma, jis buvo minties titanas, o aš šiuo požiūriu esu šiek tiek praktikas – kad Bažnyčia negali visavertiškai egzistuoti be kultūros ir lygiai taip pat kultūra bus lėkšta ir nepilna, apeidama savo santykių su Dievu ir Bažnyčiomis: viena kitą labai papildo, viena be kitos negali gyventi.

Būtent todėl mes norėjome šį laisvai, netradiciškai mąstantį žmogų kvieisti į draugus. Č. Kavaliauskas iš tikrųjų

Mažosios studijos nuolatinis pašnekovas kun. Česlovas Kavaliauskas (kairėje) su redaktoriumi Vaidotu Žuku. 1995 m. Gintaro Trimako nuotrauka

leidosi imamas į draugus. Mes truputėlį leidom sau būti tokie „bažnyčios chuliganai“, bet mums svarbu buvo ne savaime šukuoti prieš plauką, bet siekti esminių dalykų. Jau ir akademikas Antanas Buračas paminėjo šitą skausmingos „plombos“ elementą Bažnyčioje.

Mes, kultūros žmonės, atėję iš sovietmečio ir gavę smarkiai į sprandą tais metais nuo įvairiausių struktūrų, sutikom šitą žmogų, kuris šimtą kartų daugiau buvo gavęs nuo okupacinės sistemos. Bet jis turėjo degančią širdį – nebuvo sausuolis ar verkšlentojas. Jis buvo ir labai racionalus Šventojo Rašto vertėjas, puikus redaktorius ir netgi naujų lietuviškų žodžių kūrėjas. Turėjo ir tą labai gyvą kūrybingumo mastą ir mostą. Kiek man teko domėtis

įvairiomis pasaulio religijomis, būtent krikščionybė suteikia labai stiprų kūrybinį impulsą, bet neleidžia nuskristi į nirvaną, kurioje stengiasi iširti budistas. Krikščionis turi abu pagrindinius elementus: horizontalią – žemės kryptį ir vertikalią, nukreiptą į anapus.

Pirma kartą Č. Kavaliauską pamačiau katalikų šviesuomenės konferencijoje – sinoikijoje. Kompozitorių sąjungoje Atgimimo metais buvo pradėtos tokios krikščioniškos arba religinės kultūros konferencijos. Buvo pakviesta teologų, biblistų – iš užsienio ir Lietuvos. Visi tvarkingi, mandagūs. Sėdime salėje ir staiga ateina visiškai paprastas žmogus. Be jokių kunigiškų ženklų, pilku nudryžusiu švarku, languotais marškiniais. Kas jis galėtų būti? Atrodė lyg koks malūnininkas atvipusia lūpa ir storais akiniais... Jis buvo stambesnio sudėjimo, kūnas buvo toks platesnis. Mes, eiliniai

žmonės, bendraudami su publika vis tiek bandom išlaikyti jaukesnę, meilesnę fizionomijos laikyseną. O jis, Č. Kavaliauskas, nelaiškė fizionomijos – lyg specialiai išėjo į sceną, žiūrėdamas į tą akademinę publiką lyg koks dvasios chuliganas. Manau, kad jam čia nebuvo įdomu – paprasė atvykti, jis sutiko, mandagiai atvažiavo, per 20–30 minučių išdėstė savo mintis, ir nei labas pasakė, nei viso gero. Tiesiog atėjo ir pradėjo: pasakė, pasakė, pasakė ir išėjo, ir niekas jo nebematė. Nei jis klausėsi, kas buvo prieš tai, nei klausėsi, kas buvo po to.

Galėjo atrodyti, kad tai arogantiškas žmogus. Bet nebuvo nieko panašaus. Mus, krikščioniškos kultūros žmones ir žurnalistus, patraukė, „nupirko“ šitoks visiškai netradicinis požiūris, jo nediplomatiška išvaizda ir elgsena. Šitas žmogus absoliučiai išsiskyrė iš kunigijos stereotipų, jis nebuvo dailus ponaitis, nes, kas su bažnyčios aplinka turi ryšį, mato, kad kunigai dažniausia taiko į aukštuomenę. O Č. Kavaliauskas sąmoningai norėjo nusileisti ant žemės, prie žmogaus.

Aišku, kad parapijiečiams šitoks kunigo „nusileidimas ant žemės“ nebūtinai gali patikti, nes žmonės nori ateiti išpažinties, šiaip pakalbėti apie gyvenimą ar paramos paprašyti – švaraus, nusiprausiusio, nusiskutausio ir pasikvėpinusio kunigo. O Č. Kavaliauskas viešumoje buvo mažai tesišypsantis. Ir reikėjo tam tikrų mūsų pačių pastangų pajusti šito žmogaus širdyje pulsuojančią tikrą ir labai brangią gyvybę. Ir tą kūrybinį degimą!..

Tuo metu bendravome su jaunaisiais pranciškonais ir kartais užklydavome į Žaslius, kur tada gyveno kunigas Č. Kavaliauskas. Kartą žiemą sužinojome, kad jis serga, kad jam blogai, neturi ką valgyti. Sėdom į automobilį ir nuvažiavome į Žaslius. Iš tikrųjų jį radom apverktinos būklės:

duonos turėjo, dar kažką turėjo, bet toje senoje troboje prie bažnyčios buvo vėsu, žvarbu, ant krosnies knygų prikrauta – nežinau, ar ten kas pakuria ar nepakuria. Ir mes su pranciškonais sakom: šitaip negalima palikti – kadangi jo niekam nereikia, išvokime ir pervežkime jį į atgautą Kretingos pranciškonų vienuolyną. Tuo metu kaip tik kilo Kretingos mažesnieji broliai, tvarkėsi, restauravosi, pažadėjo jam skirti atskirą šiltą kambaryuką – būtų nuolat šilto viralo, galėtų gyventi ir dirbti sveikas gyvas. Taigi vieną dieną atvažiavome jo išsivogti. Pats Č. Kavaliauskas išsyk sutiko. Bet vienuoliai sako, jog reikia paisyti protokolo, reikia paskambinti Kaišiadorių vyskupui. Paskambinom vyskupui, o jis sako: „Ne, neleidžiu niekur išvežti – atvežkit jį man į Kaišiadoris“. Nors Žasliai nuo Kaišiadorių netoli, bet, pasirodo, reikėjo kažkokio impulso. Svarbu, kad pagaliau buvo parodytas jam dėmesys. Taigi kunigas Č. Kavaliauskas buvo apgyvendintas Kaišiadorių katechetiniame centre.

Tai buvo tas periodas, nuo kurio prasidėjo mūsų trejų metų labai smarki draugystė, trukusi iki pat jo mirties. Per tą laiką važiuodavau į Kaišiadoris kas savaitę ar kas dvi. Tai buvo 1994–1995-ieji metai. Per tą laiką įrašiau 50 valandų pokalbių. Šitas periodas buvo stiprus ir geri metai, kada kiekvieną rytą per Lietuvos radijo *Mažąją studiją* transliuodavome 10–12 minučių pokalbių su Č. Kavaliausku.

Man šita mūsų draugystė labai daug davė. Bet, manau, šiek tiek davė ir jam.

Laimingi sutapimai, kad visą laiką teko turėti šalia savęs mokytojų, labai stiprios dvasios, kultūros, mokslo žmonių, su kuriais ne tik nuolat galėjai bendrauti, bet kurie netgi laukė tavęs. Jų buvo keturi: žurnalistikos profesorius Juozas Keliuotis, *Naujosios romuvos* redaktorius – 6–7 metus iki jo mirties mes labai artimai bendravom; po to buvo Justinas Mikutis, vaikščiojantis mąstytojas – su juo gal 12 metų bendravom; po to – Č. Kavaliauskas. O dabar artimai bendraujame su žurnalistu, rašytoju, diplomatu ir legendiniu ambasadoriumi Vytautu Dambra.

Visi šitie žmonės perėjo tremtį – pirmieji trys – kalėjimus, lagerius. Bet ir ten jie buvo laisvi – sugebėjo būti laisvi. Ką reiškia lageryje ar kalėjime būti laisvam? Dėl to tu dar daugiau gauni į kaulus nuo sistemos. Juk iš akių žibėjimo saugumietis ar sargybinis mato, kad jam nepasiduodi: „Duosiu į snukį daugiau, negu būtum šiaip nuolankiai nuleidęs galvą“.

Ir dabar, nors gyvename laisvėje, bet tas laisvės kvėpavimas daugelį žmonių nervina, ypač tuos, nuo kurių priklauso mūsų darbas, mūsų likimas – direktoriai ar darbdaviai. Jie dažnai nenori tokio nepriklausomo mąstymo, laisvo žvilgsnio.

Nors Č. Kavaliauską kartais galėdavai pamatyti pasiraikusį ar suglumusį, šiek tiek nusivylusį, bet kai tu ateini į kambarį, atidarai duris, jis stojasi sunkiai – su lazda ar be lazdos – jusdavo, kad pora valandų šito bendravimo jį iš tikro atjaunins.

Nejauku pasakoti, bet manau, kad šitie mūsų pokalbiai kiek priartino ir jo mirtį, nes pustrėčios ar tris valandas

kalbėti žmogui ekspromtu – jis iš tikrųjų širdingai kalbėdavo, iš savo galingos patirties, tai sukeldavo emocijas iš jaunystės ir iš lagerių – daug kainavo. Man atrodė, kad gal ir nebūtina daryti pertraukų, o jis, žinoma, po tokių trijų valandų įrašų būdavo visai išsekęs, guldavosi, jam buvo sunku. Tačiau man reikėjo parvežti naują porciją įrašų, to reikalavo kasdieninio radijo eterio specifika, ir jis kaip šauklis pūsdavo šį trimitą, išnešdavo vėliavą – žinojo, kad šitie dalykai eis į plačiausią viešumą.

Č. Kavaliauskas iš tikrųjų labai gerai atliko pareigą, nors ji ir kainavo daug sveikatos. Kas girdėjęs šitų pokalbių fragmentus, žinokit, kad jis tikrai atspindėjo senosios ir naujosios Bažnyčios realybę – jos didybę ir nuodėmes: per visas šventraščio legendas, žydų tautos istoriją ir tą šventąją mistiką.

Kunigas Česlovas buvo labai aukšto lygio Šventojo Rašto tyrinėtojas, žinovas. Jis skyrė, kur yra tradiciniai pasakojimai, legendos, kada prasideda tikroji žydų tautos istorija ir Kristaus įsiliejimas į ją, ir visas Išganyimo procesas, Prisiškėlimas. Labai norėjo, kad Šventasis Raštas eitų į žmogų. O norint, kad šitas žodis ne šiaip sau atsainiai nuskambėtų – kaip bažnytinė abstrakcija, siūlė įvairiausių įtaigos variantus, ieškojo kelių į žmogaus širdį – ypač į jauno, mąstančio, kritiško žmogaus širdį. Todėl, kad jam atrodė, jog jaunas žmogus gali būti drąsesnis.

Jis žmogų iškart pajusdavo. Kartais man sakydavo: „Atėjo grupelė jaunų ateitininkų, bet su jais neradau bendros kalbos, nes jie kažkokie užgesę, dogmatiški, nors patys studentai yra arba net vyresniųjų klasių moksleiviai“. Įsivaizduokite, kai septyniadešimtmetis žmogus sako, kad šitie moksleiviai ar studentai yra – na, nesakysiu, kad mirę – bet jie nekvėpuoja, neprotestuoja prieš sustabarėjusias tradicijas.

Juk visa tikroji kūryba ar tikras mokslas prasidėjo tada, kai radosi kritiškas, analitinis požiūris – kalbu ne tik apie meną, žurnalizmą, kultūrą, bet ir apie religiją. Jeigu žmogus užauga ir subręsta kaip teologas, jis kritiškai vertina praėjusį periodą. Ir jis turėjo tam teisę, nes iš tikrųjų mūsų visa Bažnyčios istorija turėjo labai ilgai gyventi, kol sulaukė Vatikano II Susirinkimo. Gal ne visiškai yra iškilę paviršiu, koks sukrėtimas Bažnyčiai buvo šitas Susirinkimas. Man, kaip kultūros ir Bažnyčios žmogui, Vatikano II Susirinkimas iš tikrųjų labai suprantamas, suvokiamas ir buvo labai laukiamas, nes pagaliau kultūra buvo paleista – „Bažnyčia paleido kultūrą“ iš savo prieglobsčio ar savo priežiūros. Anksčiau, iki popiežiaus Pauliaus VI, Bažnyčia siekė globoti kultūrą, kišosi į jos veiklą. Ir štai subrendo supratimas, kad kultūrai nereikia Bažnyčios globos, kultūra savaime yra vertinga. Nes ji yra natūrali žmogaus išraiška, jo vidaus būseną. O Bažnyčia gali šalia eiti – kultūrai nereikia kažkokio papildomo patronažo.

Tą patį noriu pasakyti apie kunigą Č. Kavaliauską. Jis akcentavo būtent tą Vatikano II Susirinkimo kultūros ir Bažnyčios santykį – lygiavertį, draugišką buvimą vienas šalia kito – ne susiliejamą, ir ne tėvišką globą, bet partnerišką santykį. Č. Kavaliauskas šituos dalykus mąstė kasdien. Ir mūsų – krikščionių kultūrininkų, menininkų, žurnalistų – veikloje jis pastebėjo savo minčių įgyvendinimą. Juk pats

rašė eilėraščius, turėjo gilų meno pajutimą, kartais einanti iki paradokso.

Pavyzdžiui, sakydavo, kad jam Pelenė iš Šarlio Pero pasakos, nupiešta ant šokoladinio saldainio popierėlio, yra gražesnė už Rafaelio Madoną. Jis buvo teisingas, nes šitas saldainio popieriukas natūraliau eina į gyvenimą, o Rafaelis – tuometinis Florencijos numylėtinis – siekė publikai patraukti, bet išorinio tobulumo.

Č. Kavaliauskas buvo labai jautriai užčiuopęs paprastus žmogiškus dalykus. Jis buvo iš tų šventų kunigų, kurie labiau paglobos tą visiškai neišvaizdų, neįgalų žmogų, tuo labiau vaiką ar senutę, ar kokį nors kvaišėlį, ar lygiai taip pat sektantą. Tarp kitko, sektantus arba kitų krikščioniškų religinių bendruomenių žmones labiau gerbė nei tikruosius, „teisinguosius“, savimi patenkintus katalikus, nes jam atrodė, kad sektantas nori ieškoti kitoniškų išraiškos formų, siekia kitaip mąstyti. O kodėl ne?

Jis buvo supertolerantas visoms religijoms, visiems tikėjimams. Net vienu metu buvo gerokai įnirtęs prieš Vatikaną ir tik į gyvenimo pabaigą, maždaug mano periodu,

Kun. Antanas Gediminas Tamošiūnas

Kaišiadorių vyskupijos kurijos kancleris

Ištikimybė tam, kas vertingiausia

Nuo ko norėčiau pradėti pašnekėsį apie kun. Česlovą Kavaliauską? Gal vis dėlto ne nuo svarbiųjų, rimtųjų dalykų. Visuomet, prisiminus kun. Česlovą, man prieš akis išskyla vienas visiškai banalus, beveik buitinis epizodas. Buvo taip: 1989 m. Kaišiadorių vyskupas Juozapas Matulaitis paskyrė mane Kaišiadorių parapijos vikaru. Kaip tik tuo metu Kaišiadoryse trumpai gyveno kun. Česlovas Kavaliauskas. Taip jau susiklostė, jog man teko apsigyventi tame pačiame name, dargi gretimame kambaryje. Abu naudojomės ta pačia virtuve. Vieną labai ankstyvą rytą iš miego mane prižadino tylus ir švelnus kun. Česlovo balsas: „Kur vakar padėjai mano kavą? Niekaip negaliu jos rasti“. Nežinau kodėl dar ir šiandien aiškiai matau tą prie mano lovos palinkusį veidą. Gal todėl, kad tuomet buvo truputį pikta ir juokinga, bet labiausiai – gera: kun. Česlovas Kavaliauskas, Šventraščio vertėjas, elgiasi su manimi, vos išventintu kunigėliu, taip, kaip turbūt gali elgtis du kurso draugai, gyvenantys tame pačiame bendrabučio kambaryje... Tai buvo mano artimesnės pažinties su kun. Česlovu Kavaliausku pradžia. Man, vos tik pradėjusiam dirbti, galimybė nevaržomai bendrauti su šiuo be galo įdomiu ir plačios dvasios žmogumi, eruditu, Šventojo Rašto žinovu buvo tikra Dievo dovana.

Vėliau, 1996 m., su kun. Česlovu Kavaliausku teko bendradarbiauti Kaišiadorių vyskupijos katechetų mokykloje. Jis buvo šios mokyklos ideologas, visapusiškas palaikytojas ir, be abejo, svarbiausias paskaitininkas. Dėstytojas jis buvo puikus, tiesiog neprilygstamas,

sugrįžo ir tapo nuolankesnis Katalikų Bažnyčios atžvilgiu. Man atrodė, visiškai turėtų būti suprantama, kodėl normalus žmogus, mąstantis kunigas, gali protestuoti prieš oficialią instituciją. Vis dėlto tos baltos, krakmolytos albos ir kamžos, spindintys, bet dažnai neskoningi arnotai, tie nuolatiniai pinigų prašymai...

Esu praktikuojantis katalikas, bet ir mane žiauriai žeidžia, kai ateinu į zakristiją ir girdžiu, kaip kunigas priekaištuoja močiutelei, kad ji per mažai užmokėjo už laidotuves ar Mišias. Č. Kavaliauskas sprogdavo iš pykčio dėl tokių dalykų: „Niekšai, spaudžia žmones, apsistatę visokiom naujom aparatūrom, mašinom, konjakais!...“.

Deja, tai yra realybė. Ir todėl jis buvo ir liko labai brangus mūsų sluoksniui, idealistiškai nusiteikusiems žmonėms, kurie suvokia kultūros veikimą ir kurie labai atidžiai žiūri į Bažnyčios esmę, į tikėjimo vertybes. Ne veltui kunigas Vaclovas Aliulis pasakė: „Daug kunigų pažinojau, kai kurie iš jų buvo talentingi, bet vienintelis, kuris buvo genialus, buvo Česlovas Kavaliauskas“. Aš irgi pasirašau po tokiu apibūdinimu.

įkvepiantis, uždegantis. Tačiau mums, tuo pačiu metu dėsčiusiems kitus dalykus, buvo ne itin „parankus“ kolega, mat turėjo griežtą ir nepalaužiamą nusistatymą visiems studentams visomis progomis rašyti vieną ir tą patį įvertinimą – „labai gerai“. Jis sakydavo, jog jo sąžinė neleidžia kitaip elgtis, nes šie žmonės, suvažiaujantys iš įvairių vyskupijos vietovių ir aukojantys savo laiką jo klausydami, yra verti aukščiausio įvertinimo vien už pastangas, nepriklausomai nuo to, ką įstengia išmokyti.

Su kun. Česlovu Kavaliausku nuolat susitikdavau ir vėliau, jam esant Kaišiadoryse ir dirbujantis kitose vietose. Važiudavau pas jį, visų pirma, norėdamas pasikonsultuoti vienokiu ar kitokiu klausimu, pasitarti, tiesiog pasikalbėti.

Kalbant apie kun. Česlovą Kavaliauską, kaip Kaišiadorių vyskupijos kunigą, drįsčiau paminėti ir tai, jog vis pasigirstanti kritika, neva bažnytinė vyresnybė nesuvokė šio žmogaus gabumų ir galimybių, deramai jo nevertino, nėra teisinga; mano nuomone, bažnytinė vyresnybė kaip tik ir sudarė jam deramas sąlygas darbui, visų pirma atsižvelgdama į to meto galimybes ir paties kunigo Česlovo poreikius. Būtent Kaišiadorių vyskupijoje jis atsiskleidė kaip vertėjas, Bažnyčios vyresnybės paragintas imtis Šventraščio vertimo, galiausiai pasirodė visai Lietuvai kaip teologas, o vėliau ir klasika tapusiose Katalikiškose radijo laidose, kur, nepaneigsi, didelės reikšmės turėjo žurnalistų išvalgumas. Ne vienas šiandien nusistebi, kodėl didžiąją gyvenimo dalį kun. Česlovas praleido nelengvomis gyvenimo sąlygomis, ilgai gyveno mažame kaimelyje, labai

paprastame name. Visas priežastis atsekti sunku, kai kurių dalykų pasakoti paprasčiausiai nedera dėl etikos motyvų, tačiau, manyčiau, didelė dalimi taip buvo todėl, kad jam pačiam taip norėjosi. Norint būti iškiliam – būtinos prabangios gyvenimo sąlygos...

Vyskupas kun. Česlovą Kavaliauską pirmą kartą Kaišiadoris pakvietė 1989 m., tačiau tuomet jis nepanoro gyventi mieste. Vėliau visgi pavyko jį įkalbėti, kad atvyktų arčiau Kaišiadorių, vyskupijos centro. Galiausiai, draugų rūpesčiu, jis pasiekė Kaišiadoris. Vyskupas rūpinosi juo pagal galimybes iki pat mirties.

Tad vis dėlto, koks iš tiesų buvo kun. Česlovas, kurį, rodos, turėjau progą gerai pažinti, bet kuris man visuomet taip ir liko savotiška paslaptis. Norėčiau pasidalinti su jumis mintimis, kurias esu sudėjęs popieriuje šią vasarą, kai mes Kaišiadoryse minėjome kun. Česlovo Kavaliausko 80-ąjį gimtadienį.

Liaudyje sakoma, jog paprasti žmonės gimsta kasdien, o genijai tik dešimtmečiais ar net šimtmečiais. Nesu kompetentingas tvirtinti, kad kunigas Česlovas Kavaliauskas, kurio 80-ąsias gimimo metines minime, buvo genijus, tačiau, kam teko su juo susitikti, bendrauti, klausytis ar skaityti jo parašytus tekstus, galėjo pastebėti, kad šis nuoširdus, įdomus ir gilus žmogus nėra eilinis.

Išties kun. Česlovas buvo nepaprastas žmogus; manau, jo žodyje ir darbuose skendėjo gili išmintis, sukaupta nelengvo gyvenimo kelyje – tremtyje bei studijuojant ir apmąstant Šventraščių ar kitų žymių to meto teologų ir tikslųjų mokslų žinovų darbus. Šį teiginį, be kitko, patvirtina kun. Vaclovas Aliulis, vienas iškiliausių pastarojo meto Lietuvos Katalikų Bažnyčios kunigų, kun. Česlovo Kavaliausko bendradarbis ir bičiulis, jo laidotuvių dieną, 1997 m., taip kalbėjęs: „Pažinojau ir pažįstu Lietuvoje daug garbių kunigų. Tarp jų yra ir talentingų, bet tik vieną laikau genialiu: Česlovą Kavaliauską. Tai jis mokėjo sparčiai, giliai ir originaliai išsismelkti savo žvilgsniu į daugybę mokslo, tikėjimo ir gyvenimo sričių, užsidegti ir įtaigiai išreikšti, o kartu likti atviras ir kitokioms pažiūroms“.

Po šių minčių natūraliai kyla klausimas, kur ir kada subrendo šio žmogaus – kun. Česlovo – genialumas? Skaitydami jo biografiją, iš pirmo žvilgsnio nieko ypatingo neaptinkame: jis gimė nedideliame Lietuvos miestelyje Pumpėnuose, Aukštaitijoje; mokėsi Kauno valstybinėje Aušros gimnazijoje; kaip dauguma to meto Lietuvos kunigų, studijavo vienintelėje Kauno kunigų seminarijoje; sunkiais pokario metais – 1946 – išventintas kunigu; 6 metus praleido Tolimoje Šiaurėje – Norilsko ir Kolymos lageriuose; vėliau darbavosi įvairiose Kaišiadorių vyskupijos parapijose, taip pat kurijos kanceliarijoje ir mirė bei buvo palaidotas kaip pridera kunigui – bažnyčios šventoriuje. Žinoma, čia būtų galima išskirti, jog gražiausi jo gyvenimo metai – jaunystė ir branda – prabėgo sunkiais sovietmečio laikais, kai aktyvūs žmonės, nepaklusę ano meto santvarkai, buvo visai niekinami, persekiojami, įkalinami ar nužudyti, bet tai ir viskas; iš pirmo žvilgsnio atrodytų, jog genialumui sukaupti čia nebelieka vietos...

Tačiau nežiūrint į šią gana skaudžią ano meto realiją – sovietmetį, kunigas Česlovas nepalūžo, o viską ištvėrė ir dargi išsiskleidė kaip nepaprasto kūrybingumo asmenybė. Vartydami 2002 metais Antano Buračo ir Antano Mozerio išleista knygą apie kun. Česlovą Kavaliauską *Priespaudos metais skleidęs tiesą*, randame šio asmens darbų bibliografiją, kuri bent formaliai atskleidžia kun. Česlovo genialumą – darbų barus, objektus ir prasmę; tad žvilgtelkime į tai: iškiliausias kun. Česlovo darbas – *Naujasis Testamentas*, vertimas iš graikų kalbos; teologinės knygos: *Tarp fizikos ir teologijos* bei *Teologija šiandien*; pokalbiai, straipsniai: *Apie mirtį, prisikėlimą ir maldą* – pokalbiai katalikų radijo *Mažojoje studijoje*; *Kodėl aš tikiu Kristaus prisikėlimą* – straipsnis *Bažnyčios žiniuose*; *Bendras įvadas į Šv. Raštą* – *Naujajame Židinyje*; *Ką kalba mokslas apie antgamtinio pasaulio egzistavimą* – *Sandoroje*; galiausiai poezijos rinktinė – *Pažadėtoji žemė*.

Tai tik dalis svarbiausio iš jo kūrybos; čia taip pat dera paminėti Euzebijaus Cezariečio *Bažnyčios istorijos* (1–7 skyr.) vertimą iš graikų kalbos, *Psalmyno* redagavimą, Vatikano II Susirinkimo nutarimų dokumentų vertimą į lietuvių kalbą bei parašytą *Trumpąją teologijos žodyną*. O mums, kaišiadoriečiams, be abejo, labai svarbus ir dar vienas faktas, jog paskutiniuosius savo gyvenimo metus kun. Česlovas praleido kaip tik čia, pas mus; besidarbuodamas Kaišiadoryse, skaitė teologinio pobūdžio pasakaitas vyskupijos kunigams, tikybos mokytojams ir pasauliečiams, sakė pamokslus šioje ir kitose bažnyčiose, iš savo buto Gedimino gatvėje dalyvavo religinėse radijo programose, į šią vietovę atkviesdavo ne vieną žymų Lietuvos veikėją. Kitaip sakant – čia būdamas mus stiprino Dievo Žodžiu, buvo saugi atrama Bažnyčios baruose dirbantiems žmonėms, savo gyvenimo pavyzdžiu kvietė gyventi kilniai ir prasmingai.

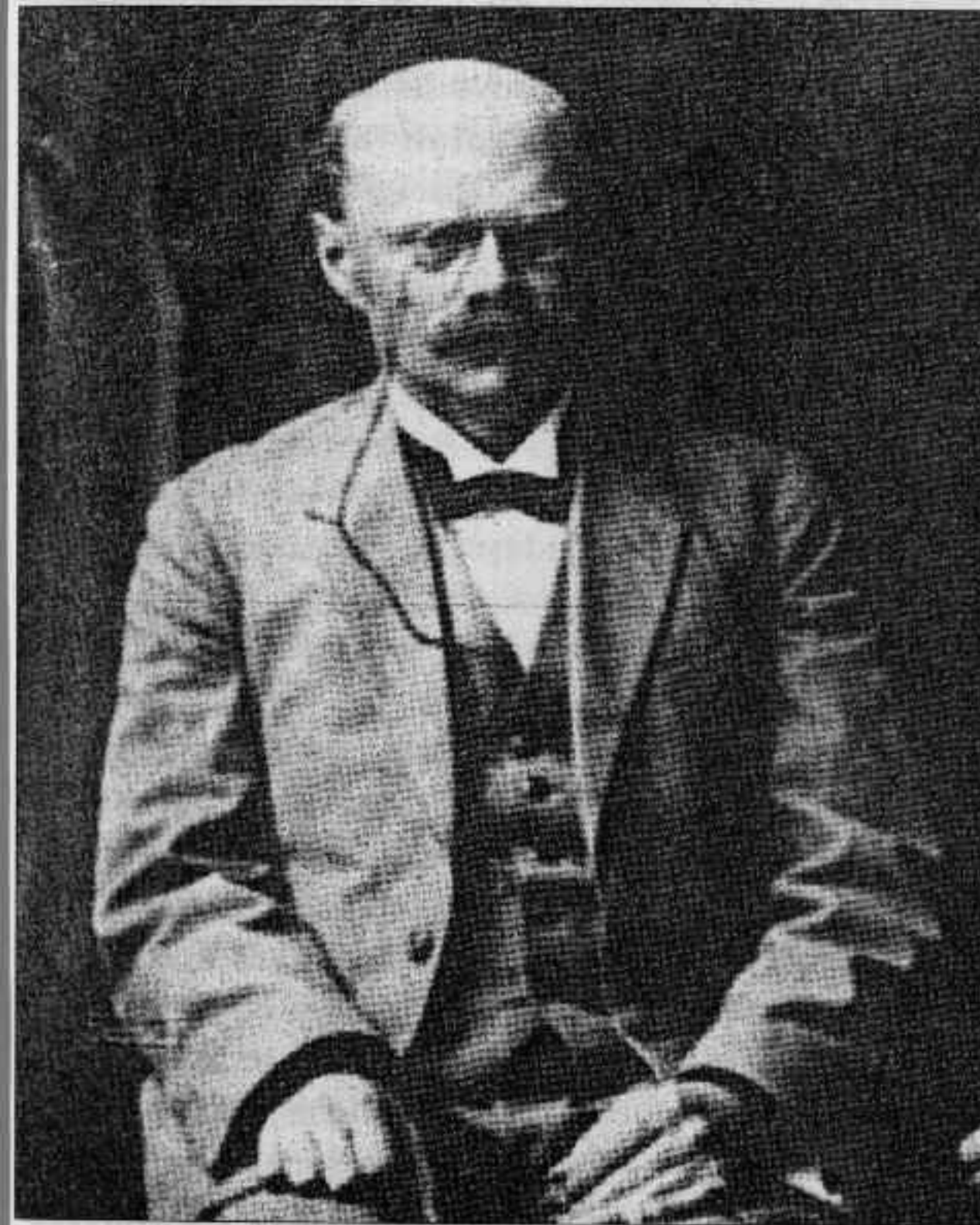
Manau, kad pastarieji jo darbai ir atskleidžia tik jam būdingą genialumo esmę: iš pirmo žvilgsnio, nors buvo kunigas kaip visi, tačiau ne kaip visi – daug dėmesio, laiko ir pastangų skyrė studijoms, visų pirma Šventraščio – tai, kas svarbiausia kunigystėje; kadangi buvo begaliniai nuoširdus ir atviras žmogus, tą gali paliudyti ne vienas – girdėdamas gausybę klausimų: kaip, kur ir kada, stengėsi į juos atsakyti, ieškodamas ne vien sau, o ir visiems jį klausiantiems atsakymų ir naudos; kitaip sakant, pats turtėjo ir turtino kitus. Galiausiai – kun. Česlovas pasirinko savo gyvenimo keliui labai kilnų tikslą – mokyti ir mokyti Dievo pamokymais ir išmintimi – visuomet prasminga ir aktualia.

Šiandien, minėdami garbingos atminties kun. Česlovo Kavaliausko 80-ąsias gimimo metines, ir mes, jį pažinojusieji, su juo bendravę, jį girdėję ir skaitę, žavėkimės ne vien jo kūrybinio palikimo, kuris išties didžiai vertingas, bet ir jo gyvenimo pavyzdžiu – didžiu darbštumu, nuoširdumu artimui, kūrybingumu bei ištikimybę savo pašaukimui... Manau, kad kas jau kas, bet kunigas Česlovas – tikrai buvo apsuptas įvairių gyvenimo vilionių – pramogų, liaupsų, panegirikos – bet visuomet išliko ištikimas tam, kas vertingiausia.

Šešių vadovėlių autoriaus švobiškio Karolio Kliuksino gimimo 120-ųjų metinių proga

Vytautas Baliūnas

Nepelnytai pamirštas

Karolis Kliuksinas 1929 m.

Pasvalio kraštas šaliai davė daug žmonių, kurie savo darbais garsino jį toli už jo ribų. Paulė Mikelinaitė ir Bronė Lapinskaitė bibliografiniame sąvade *Pasvaliečiai – knygų autoriai* (V., Pasvalys, 1997) mini net 286 pavardes. O tai toli gražu ne visi žymūs kraštiečiai.

Vienas iš šiame leidinyje paminėtų yra ir mokytojas, šešių vadovėlių autorius Karolis Kliuksinas. Deja, leidinyje jo biografija telpa į keturias eilutes. Sovietmečiu įvairiais pavadinimais išleistas lietuviškos enciklopedijos 20-ye tomų jam „pagailėta“ vietos. Tiesa, skyriuje *Lotynų kalba* paminėta, kad jis yra dviejų vadovėlių autorius. Truputį daugiau informacijos pateikia bostoniške *Lietuvių enciklopedija*. 10-je eilučių informacijos taip pat nedaug: „Kliuksinas Karolis (g. Švobiškio bžk., Biržų apskr., mirė N. Lietuvoje) istorikas. 1921 pradėjo dirbti Panevėžio gimn. (rusų paralelinėse klasėse), 1923 direktoriaus pavaduotojas, nuo 1928 valstybinės gimnazijos mokytojas, vėliau inspektorius. Išsp. *Lotynų kalbos chrestomatija* 1932, *Lotynų kalbos etimologija* 1932, *Naujųjų amžių istorija* 1936, *Senovės istorija* 1934, *Vidurinių amžių istorija* 1935“. Tai beveik ir visa spaudoje užtikta informacija.

1915 m. spalio 1 d. sulietuvintai Panevėžio, dabar Juozo Balčikonio gimnazijai (tai pirmoji lietuviška vidurinė mokykla Lietuvos švietimo istorijoje), pasisekė, nes joje

dirbo daug puikių mokytojų, palikusių gilius pėdsakus ne tik mokinių širdyse, bet ir tautinės mokyklos kūrimo baruose. Vieni kūrė lietuvišką įvairių disciplinų terminologiją (pvz., Konstantinas Šakenis – fizikos), kiti žadino mokinių kūrybines galias (Julijonas Lindė-Dobilas, Juozas Zikaras, Matas Grigonis, Mykolas Karka ir kt.), dar kiti rašė tuo metu labai reikalingus lietuviškus vadovėlius (Gabrielė Petkevičaitė-Bitė, Jurgis Elisonas, Petras Būtenas, Konstantinas Šakenis, Zofija Žemaitienė ir kt.). Apie juos, jų veiklą daugiau ar mažiau žinoma. Bet lotynisto ir istoriko, šešių vadovėlių autoriaus Karolio Kliuksino atminimą nepelnytai nugulė užmaršties dulkės.

Šiomet minėdami jo 120-ąjį gimtadienį, pabandykime tas dulkes nušluostyti.

Kuklios žinios apie Karolio Kliuksino vaikystę ir jaunystę. Gimė 1883 m. kovo 13 d. Švobiškyje (Pasvalio raj.). Kol kas nežinome, kur baigė pradžios ir vidurinę mokyklas. 1902 m. įstojo į Maskvos Imperatoriškojo universiteto istorijos-filologijos fakultetą, kurį baigė 1906 m. gruodžio 16 d. ir gavo antrojo laipsnio diplomą.

Vilniaus švietimo apygardos globėjas jaunąjį specialistą nuo 1907 m. sausio 9 d. paskyrė Daugpilio realinės mokyklos istorijos mokytoju. Čia jis dirbo iki mokyklos evakuacijos 1916 m., artėjant vokiečiams prie Daugpilio. Dėstė istoriją, geografiją, buvo mokinių bibliotekos bibliotekininkas. Matyt, šiame kolektyve turėjo autoritetą, nes 1909–1915 m. buvo renkamas pedagogų tarybos sekretoriumi.

Pirmojo pasaulinio karo metu į Rusijos gilumą evakavus realinę mokyklą, Vilniaus švietimo apygardos globėjas „komandiravo“ jį į Rostovą prie Dono ir nuo 1916 m. vasario 11 d. paskyrė evakuotos Galicijos gimnazijos istorijos ir geografijos mokytoju. Po metų, 1917-ųjų sausio 1 d., perkeliamas taip pat į Rostovą prie Dono evakuotos Priekarpinės Rusijos gimnazijos mokytoju.

Černigovo gubernijos (Ukraina) Kalyšo gimnazijos direktoriaus prašymu, globėjas nuo 1917 m. rugpjūčio 1 d. paskyrė į šią mokyklą. Joje iki 1921-ųjų, iki grįžimo į Lietuvą, dėstė vokiečių bei lotynų kalbas.

Už sąžiningą pedagoginį darbą imperatoriaus įsakymu 1912 m. buvo suteiktas kolegijos asesoriaus, o 1914 m. – rūmų patarėjo titulas. 1916 m. buvo apdovanotas Šv. Stanislovo III laipsnio ordinu.

1921 m. grįžo į Lietuvą, į gimtąjį Švobiškį. Apie tai sužinojęs senas pažįstamas, Panevėžio gimnazijos direktorius Jonas Yčas pakvietė dėstyti istoriją ir lotynų kalbą. Matyt, gimnazijai labai reikėjo šių specialybių mokytojo, nes jam atlyginimas pusantro mėnesio buvo mokamas, dar nepasirodžius gimnazijoje. Tai matyti iš direktoriaus Jono Yčo išlikusio laiško, rašyto Karoliui Kliuksinui 1921 m. birželio 28 d.: „Turiu garbės pranešti,

kad Švietimo ministerijos atskiru įsakymu Tamista esi paskirtas nuo š. m. birželio 12 d. Panevėžio gimnazijų, mano žinioje esančiųjų, lotynų kalbos ir istorijos mokytoju ir jau rašomi skubotai Tamistai algos lapai. Algą už birželio ir liepos mėn. atvažiuokite gauti ne anksčiau liepos 30 d. Adresas: Joniškėlis. Švobiškyje. Ponui K. Kliuksinui“.

Tuo metu Panevėžio gimnazija buvo daugialypė. Po vienu stogu to paties direktoriaus vadovaujamos įvairiu metu veikė lyg kelios gimnazijos: berniukų, mergaičių, rusų dėstomąja kalba ir savivaldybės išlaikomos paralelės klasės. Kiekvienai „gimnazijai“ kasmet buvo renkamas direktoriaus pavaduotojas (vėliau vadintas vicedirektorium), kurį tvirtindavo Švietimo ministerija. Per keturiolika darbo metų Panevėžio gimnazijoje K. Kliuksinas tik vienus metus buvo eilinis mokytojas. Likusį laiką paeiliui buvo direktoriaus pavaduotojas klasėms dėstomąja rusų kalba, paralelėms klasėms, o nuo 1927 m. iki darbo pabaigos – berniukų klasėms. Matyt, ir šioje gimnazijoje turėjo autoritetą, nes visus metus buvo renkamas direktoriaus pavaduotojo pareigoms.

Nepaisydamas nemažo pedagoginio ir administracinio darbo krūvio, jausdamas lietuviškų vadovėlių poreikį, ėmėsi šią spragą užtaisyti. 1929–1936 m. išleido Švietimo ministerijos pripažintus tinkamais mokyklose naudoti du lotynų ir keturis istorijos vadovėlius.

1932 m. 5000 egz. tiražu pasirodė 131 p. *Lotynų kalbos etimologija ir pirmieji sintaksės dalykai* ir 191 p. *Lotynų kalbos chrestomatija* (išleido *Spaudos fondas*). Mėnesinis kultūros žurnalas *Vairas* (1932, Nr. 11) išspausdino Juozo Vosylius šių vadovėlių recenzijas. Pateikęs savo kritines pastabas, recenzentas konstatuoja, kad „Lotynų kalbos etimologija ir pirmieji sintaksės dalykai“ metodologiniu atžvilgiu skiriasi nuo anksčiau pasirodžiusių kitų autorių vadovėlių, o Švietimo ministerija, pripažinusi K. Kliuksino vadovėlių „tinkamu vidurinėms mokykloms (...), leidžia mokytojui pasirinkti jam parankesnę metodą“, kad „iš kitų šios srities knygų vadovėlis išsiskiria medžiagos gausumu“. „Lotynų kalbos chrestomatija“, nors ir turi šiokių tokių trūkumų, atrodo daug kruopštesnis darbo vaisius už jo „Lotynų kalbos etimologiją“.

1929–1936 m. parengė visuotinės istorijos keturių vadovėlių komplektą: *Naujausiųjų amžių istorija*, XVIII–XX šimt., 189 p., 1929 m. (išleido *Spaudos fondas*), *Senovės istorija*, 129 p. (1934 m.), *Vidurinių amžių istorija*, 135 p., (1934 m.), *Naujųjų amžių istorija* 160 p., (1936 m.). Pastaruosius išleido *Sakalo* bendrovė. Iš šių vadovėlių mokėsi ketvirtjo dešimtmečio Lietuvos moksleiviai.

Palyginus su šių dienų puikiai iliustruotais vadovėliais, išspausdintais ant aukščiausios kokybės popieriaus, panaudojant šiuolaikinius poligrafijos pasiekimus, vos ne bibliografinę retenybę tapusius K. Kliuksino vadovėlius, pastarieji atrodo labai kukliai – ploni viršeliai, laikraštini popierius, pilkokos ir negausios iliustracijos, be autoriaus įžanginio žodžio, metodinių priedų ir užduočių. Bet iš jų žinių sėmėsi ketvirtjo dešimtmečio mokiniai – būsimieji Lietuvos inteligentai, istorikai, politikai, tikslųjų mokslų atstovai. Buvęs mokinys, JAV gyvenantis medicinos

dr. Rimvydas Sidrys apie savo mokytojo vadovėlius atsiminimuose parašė: „Mokiausi iš jo lotynų kalbos vadovėlių. Jo visuotinės istorijos vadovėliai buvo patys geriausi ir labai įdomūs. Jie išsilaiškė iki pat reformos“. Kitas mokinys – istorikas, akademikas Juozas Jurginis pakartotinio *Lietuvos istorijos* leidimo (1989 m.) *Šapokos istorijos apžvalgoje* priskiria jį prie „pozityvistinės krypties naujųjų amžių istorijos vadovėlių autorių“. Mokiniam atrodė, kad „K. Kliuksinas buvo labai išsimokslinęs“ (R. Sidrys). Tai patvirtina ir jo parašyti vadovėliai, Rusijos ir Panevėžio gimnazijose dėstyto disciplinų skaičius: lotynų, rusų, vokiečių kalbos, istorija, geografija, visuomenės mokslas. Be minėtų kalbų, mokėjo dar ir lenkų kalbą.

Iš 1931 m. išduoto kvalifikacijos pažymėjimo matyti, kad Švietimo ministerija jam pripažino „aukštesniosios mokyklos (dabar vidurinės – V. B.) mokytojo vardą, teisę mokyti aukštesniojoje mokykloje istorijos, visuomenės mokslų ir lotynų kalbos; vidurinėje (dabar pagrindinėje – V. B.) mokykloje – istorijos, visuomenės mokslų, rusų kalbos, lotynų kalbos, geografijos, gamtos mokslų, fizikos ir matematikos (...)“.

Apie mokytojo darbo efektyvumą sprendžiama ir pagal jo išugdytus mokinius. O jo žymiais tapusių mokinių sąrašas tikrai ilgas: istorikas akademikas Juozas Jurginis, istorijos mokytojas Bronius Juška, *Lietuvos Katalikų Bažnyčios Kronikos* leidimo JAV organizatorius kunigas Kazimieras Kuzminskas, visuomenės ir politikos veikėjas, vienas iš 1941 m. sukilimo Kaune organizatorių prof. Adolfas Damušis, rašytojai, poetai Rapolas Šaltenis, Bronys Raila, Kazimieras Barėnas, Kazys Inčiūra, Jonas Graičiūnas, skulptorius Bernardas Bučas, dailininkas Kazimieras Žoromskis, JAV lietuvių visuomenės veikėjas Juozas Laučka, Panevėžiečių klubo JAV pirmininkas, daugelio knygų, vadovėlių, autorių ir redaktorių Juozas Masilionis, kalbininkas Antanas Lyberis, teisininkas, knygotyrininkas profesorius Vytautas Jurgutis ir kt. Jo darbo metais (1925-aisiais) gimnaziją baigė istorikai Adolfas Šapoka ir Paulius Šležas, diplomatas Stasys Bačkis, miškininkas profesorius Mykolas Jankauskas, tačiau nepavyko išaiškinti, kas buvo jų istorijos mokytojai – direktorius Jonas Yčas, dirbęs iki 1925 m., ar Karolis Kliuksinas.

Žinoma, tokie mokiniai – ne vieno mokytojo nuopelnas, bet galime teigti, kad prie jų ugdyimo prisidėjo ir K. Kliuksinas.

Sulaukęs 52 metų amžiaus, mokyklose išdirbęs 25-erius metus (Panevėžio gimnazijoje – 14 m.) išėjo į pensiją ir išvažiavo į Švobiškį. Čia jis turėjo iš tėvo paveldėtą malūną ir 9 hektarus žemės. Jam buvo paskirta 60 proc. buvusio atlyginimo pensija – 297 Lt.

Deja, pasikeitus gyvenimo ritmui, atitrūkęs nuo įprasto pedagoginio darbo, išgyveno tik dvejus metus. Mirė 1937 m. balandžio 6 d., tik atšventęs 54-ąjį gimtadienį. Palaidotas Švobiškio evangelikų reformatų kapinėse. Ant kapo pastatytas obelisko formos juodo bazalto paminklas su nuotrauka, kryželiu ir įrėžtu užrašu: „Gimnazijos mokytojas Karolis Kliuksinas. 1883 III 13 – 1937 IV 6“. Kapas aptvertas metaline tvorele, apaugęs alyvomis.

Mirus K. Kliuksinui, jo žmonai buvo paskirta 148,50 Lt pensija (50 proc. vyro pensijos).

Na, o koks jis išliko kolegų, mokinių atmintyje? Prisiminimai apie jį labai prieštaringi.

Buvęs kolega Venantas Morkūnas atsiminimuose rašo: „Paralelių klasių vicedirektorius K. Kliuksinas buvo vidutinio ūgio, rafinuotų manierų, kaštoniniai garbinuoti plaukai ir didelė plikė puošė galvą. Dėvėjo gražiai pasiūtu išlygintu kostiumu. Nešiojo pensnė su šniūreliu, kaip A. Čechovas. Baigęs Maskvos universitetą ir parašęs Švietimo ministerijos išleistus rimtus vadovėlius (...). Į mokyklą ateidavo švariai nusiskutęs, sniego baltumo iškrakmolytais marškiniais, skleisdamas brangaus odekolono kvapą (...)“.

Klasėje per mokytojo Kliuksino pamokas viešpataudavo absoliuti tylą (...). Buvo rimtas savo dalyko žinovas“.

1925 m. absolventas Kazys Inčiūra jį lygina su geriausiais gimnazijos mokytojais: „Tikrai galėjome pasididžiuoti savo mokytojais. Mums dėstė K. Bizauskas, M. Putramentienė-Giedraitienė, G. Petkevičaitė-Bitė, skulpt. J. Zikaras, prof. Jonas Yčas, rašytojas J. Lindė-Dobilas, zoologas J. Elisonas (...), istorikas K. Kliuksinas“.

Tą patį teigia ir Londone gyvenantis rašytojas Kazys Barėnas: „Tarp (...) anuometinių mokytojų ne vienas buvo pasireiškęs savo darbais (G. Petkevičaitė-Bitė, M. Grigonis, J. Elisonas, J. Zikaras, K. Kliuksinas)“.

1940 m. absolventas Česlovas Baltuška: „Trečioje klasėje gerai prisimenu mokytoją rusą Kliuksiną. Jis dėstė lotynų kalbą ir, berods, visuomenės mokslą „Valstybė ir pilietis“. Jo galva buvo visai plika, ir šviesioje galvos odoje atsispindėdavo šviesa. Nešiojo akinius, vilkėjo labai nublizgintu kostiumu ir būdavo labai išsikvėpinęs (...). Į gimnaziją ateidavo laiku, visuomet buvo tvarkingas ir puikiai žinojo savo dalyką. Mokinių atžvilgiu buvo tolerantis, tik nepakęsdavo triukšmadarių“.

Mokytojas Venantas Morkūnas prisimena, kad mokytojų kambaryje kildavo ginčas tarp humanitarų ir tikslųjų mokslų mokytojų – kurie mokslai pranašesni. Tarp kitų, humanitarams atstovaudavo ir K. Kliuksinas. „Direktorius J. Lindė aktyviai ginče nedalyvaudavo, bet atlaidžiai šypsodamasis priedavo ir pasakydavo: tai senas ginčas. Galite ginčytis, kiek norite, bet kiekvienas liksite prie savo nuomonės. Geriau nesiginčykite! Paprastai paklausydavome direktoriaus tėviško patarimo ir pakeisdavome mokslinę temą anekdotais. Talentingi anekdotininkai buvo K. Kliuksinas, Sokolovas, J. Elisonas, M. Lukinas. Pasiklausydavo anekdotų ir direktorius, o kartais, gerai nusiteikęs, papasakodavo ir pats, apsidairęs, ar negirdi mokytojos“.

Dar keletas V. Morkūno užrašytų K. Kliuksino minčių:

„Kultūringas žmogus gali ilgai sėdėti vienoje vietoje, tuo tarpu laukinis amžinai juda. Pavyzdžiui, vokiečiai turi išlavintus sėdėjimo raumenis – gali ilgai sėdėti. Todėl vokiečių tauta taip toli pažengusi mokslų, meno, filosofijos, muzikos ir kitose srityse“.

„Buvo evangelikas liuteronas (pats K. Kliuksinas dokumentuose rašė – evangelikas reformatas – V. B.). Kažkas prisitarė, kad gal reiktų keisti tikėjimą. Šis atsakė: „Tikėjimas ne kelnės, keisti negalima“.

Rapolas Šaltenis, prisimindamas savo mokytoją, rašo: „Idomus buvo mokytojas Kliuksinas, „bambyzas“ nuo Mūšos (...). VI klasėje mums dėstė lotynų kalbą ir vėliau visose klasėse istoriją. Lotynų kalbą jis mus labai spaudė: kalėm, rašėm „ekstemporales“, bet istoriją dėstė labai keistai. Jei VI klasėje gavai penketą, tai tavęs neklausinėsi ligi abiturės egzaminų ir vis trimestruose rašydavo penketą... Taip buvo ir man. Tačiau mokydavomės, nes bijodavome, kad nepaklaustų. Tiesa, kartais, kitiems atsakinėjant ir nemokant, jis geresnius mokinius pakviesdavo talkon.“

Jis būdavo labai išsipustęs, išsikvėpinęs, švarutėlis, išsikrakmolinęs, tartum visas net blizgėdavo“.

JAV gyvenantis buvęs ilgametis Čikagos Aukštesniosios lituanistinės mokyklos direktorius, kelių vadovėlių ir knygų autorius ir redaktorius taip prisimena savąjį mokytoją: „Mįslė liko istorijos mokytojas Kliuksinas (...). Istorijos jis niekad neaiškino. Vietoj to vienas mokinys užduotą pamoką skaitydavo iš knygos, o Kliuksinas, susidėjęs rankas ant nugaros (...), vaikščiodavo po klasę. Klausinėti irgi nemėgo. Ypatingai būdavo nejauku, kai baigus skaityti, likdavo kelios minutės ligi pamokos galo. Jis vaikščiodavo, o mes sėdėdavome ir tylėdavome. Tyla begalinė. Galėdavai girdėti ne tik musę skrendant, bet, jei būtum poetas, ir „žvaigždėlę plevenant ir gailią rasą krintant“. O balso niekada nėra pakėlęs. Buvom susidarę įspūdį, kad jis visai nemoka kalbėti ir aiškinti, tačiau 8 kl. labai įdomiai dėstė visuomenės mokslą“.

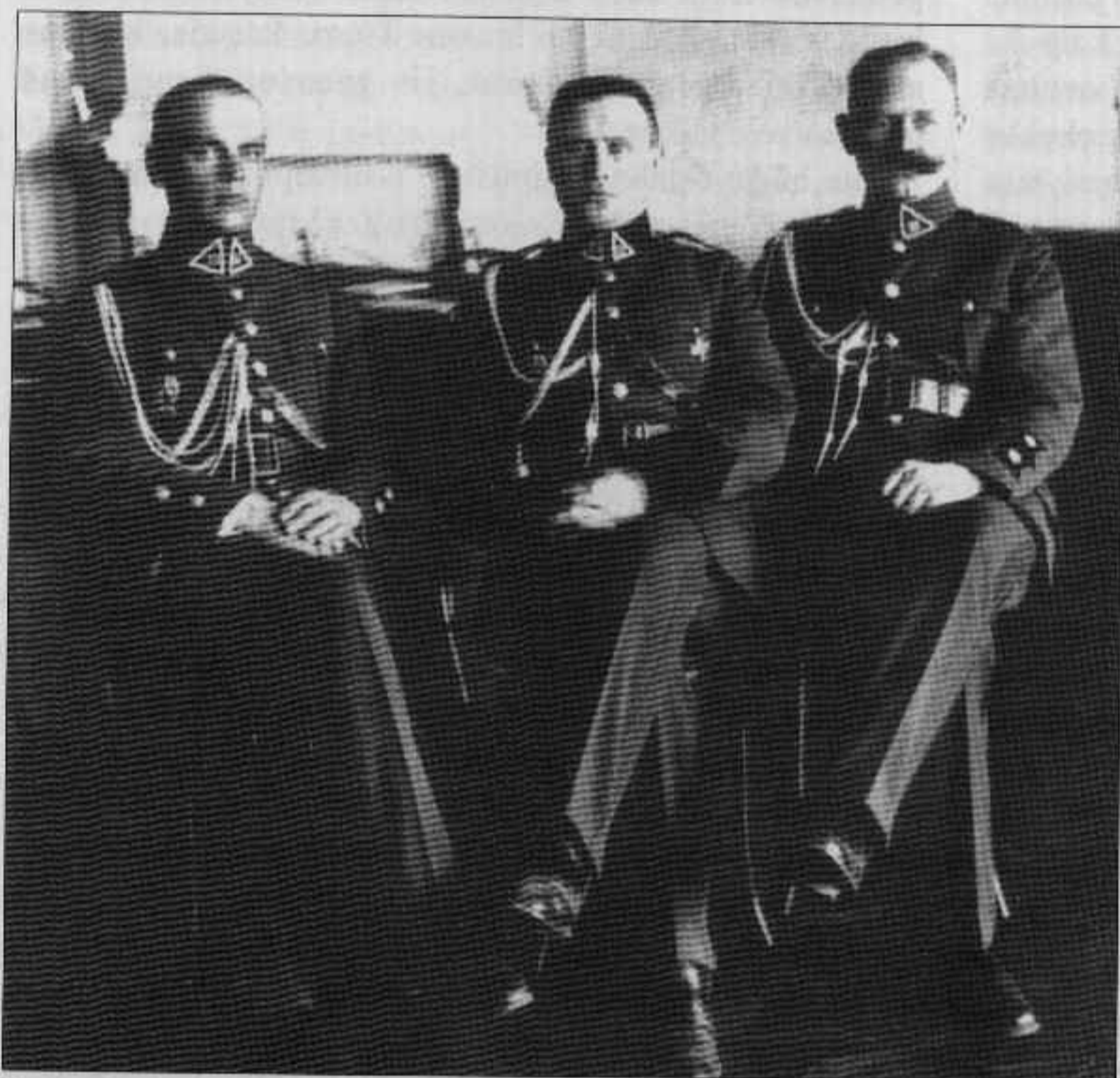

Istoriko Karolio Kliuksino kapas Švobiškio kapinėse (Joniškėlio apylinkės seniūnija)

Šis rašinys – tai pirmas bandymas nubraukti užmaršties dulkes. Reikia manyti, kad Pasvalio krašte dar yra jo giminių, jį pažinusių žmonių. Lankantis Švobiškyje, žmonės pasakojo, kad kažkas prižiūri ir tvarko jo kapą, per Vėlines uždega atminimo žvakutes. Būtų malonu su jais pabendrauti ir jų turimomis žiniomis papildyti **gimnazijos mokytojo Karolio Kliuksino** biografiją.

Audronė Čirbulėnaitė

Kazys Ladiga: nuo karo mokyklos moksleivio iki generolo

Generolas Kazys Ladiga (viduryje) su kitais aukštaisiais karininkais

Karininkas Kazys Ladiga gimė 1893 metų gruodžio 25 dieną Iškonių kaime, Biržų apskrities Biržų valsčiuje. Tėvai buvo pasiturintys ūkininkai, todėl turėjo galimybę leisti vaikus mokytis. K. Ladiga mokėsi Biržų pradžios mokykloje, vėliau privačioje Pavlovskio gimnazijoje Vilniuje. 1914 m. gruodžio 1 d. baigė Vilniaus karo mokyklą ir pateko į veikiančiąją rusų armiją. Už pasižymėjimą ir narsumą apdovanotas visais rusų ordiniais pagal vyresniojo karininko rangą. Nėra gavęs tik šv. Jurgio kardo. Buvo keletą kartų sužeistas. Tarnybą rusų armijoje baigė būdamas kapitonu. Paskelbus Lietuvos nepriklausomybę, 1918 metais grįžo į savo gimtąjį kraštą ir pradėjo aktyvią veiklą Biržų apskrityje. 1918 m. lapkričio mėnesį Kazys Ladiga iš savanorių suformavo ginkluotą apsaugą ir pats tapo Biržų apskrities apsaugos viršininku. Gruodžio mėnesį, ištojęs savanoriu į Lietuvos kariuomenę, išvyko į Vilnių.

K. Ladiga pateko į Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino pėstininkų pulką. Žuvus karininkui A. Juozapavičiui, 1919 m. kovo mėnesį jis buvo paskirtas pulko vadu ir Marijampolės, Alytaus bei Kalvarijos igulų viršininku. Jam teko garbė dalyvauti mūšiuose su bolševikais iki pat pabaigos. Už narsumą apdovanotas I ir II laipsnio kryžiumi *Už tėvynę*.

1919 m. liepos mėnesį į Šiaurės Lietuvą išbrovus P. Bermonto-Avalovo kariuomenei, sudarytai iš rusų

monarchistų ir samdinių vokiečių, nepasitraukusių iš Lietuvos, kariuomenės pajėgos buvo sutelktos kovai su naujais priešais. Vadovauti paskirtas Kazys Ladiga. Tapęs I brigados vadu, gavo įsakymą apsaugoti demarkacinę liniją nuo lenkų, vėliau ėmė vadovauti kovai Lietuvos šiaurėje – Baisogalos, Šeduvos, Radviliškio zonoje.

Karininkas K. Ladiga, būdamas energingas ir sumanus, profesionaliai organizavo frontą. Spalio 18 dieną lankėsi Pasvalyje. Aptaręs su Pasvalio komendantūros vadovybe padėtį, pasiūlė veikti partizaniškai, t. y. atskirais, nedideliais būreliais, nes Pasvalio batalionas buvo silpnai ginkluotas ir negalėjo atlaikyti daugiau nei 60 km ilgio frontą. Vėliau, lapkričio 18 d., K. Ladigos įsakymu, šis batalionas talkino Šiaulių operacijai.

K. Ladiga vadovavo Radviliškio kautynėms, kuriose bermontininkams buvo suduotas stiprus smūgis, bet Lietuvos karinė vadovybė jį atleido iš vado pareigų už tai, kad netęsė puolimo Šiaulių link. Įsikišus

Antantės generolui H. A. Niesseliui, jis buvo sugrąžintas atgal. K. Ladigos sumanumo dėka priešams buvo užkirstas kelias į Mažąją Lietuvą. Galima sakyti, kad jo vadovaujama kariuomenė nugalėjo bermontininkus.

1920 metų vasarą, atsiradus vilčių lietuviams susigrąžinti Vilnių, kariuomenės žygiui vadovavo pulkininkas leitenantas Kazys Ladiga. Rugsėjo mėnesį jis buvo paskirtas Krašto Apsaugos Ministeriui pirmuoju padėjėju – tapo armijos vadu.

Tuo metu įvyko permainų ir asmeniniame karininko gyvenime: rugsėjo 12 dieną vedė Stefaniją Paliulytę. Žmona buvo aktyvi moteris: redagavo pirmuosius žurnalo *Moteris* numerius, rašė straipsnius, dirbo ateitininkų ir Lietuvos katalikių moterų draugijose, 1926 m. tapo III Seimo nare.

Sėkmingai Kazio Ladigos karjerai savotiška rakštis buvo Suvalkų problema: jis teigė, jog reikia iš lenkų atsiimti visas etnografines žemes, tačiau karinė vadovybė (tuo metu Krašto apsaugos ministras buvo K. Žukas) daugiau dėmesio skyrė Gardino išsaugojimui, o Suvalkų krašte lietuvių daliniai buvo silpni ir nedideli. Suvalkų trikampio netekimas buvo skaudus pralaimėjimas. Po šios nesėkmės kariuomenė buvo išsklaidyta po visą Lietuvą. Vilniaus gynyba nebuvo stiprinama, todėl po sėkmingų lenkų žygių šiaurės link Lietuva neteko Vilniaus krašto. Tuo metu K. Ladiga nebebuvo armijos vadas: jį paskyrė ypatingų reikalų

generolu prie Vyr. Kariuomenės vado, kiek vėliau – IV pėstininkų diviziono vadu.

1921–1922 metais Lietuvoje mažai buvo karininkų, baigusiu aukštąjį mokslą, todėl 3 karininkai, tarp kurių ir Kazys Ladiga, buvo išsiųsti į Ciuricho technikos institutą. Vėliau K. Ladiga perkeltas į Čekoslovakiją – į Generalinio Štabo Akademiją. Sparčiai kilo karjeros laiptais. Nuo 1924 metų ėjo III Karo Apygardos viršininko pareigas, o 1925 m. paskirtas Vyriausiojo štabo viršininku ir pakeltas į generolus leitenantus (tapo jauniausiu generolu Lietuvoje, nes jam tebuvo 31 metai). Į atsargą išėjus K. Žukui, su kuriuo K. Ladiga nesutarė, ėmėsi ryžtingų kariuomenės pertvarkymų.

Po perversmo Lietuvos vyriausybėje 1926 metais Kazys Ladiga buvo paskirtas II Karo Apygardos viršininku. Tačiau jis, buvęs pralaimėjusios rinkimus krikščionių demokratų partijos atstovas, negalėjo taikstyti su tautininkų daromu spaudimu karininkijai, demokratijos varžymu, o toks žmogus – matantis tiesą – buvo nepageidautinas, todėl buvo perkeltas į Šiaulius. Tai prilygo tremčiai. O 1927 metais Respublikos Prezidento aktu buvo išvartas iš kariuomenės – paleistas į atsargą. Kitų nuomone, Kazio Ladigos klaida buvo ta, kad jis nuėjo į politiką – karininkas turi tarnauti Tėvynei, o ne partijai.

Išėjęs į atsargą, K. Ladiga apsigyveno Gulbinėnuose, Biržų apskrities Krinčino valsčiuje. Čia jis, kaip kariuomenės savanoris, 1923 metais buvo gavęs ūkį – 72 hektarus žemės. Jis siekė savo ūkį padaryti pavyzdinį, tačiau ne per geriausiai sekėsi. Finansinė būklė buvo prasta. K. Ladiga gavo tik 441 Lt pensiją. Teko skolintis, nuolat grėsė varžytinės. Daug pinigų jis išleido žirgams. Be to, Gulbinėnuose pastatė koplyčią, siekė čia įkurti parapiją. Įsteigė paštą, atidarė parduotuvę, tvarkė kelius. Bandė

Kazio Ladigos dukra Irena Eivienė Eugenijaus ir Leonardo Matuzevičių memorialiniame muziejuje prie tėvui skirtos parodos. 2003 m. liepos 9 d.

Vido Dulkės nuotrauka

pasiekti, kad Gulbinėnuose leistų statyti pieninę, tačiau nepavyko.

Net ir ūkininkaudamas jis stengėsi sekti kariuomenės gyvenimą. Nerimavo dėl vis didesnio kariuomenės įtraukimo į politiką, nevengė aštresnių pasisakymų prieš valdžią. 1937 metais K. Ladiga atsikėlė gyventi į Kauną ir pradėjo dirbti Vytauto Didžiojo karo muziejuje: pagal sutartį už 1800 Lt jis turėjo sutvarkyti medžiagą apie kovas už Lietuvos nepriklausomybę, tačiau viso apsiimto darbo neatliko ir atlyginimą gavo mažesni. Vyriausybė padidino jam pensiją, o žmonai tvarkant ūkį padėtis pagerėjo ir Gulbinėnuose. Bet gyvenimą sujaukė sovietų okupacija. 1940 metų liepos 9 dieną Kazys Ladiga buvo suimtas. Jis turėjo galimybę bėgti į Vakarų, tačiau pareiškė: „Iš savo žemės niekur nebėgsiu“. Kalėjo Biržų, Panevėžio kalėjimuose. Nuteistas sušaudyti. Bausmė įvykdyta 1941 metų gruodžio 19 dieną, nors yra ir kita versija – manoma, kad jis nuo patirtų kankinimų mirė anksčiau, nei skelbiama oficialiai.

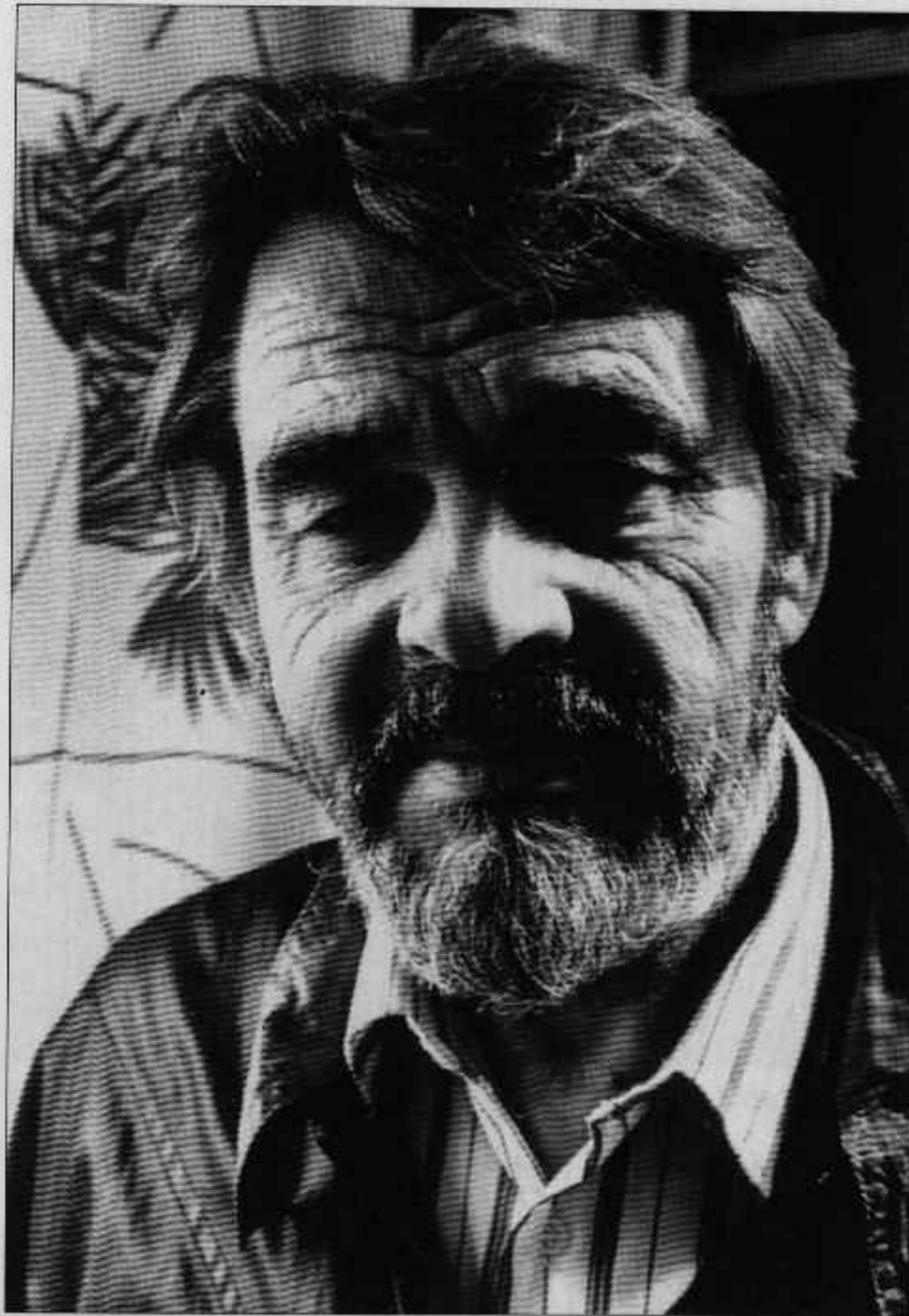
Taip susiklostė likimas vieno iš sumaniausių Lietuvos generolų, kovojusių dėl Lietuvos nepriklausomybės, daug prisidėjusio prie kariuomenės kūrimo. Jei Lietuvos politiniame gyvenime viskas būtų klostėsi sklandžiai, nebūtų nusižengiama demokratijai ir Kazys Ladiga nebūtų buvęs pašalintas iš kariuomenės, gal jo ryžtingumas ir drąsa būtų apgynusi Lietuvos nepriklausomybę 1939–1940 metais?

Šaltiniai ir literatūra

1. Lietuvos Centrinis Valstybės archyvas. F. 930. Ap.2. B.5 L. Kazio Ladigos asmens byla.
2. LCVA. F.1764. Ap.1. B. 317. Susirašinėjimas su generolu Ladiga 1940 m. Karo muziejus.
3. Aničas J. Nepriklausomybės kovos Pasvalio krašte 1918–1919 m. V., 1987.
4. Būtėnas J., Mackevičius M. Mykolas Sleževičius: advokatas ir politikas. V., 1995.
5. Eringis K. Lietuvos kariuomenės tragedija. V., 1993.
6. Generolas leitenantas Kazys Ladiga // *Karys*, 1958. Nr.9.
7. Ladiga Kazys// Jankauskas V. O gyventi reikėjo... : Aukštųjų Lietuvos karininkų ir jų artimųjų likimai. V., 1993.
8. Ladiga Kazimieras. Ponui Respublikos Prezidentui: Gen.ltn. K. Ladigos laiškas A. Smetonai, 1934 m. // Lietuvos aidas, 1991, spalio 29 d.
9. Raštikis S. Įvykiai ir žmonės: iš mano užrašų. T. 2-3. Čikaga, 1972.
10. Telyčėnas A. Jauniausias Lietuvos generolas // Vilnia, 1994, vasario 16 d.

Juozas Motieka

Jo gyvenimo meilė – gamta

Petras Abukevičius

Savo autobiografijoje Petras Abukevičius yra rašęs: „Mano tėviškė – didžiausias Lietuvos miestas. Kai aš ten gyvenau, tai buvo 3 milijonai ir 1000 gyventojų. Žinot tokį miestą? Yra tarp Panevėžio ir Pasvalio tokie Pumpėnai. Žiemgalių ir sėlių riboje. Pumpėnų apylinkėje telkšo Bedugnio ežerėlis, samanoja akmenys: *Jaučio pėda*, *Velnio pėda*. Skardžiai gieda gaidžiai ir viršum lygumų link Žuvinto praskrenda gubės...“

Pumpėnai, kaip minėjau, – milijonų miestas. Ten Jonas Milijonas, Vladas Milijonas, Kazys Milijonas mano laikais gyveno.

Pumpėnuose gimė arkivyskupas Juozapas Skvireckas, Žuvinto tėvas Teofilis Zubavičius, poetas Bernardas Brazdžionis ir... aš.“

Petras Abukevičius – iš didelės šeimos: keturi broliai ir šešios seserys.

Mokyklos suolas mane suvedė su pumpėniečiu Petru Abukevičiumi, legendiniu gamtos draugu. Vokiečių okupacijos metais ir po jos, mokydamiesi Pasvalio

gimnazijoje, pustrėčių metų kartu gyvenome „ant buto“ Biržų gatvės „namo su bokšteliais“ rūsyje įrengtame kambarėlyje. Jam, dešimties vaikų šeimos atžalai, kaip ir daugeliui mūsų, kelias į mokslą buvo sunkus. Tas kambarėlis, kuriame gyvenome, buvo pripelėjusiais kampais, o kartais jis per didžiuosius Lėvens potvynius (pavasariais) būdavo užliejamas. Bet mums gyvenant, tik per vieną pavasario potvynį vanduo netoli slenksčio buvo pribėgęs. „Tik tu pažiūrėk, koks gražus ledonešis...“ – susižavėjęs kartą sakė Petras. Neretai, būdavo, išeis ankstų rytą ant Lėvens kranto ir žiūri, žiūri tylėdamas į upę, kažką akylai stebi, klausosi paukščių giesmių. Užklaustas, ką pamatė, atsakydavo: „Kaip viskas aplinkui gražu!..“

Vienus metus su Petru sėdėjome viename suole. Buvo nepaprastai nuoširdus, paslaugus, dėmesingas. Kas be ko, siūsdavo ir „špargalkę“, ypač mergaitėms, o ir pats jų gaudavo. Jis stebėtinai daug skaitė ir, kas būdinga, labai greit, o to mes jam pavydėdavome. Mokėsi jis gerai.

... Buvome gimnazijos penktokai ir vieną pavasarį klaidžiojome Pyvesos gėlėtomis pakrantėmis. Petras staiga dingo ir kurį laiką nesirodė. Danutė ir Genutė, kurias mes adoravome, paprašė, jog eičiau jo ieškoti. Kai jį pamačiau miškelyje pasilenkusį, rankose jis jau turėjo priskynęs ankstyvųjų raudonų žemuogių: „Tai bus mūsų „sutvėrimėliams“, tegu pasivaišina“. Savo „sutvėrimėliams“ kartu įteikėme ir retų gėlių.

Vėliau, jam išvykus į Kauno tarpdiezezinę kunigų seminariją, su „klasioku“ ryšius palaikydavome laiškais, susitikdavome atostogų metu ar retykais vienas pas kitą apsilankydavome. Gimnaziją Petras baigė Kaune, po to mokėsi Vilniaus Pedagoginiame institute, Minsko kūno kultūros institute, tapo pedagogu. 1959-aisiais baigęs Maskvos Kinematografijos institutą, P. Abukevičius dirbo operatoriumi Lietuvos televizijoje (1961–1964) ir Lietuvos kino studijoje (1957–1961 ir 1964–1989), buvo ir operatorius, ir režisierius. Čia dirbdamas sukūrė daugiau kaip 50 dokumentinių ir mokslo populiarinimo filmų. Iš jų trys dešimtys – gamtos tematika. Kurdamas ir dokumentinius filmus, P. Abukevičius gamtos tematiką „užgriebia“ nuo 1975-ųjų. Vėliau kūrė filmus vien tik apie gamtą. Net unikalūs kadrai dažnai susipina su vaidybiniais epizodais ir režisūriniais epizodais. Daugelis jo filmų pasirodė verti tarptautinių laurų. Sidabro medalį jis gavo JAV. Serialas *Meškutė Nida* tapo ne tik vaikų, bet ir suaugusių žiūrovų numylėtine. Filmai iš Lietuvos, Baltijos regiono, Sibiro, tolimos Kamčiatkos – jo kūrybos aukso fondas. Įsimintini *Žaliojo raisto gyventojai* (1979), *Neringa* (1980), *Vilkai* (1983), *Mažoji gubė* (1984), *Lizdas pasaulio pakrašty* (1987) ir daug daug kitų atskleidė paslaptinę gyvūnijos pasaulį.

Gimtasis namas Pumpėnuose

Atkurtos nepriklausomybės metais P. Abukevičius vėl grįžta prie jam jau įprastos dokumentikos ir sukuria filmus apie lietuvių tremtinių kančias: *Sugrįžimas*, *Gėlė ant tako*.

... Apskritai mūsų draugystė ir ryšiai nenutrūko visą jo gyvenimą. Susitikimuose pasakodavo apie savo nelengvą gyvenimą, mokslą, vėliau – ką kūręs, apie savo nuotykingas keliones.

Lankydamasis Pasvalyje Petras yra sukūręs dokumentinį filmą apie klasioką, buvusį *Atžalyno* kolūkio pirmininką Juozą Kirkilą – *Apie trečią brolių Joną*.

... Sykį Petras pas mane atvažiavo išvargęs ir sako: „Tris paras Biržų girioje prakabėjau įsitaistytame „lopšyje“ ir vis dėlto nufilmavau juodąjį gandrą, nors jis labai atsargus“. Jo „pergalė“ įtvirtinome *Trijų devynerių* stikleliu. Iš mūsų pokalbių aiškėdavo jo nenusakoma kantrybė, užsispyrimas, geležinė sveikata. Pasakodavo: „Šiaurėje išėini iš stovyklos kelioms paroms filmuoti vienut vienas ir imi ieškoti draugo paukštyje, žvėryje“. Operatorius pasakojo, kaip nelengvai Kamčiatkoje jam sekėsi filmuoti retą paukštį – Baltąjį erelį, kaip kartą šiaurėje teko šildytis... išėjusios maisto ieškoti meškos guolyje. Ir daug kitokių nuotykių buvę.

... Tąsyk vaikščiojome Svalios pakrantėmis ir Petras gėrėjosi gražiais pasikeitimais Pasvalyje. „Širdies draustiniuose“ išsaugotą mokyklinių dienų meilę „su kokarda ant kamos“, mokyklos draugus, ypač auklėtoją kunigą kapelioną J. Varną, mokytojus J. Šimkevičių, A. Musteikį ir kitus prisiminti jam buvo palaimingas džiaugsmas. Staiga tarė: „Dabar nekalbėkime, leiskime paukšteliai išgiedoti savo giesmę...“ Ir klausėmės, klausėmės...

Viename „klasiokų“ susitikime Vilniuje – pas bendramokslį Albertą Varnecką, draugų užklaustas, kaip gyvena ir ką dirba, Petras atsakė: „Gyvenu neatsigrožėdamas gamta, gyvūnijos pasauliu... dirbu, kol nugriūsiu...“ Ir nugriuvo 1997 m. gruodžio 6-ąją. Šiomet rugsėjį būtų sukakę 75-eri.

Prieš kelerius metus įsteigta P. Abukevičiaus vardo premija kasmet skiriama už geriausią filmą apie gamtą. Šiame jį atiteko dokumentinio filmo *Gulbių ežeras po debesiu* kūrėjams: režisieriui Birutei Bražinskaitei, scenarijaus autoriui Selemonui Paltanavičiui, operatoriumi Kastyčiui Mačiūnui, prodiuseriui Mildai Skeirytei. Filme pasakojama apie tragiškai žuvusį, Žuvinto ežere nuskendusį, šio valstybinio rezervato direktorių Vytautą Nedzinską.

Petro Abukevičiaus gimimo jubiliejaus proga Indubakių kaime (Utenos r. Saldutiškio sen.) atidarytas Vilkų muziejus. Idėja čia įkurti tokį muziejų gimė todėl, kad šiose apylinkėse Petras kūrė garsiuosius savo filmus apie vilkus. Muziejaus atidarymo dieną pristatyta Leonardo Grudzinsko ir Romo Gurklio knyga *Vilkų paviliotas*. Čia Petro draugų, bendražiogių, bičiulių pasakojimai apie kūrybines keliones, vilkų filmavimą „vilkinyčioje“.

Jau keleri metai, kai saulė eina žvėrių ir paukščių takais be Petro. O gamtos tvarinių muzikavimas paprastas: „Petrai, Petrelai, Petriuk – sveikas ir gyvas būk!“ Taip į žmogišką kalbą išversdavo paukščių muzikavimą apie Jį nuoširdžiausias šviesios atminties Petro bičiulis Teofilis Zubavičius iš gulbių ežero – Žuvinto. Tą kartojame ir mes: „Petrai, gyvas būk mūsų širdyse!“

Albinas Kazlauskas

„Reikia rugio kantrybės...“

Dailininko kraštiečio Algirdo Pakeliūno kūrybinio kelio pėdsakais

Dailininkas Algirdas Pakeliūnas Pasvalio Mariaus Katiliškio bibliotekoje autorinės parodos atidarymo metu. 2001 m.

Vido Dulkės nuotrauka

Šio straipsnio pavadinimas – paties Algirdo Pakeliūno žodžiai. Jie ištarti Kaune literatei ir muziejininkei Marijai Macijauskienei, aplankiusiai autorių jo kūrybinėse dirbtuvėse maždaug prieš 35 metus. Ji nepamiršo jų ir net pabrėžė memuarų knygoje *Po aukštus kalnus vaikščiojau...*, išleistoje 2002-aisiais.

Dovydai – kaimelis šiandieninėje Vaškų seniūnijoje, tuoj pat už Grūžių bažnytkaimio. Ten ir gimė dailininkas Algirdas Pakeliūnas (1938–2002). Jo brolis mokytojas Antanas Pakeliūnas sako, kad kaimo vardas senas senas, o jo pradžia, anot padavimo, tai dviejų Vydų (ar Vidų) sodybos, o iš pavardžių, gal vardų ir kilęs kaimavardis.

1923 metų gyventojų surašymo statistika rodo Dovyduose tebus tik 8 sodybas. Kai kurios jų šiandien – tik sodybvietės, kai kuriose jau ilgokai niekas nebegyvena, tad vasaromis kiemai skendi aukštoje žolėje, net takelių žymių nebelikę.

Tačiau Dovydai niekad neišnyks iš enciklopedinių leidinių. Ilgaamžiškumo jau aiškiai nykstančiam kaimui davė iš jo kilę kultūros žmonės. Štai jie: Julijonas Lindė-Dobilas (1872–1934), Petras (1896–1980) ir Julijonas (1915–1951) Būtėnai ir čia minimas Algirdas Pakeliūnas. Kaime – paminkliniai akmenys trijų pirmųjų tėviškių sodybvietėse.

Kaimo gale yra nedidelės kapinaitės, kur sugulę senoliai, kur Algirdo Pakeliūno tėvelių, brolio amžinojo poilsio vieta, o kapą žymi dailininko sukurtas stogastulpis. 2002 metų pradžioje ši kapavietė priglaudė ir aiškiai per anksti mus palikusio dailininko palaikus.

* * *

Geografija kartais visai gražiai susipina su biografija. Linkuvos gūbrys, kadaise buvęs šiaurinis negilių čia telkšojusių marių krantas, ties Grūžiais, Dovydais dar gerokai jaučiamas, tįsdamas į rytus, žemėja ir baigiasi už Žilpamūšio, „nepraaugdamas“ tenykščio Mūšos kairiojo kranto. Apie Dovydus – pakilumėlės, netgi kalneliai. Laukai ir pievos, vasaromis atveriančios plačias erdves.

– Nuvažiuoju į Dovydus, išeinu į laukus, atsigauanu kaip išdžiūvus žolė po lietaus, – taria M. Macijauskienės pakalbintas Algirdas Pakeliūnas.

Mokykliniame suole Algirdas – Grūžių pradinukas, paskui ... augo kartu su mokykla. Septynmetę baigęs iškeliavo į Kauną – ten, kur išminties deivės Minervos palydovės pelėdos skulptoriaus Vinco Grybo ant Kauno dailės mokyklos metalinių tvorų „klusniai“ sutupdytos...

Mokykloje – taikomoji dailė, todėl Algirdas renkasi medžio dailės darbų sritį. Jo kurso draugai stebisi šito

Žalioji Džiaugsmas. Santaka.

Iš ciklo Swata Nord.

Plunksna – tušas – aliejinė pastelė – popierius. 1997

šiaurės lietuviuko darbštumu, atidumu netgi, atrodytų, smulkmenoms. Bet būsimajam grafikui dailėje smulkmenų kaip ir nėra.

1959-ieji – baigiamieji Kauno taikomosios dailės mokykloje, kažkaip grubiai technikumui vadintoje. Po jos – Vilniaus dailės akademija (tada – institutas).

Studijos studijomis, bet kasmet laukia vasaros – kūrybinė praktika ir atostogos. Neskubios, atidžios kelionės ir Lietuvos, ir gimtinės keliais takeliais, pokalbiai su žmonėmis. Kraičio skrynių raštai, mediniai stogų žirgeliai, kurių „šaknis“ keliautojas antropologas, taip pat Pasvalio kraštietis, Antanas Poška išvydo Indijos provincijose. Išdrožinėtos, išpjaustinėtos langinės, verpstės, net kultūvės raštais rašteliais pamargintos...

1965-ieji. Diplominis darbas vadinosi *Elektrėnai*. Tai estampų ciklas (tuoj pat išleistas atskiru aplanku). Šiandien sunku pasakyti, kiek ekspedicijose įsigyotos nuovokos apie giluminį liaudies meną ir kiek laiko sąlygojamas dailininkas raižė tuos dvylika raižinių, bet jie buvo tikro profesionalo kūrybiniai žingsniai. Juose, sakytume, dar nėra tos „pakeliūniškos“ muzikos, taip įsidėmėtinai suskambusios poetinių raižinių cikle *Kauno senamiestis*.

* * *

1965 metais, rudeniop, Algirdas Pakeliūnas apsigyveno Kaune. Šviesos leidyklos meninis redaktorius ir dailininkas. Leidžiamos pedagoginės knygos, vadovėliai – reikia iliustracijų. Atsiranda (išraižomi medžio lentose) rašytojo Adomo Mickevičiaus, Juozo Tumo-Vaižganto ir kitų portretai.

Grafiko žvilgsnis krypsta išraiškingosios senosios architektūros link. Panemunės pievose iškilusi Zapyškio bažnyčia – lyg ir įžanga kitoms įžvalgoms.

Artėjama prie didelio ciklo *Kauno senamiestis*. Tai medžio raižiniai, paprastai dailėje vadinami ksilografija. 1971 metais preciziškai atlikti, bet labai muzikalūs raižiniai *Perkūno namai*, *Rotušė*, *Katedra*, *Pažaislis*, *Pilis* ir kiti sulaukia „maskviško“ pripažinimo: kūrėjas apdovanojamas Dailės akademijos diplomu, talentą pripažįsta ir bičiuliai, ir kritikai.

Vienam Kauno *Tulpės* kavinės filialui Algirdas Pakeliūnas išdrožė etnografinius bareljefus: kaimo buities vaizdai, liaudies dainų, augmenijos motyvai labai tiko ramiai nuotaikai – muzikantai, tautodailininkai, bitininkai pagyvino interjerą.

Dailininkas sukūrė keliasdešimt knygos ženklų – ekslibrisų. Jie skirti dailės vagų bendra-

žygiams Petru Stauskui, Romualdui Čarnai, mūsų kraštiečiui poetui Mykolui Karčiauskui ir daugeliui kitų.

* * *

Daugiau kaip prieš ketvirtį amžiaus šių eilučių autoriui teko rašyti laišką dailininkui Algirdui Pakeliūnui dėl galimo jo kūrinių parodos surengimo tuometiniame Joniškėlio žemės ūkio technikume. Nors labai pasikeitus sąlygoms tokia paroda nebuvo surengta, bet laiške dailininkas džiaugėsi pasiūlymu, žadėjo eksponuoti originalus. Be to, sakė turįs garsios grafikos Marcelės Katiliūtės pačių geriausių lino raižinių ir galįs pats jos graviūras atspausti. Voke radome įdėtą tų metų jo grafikos darbų parodos Kaune katalogą. Dailininkas nemėgo standartinių, gal atsibodusių daiktų. Tad ir laiško vokas jo paties padarytas iš storesnio žalio popieriaus (priderintas prie minėto parodos katalogo žalsvo viršelio).

Keletas įsimintinų Algirdo Pakeliūno graviūrų iš *Kauno senamiestio* ciklo yra Pasvalio Petro Vileišio gimnazijos dailės galerijoje. Dailininkas labai rūpinosi, kad atsitiktinai nepražūtų Pasvalio krašto tautodailininko ir dainininko Broniaus Zavackio palikimas. Visus dabar jau galima nuraminti: visa B. Zavackio tapyba ir jo dainų įrašai yra Pasvalio krašto muziejaus fonduose.

* * *

Dar nenujausdamas kūrybinio kelio nelauktos baigties, Algirdas Pakeliūnas svajotojo atsidėti raižinių ciklui *Saulės pasakos*, kurį sumanė skirti Šiaurės Lietuvai, savo gimtinei, tėviškės vaizdams.

Jo dėmesys vis labiau kryo į spalvą grafikos darbuose, kurie per kūrybos dešimtmečius nebuvo spalvoti. Menotyrininkai mano, kad spalvos „atėjimas“ į Algirdo Pakeliūno grafikos darbus nėra atsitiktinis. Tai mūsų liaudies tapybos, jo pajaustos kraičio skrynių, rankšluostinių, langinių spalviniuose raštuose, savitos interpretacijos.

Pagaliau – kūrėjas visuomet turi teisę ir į tiesioginę tapybinės kūrybos vagą, kaip įrodo turįs galios ir eiliuoti. Tačiau šis įrodymas nėra ankstyvas: spalvos, stiprinančios darbų įspūdį, kaip ir poezijos posmų „paslaptį“ Algirdas Pakeliūnas plačiau atskleidė tik prieš keletą metų Pasvalio Mariaus Katiliškio viešojoje bibliotekoje surengtoje parodoje, kurioje pats aktyviai dalyvavo, visuomenės dėmesingai sutiktas.

...Rugiai išdygsta juos pasėjus. Tačiau auga ir bręsta ilgai. Ir nieko čia nepagreitinsi. Dėl to ir Algirdo Pakeliūno tėvelis, stebėdamas sūnaus, dailės kūrėjo, pastangas, prataręs: verčiau jau rugius kirsti... Sūnus javus pjauti, kaip ir šienauti, reikia manyti, mokėjo. Bet rinkosi kitą gyvenimo vagą. Ir iškirto reikšmingą nišą Lietuvos grafikos istorijoje, kurios niekas kitas neužims. Kiekvienas teiškerta savąją...

Laima Vaitkevičienė Kodėl „sugrįžimas“?

Pirmasis gilus analitinis žvilgsnis M. Katiliškio naujojon knygon *Seno kareivio sugrįžimas*. Laima Vaitkevičienė Mariaus Katiliškio skaitymuose. 2003 m. rugsėjis

Vido Dulkės nuotrauka

Seno kareivio sugrįžimas – kartu sugrįžimas į pačią Mariaus Katiliškio kūrybos pradžią, tiksliau, į prozos pradžią, kadangi yra dar trys rankraštiniai eilėraščių sąsiuviniai. Įdomu skaityti šitą rinkinį, siejant jį ne tik su žinomu visos M. Katiliškio kūrybos kontekstu, bet ir su tais šešiolikmečio – devyniolikmečio poetiniais tekstais. Ypač ryškios, galima sakyti, pasaulėvokos paralelės. Jas ir norėčiau plačiau aptarti.

Pats žodis „sugrįžimas“, sakyčiau, likimiškai įrašytas į Mariaus Katiliškio kūrybą. Dar niekur neišeita, o jau dominuoja grįžimo vaizdinys, nuspėjama grįžtančiojo jausena: „Plačioji lyguma, paveikslas jo jaunų dienų šalies, taip gilus ir ryškus iš aukštumos, sukėlė jame atodūsi. Po tiekos metų išnešiotas, saugiai užkastas atminimas gaivios vaikystės ūmai sutirpo kaip sniego sauja delnuose ir pirmą kartą pajuto gerklėje aitrų kartumą. Pirmą kartą kelionėje į namus pasijuto sunkia galva, paliegęs ir pasenęs. Valandėlę jis taip gūždiai stovėjo ir nerado galvoje nieko. Ką jis beturėjo galvoti? Visos mintys jį palikusios, o vietoje jų sausas žvyras.“ Dvasinis nuovargis, vienatvė, kaltės jausmas, atstūmimo baimė ir noras bent numirti savame krašte sudaro šios jausenos centrą. Įdomu tai, kad skaitant novelės pradžią net nekyla abejonių, jog personažas – senas žmogus, gyvenimo pabaigoje grįžtantį į tėviškę. Pasirodo, kad jam tik dvidešimt septyneri metai. Iš karto suntriguoja senumo sąvoka pavadinime. Beje, apie tiek galėjo būti pačiam rašytojui šių novelių kūrimo metu, todėl nepasakysi, kad tai jaunesnio žvilgsnis į vyresnį. Senumas čia greičiau psichologinė, o ne amžiaus kategorija. Į ją įeina vidinis

nuovargis (turbūt ir fizinis, nes devynetą metų kareiviauta svetimuose kraštuose), skepticizmas, vilties neturėjimas ir stiprus noras žvelgti į praeitį, nes ateities laiko lyg ir nebėra: „Jis turi išeiti. Išeiti ir greitai greitai savo keliu.(...) Jo misija atlikta, išvesta iki galo. Šio žaidimo pabaiga jau nebetoli.“ Įdomu tai, kad grįžusiojo iš svetur jausena atsiskleidžia ir aštuoniolikmečio eilėraščiuose: „Užmirši, iš kokios šalies esi atklydęs, / tik trauksi į krūtinę kvapą balto dobilo... / Lakštingalos jauki daina palydi. / O obelos!“.

Natūraliai kyla klausimas, kodėl grįžimo tema tokia svarbi M. Katiliškiui. Jos dominantę vėlesnėje kūryboje galima paaiškinti emigranto nostalgija, bet kodėl ji iškyla dar neišėjusio sąmonėje? Galbūt į šį klausimą galėtume atsakyti, apžvelgę priešingo veiksmo (išėjimo) motyvus. Kodėl išėjo į svetimas šalis kareiviauti jau minėtos novelės personažas Anicetas Šimkus? „Jaunystės, neramaus kraujo siautulys jį pavedė keliais žingsniais toliau. Ir tas išdidumas, nežabotas troškimas svetimos, toli tūnančios laimės, nesidavimas kinkyti į visų vergų jungą. Jo niekinimas smulkių reikalų, kurie betgi kėsinosi jį užslėgti juodoj tvankioj duobėj, liepė tarti atsisveikinimą.“ Ši citata parinkta ne atsitiktinai. Joje labai aiškiai atsiskleidžia pagrindinė jaunojo M. Katiliškio kūrybos opozicija: romantinis dvasios skrydis verčia sukilti prieš kasdienybės rutiną. Buitis, dažniausiai nulemta žmogaus socialinio statuso, apriboja jo siekius, norus, netgi emocijų proveržį. Žmogus savo dvasioje jaučiasi stipresnis, gražesnis, vertingesnis už tą kasdieniškąjį, išpraustą į tam tikrus gyvenimo rėmus. Gyvenimas duoda žmogui per mažai galimybių, todėl jis neteisingas. Nėra galimybės mylėti ir būti mylimam (novelės *Igniaus meilės galas*, *Vasaros dainelė*), neleista būti laisvam, pajusti savo vertę. Prisitaikyti ar sukilti, maištauti? Vis dėlto dažniausiai pasirenkamas antrasis kelias. Maišto formos gana agresyvos: Ignius išduria savo varžovui akį, Silvestras pajutęs meilę šeimininko dukrai Nastazijai primušo samdinę Liudę, pretenduojančią į jo jausmus, Pilypas ruošiasi pavogti brolio uošvio auksą, jau minėtas Anicetas pavagia kelias šimtinės ir pabėga iš namų. Visus juos veda atstumtojo, paniekintojo jausena, visų jų elgesys – išsiutintos paniekintojo dvasios protestas. Beje, atstumtojo, nesuprastojo jausena ryški ir ankstyvuosiuose eilėraščiuose. Ten atstūmimas, atmetimas skaudžiai drastiškas: šventadieniškai pasirėdžiusi minia apšaukia valkata, skarmalium. Nuo jos pasitraukiama išdidžiu scenos vertu romantinio dainiaus gestu: „Tu spjauk į juodą minios širdį / Ir kankles sudaužyki akmenim... / Tavo giesmės, ak, jie negirdi...“ Aiškėja klajūno dalia: „Ir eit šunimi spardomu per žmones, / Ir kaupt vidurnaktį į gelmę blyškia“. Nesuprastojo, nepritapusiojo vidinė įtampa vėliau taps Tiliaus (*Miškais ateina ruduo*) dvasine savastimi: „Jis norėjo gyventi dabar, tuojau pat. Toli toli yra šalių, kurias tereikia

pasiekti norint pasotinti alkį. Bet kaip? Jis to nežinojo. Kur slėpėsi jo negalia? Ar negalėjime žengti pirmą tvirtą ir nulemiantį žingsnį, ar nedalioj, kurios prakeikimo žymę pradėjo jausti gana jaunas. Matydamas aplink save galinčius daryti tai, kas jam neprieinama, išsiugdė nepasitikėjimą savim ir menkavertiškumo jausmą.“ Ši netrumpa citata iš romano *Miškais ateina ruduo* liudija jauno žmogaus, besiveržiančio iš tradicinės agrarinės aplinkos, vidinį nerimą, gimstančius kompleksus. Turbūt tuos pačius kompleksus patiria ir ankstyvosios prozos personažai, tik čia jie dar nėra labai aiškiai įvardijami ir analitiškai išnarstomi.

Taigi, kaip matome, išėjimas yra viena iš maišto formų, manyčiau, kartu gimdanti ir klausimų grandinę: kas laukia išeinančiojo, kokia jo lemtis, ar galima psichologine prasme išeiti nuo savo šaknų? Daug vėliau, supažindindamas studentus su Lietuvos kaimu 1958 metais JAV, M. Katiliškis nedviprasmiškai konstatuos – neįmanoma: „Ir atsikračiusiems kaimiečio vardo, ir pasidariusiems tikrais miestiečiais, tas tebegalioja. Kurį dieną, jau būnant daktaru, mokytoju, ministerijos referentu [...], jo gerai nublizginti batai staiga paslys slidžiam mieste kelyje, ir jis susverdės. Ir jis pasijus tebeavįs klumpėmis, ir pamatys, kaip klumpė, šiaip jau patogus apavas purvyne, labai netinkantis esfalte.“ Kol kas tik nujaučiama, kad išeinančiojo maištas yra pasmerktas sūnaus palaidūno daliai.

Kokia jėga sulauko savoje erdvėje arba traukia atgal į ją? Vėlesnėje kūryboje prarasto rojaus ženklų, be abejo, pažymima agrarinė gyvensena, leidžianti žmogui pajusti dermę su jį supančiu pasauliu, apsauganti nuo egzistencinės krizės. Ankstyvųjų novelių personažas dar nėra subrendęs tokiai savivokai. Vis dėlto jis gyvena stiprios traukos erdvėje. Tokią traukos jėgą turi gamta, beje, šiose novelėse gyvuojanti labai savarankiškai, kartais joje paskęsta net fabula (*Miškai*). Gamtą kontempliuoja ne personažas, o dažniausiai lyriškasis pasakotojas, pindamas valstietišką leksiką su neoromantine ar avangardistine tradicija: „Ant miško saulė ir varnų būriai. Jų kvarksėjimas sunkus ir nuobodus kaip tėvo barnis. Dangus toks blyškus ir mėlynės ties miško šešėliu – tartum ežeras prie žalių lankų“. Personažai „suauginti“ su gamtos erdve tikriausiai neatsitiktinai. Veiksmų, išgyvenimų fonas, maištingų minčių ar tiesiog nusikaltimo liudininkė ji tiesiog užlieja gyvenimą. Kai nėra nieko, yra miškai. Gamtos trauka yra stipresnė už kultūros trauką. Štai Pilypas sėdi pasiėmęs knygą, bet jo akį traukia „tokie paprasti dalykai, kaip atsiknojusi žievė, iš kurios ropojo kerėpla vabalas, arba žvirblių prilindęs aukštas kūlynas pernykščių kiečių“. Novelių rinkinyje nerasis suformuluotos kokios nors gamtos filosofijos, panašios į tą žemės filosofiją, kuri veriasi *Užuovėjoje*. Vis dėlto kyla mintis, kad gamtiškosios traukos jėga ir yra ta gražinanti, šaukianti namo, vėliau tokią galią igis žemė. Išeiti galima iš tėvų namų, bet ne iš gamtiškųjų. Tiesiog namų sfera yra labai plati, neapsiribojanti sodybos erdve. Beje, sodyba ir figūroja visoje M. Katiliškio kūryboje mažiau nei laukas ar miškas, medžių guotai, pievų žolės, vandenys. Taigi išvada būtų tokia: gamtos žmogus

nesutvertas išėjimui. Galima protestuoti prieš tam tikrą socialinę sferą, bet gamtos erdvė visada bus tas namų slenkstis, prie kurio suklups grįžęs sūnus paklydėlis.

Kitas aspektas, sudominęs skaitant šį rinkinį, – personažo specifika. Sąlygiškai galėtume pavadinti jį bernu. Tai ir socialinė kategorija (žmogus, neturintis savo ūkio, žemės, kartais net samdiny), ir kartu psichologinė (karštas, ūmus, dvasioje laisvas, trokštantis mylėti, bet kartu išoriškai grubus, net agresyvokas). Nereikėtų vesti kokių nors tiesmukiškų paralelių, bet galima paaiškinti, kodėl rašytojui artimas šis tipažas. V. Vaitkus užsimena apie pašėlusį, neramų, audringą jaunojo Albino būdą, paveldėtą iš tėvo Juozo. Pats rašytojas laiške brolio sūnui pamini: „[...] linksma išgirdus, kokios legendos ir pasakos kuriamos mano jaunoms dienoms Katiliškėse.“

Šis personažas novelių rinkinyje, galima sakyti, turi dvi programas: mylėti moterį, vertą meilės, ir įgyti socialinę laisvę. Kokia gi moteris žadina personažo jausmus? Pirmiausia ta, kuri jau išėjusi iš jo socialinės sferos (šeimininko duktė, kartais net studijuojanti mieste). Visų pirma moters dvasios pasaulis yra neįsprendžiamas, jausmai nesuprantami. Įdomu, kad ir išorė yra tarsi neatpažįstama, esanti už tradicinio kaimietiško moteriškumo ribų: vietoj kasų, kurios blizgėjo „tartum riebaus arklio uodega“, vilnija garbanoti plaukai, siauručiai antakiai, išlenkti puslankiu, raudonos lūpos, nematyti daiktas – maudymosi kostiumėlis. Visa tai vilioja, kuria paslaptį (o kur dar pasivaikščiojimai, niūniuojamos dainelės, švelnūs meilės kuždesiai). Fatališkas moters pavidalas užvaldo dvasią, kyla meilės šventovės sienos: „Ar tai tokia yra meilė? Ne, ne. Ji turi būti didelė, graži ir jam nesuprantama. Kažkokia lyg šventenybė, aukštai nepasiekiamo. Ją negalima dangstyti visų savo užmačių ir draikioti paskui save“. Iš tokių romantinių aspiracijų kyla neapykanta toms, kurios priklauso tai pačiai socialinei sferai ir savo kalba bei elgesiu tarsi profanuoja tą šventą idealą. Neapykanta prasiveržia agresija: bernas muša mergą, kuri užlipo pas jį daržinėje ant šieno. Tai iš tiesų reta ir literatūrinės tradicijos beveik neturinti scena: „Palauk, užkišiu ryklę raganai!.. – jis sugriebė ją į glėbį, spurdančią ir žviegiančią, nelyginant bekoną, kišamą į narvą, ir prinešė prie nampusės krašto. Ta įsikirto į kopėčias.“

– Žemėn... – pagrūdo ją nuo kopėčių. Kopėčios pasidavė į šoną. Dar tvėrėsi į šieną, bet, išpešusi gniūžtes, numarmėjo nuo žemos nampusės, o iš paskos ir kopėčios.“ Batalijas lydi keiksmai. Scena komiška, bet psichologiniu požiūriu įdomi: estetizuotas moteriškumas ginamas mušant moterį, meilės idealą siekiama apsaugoti, verčiant nuo prėslo mylinčią, tiesa, primityvokai, gamtiškai, „nesukultūrintai“.

Kitas meilės programos variantas daug tradiciškesnis – sąmoninga ar nesąmoninga skriauda moteriai, išniekintosios, paliktosios situacija (novelės *Miškai* ir *Seno kareivio sugrįžimas*). Situacijos atomazgą diktuoja romantinis kodas: sąžinės graužatis neleidžia toliau ramiai gyventi.

Apskritai moteris novelėse turi fatališko žymę. Pati to nežinodama, nesuvokdama ji keičia personažo

mąstyseną, elgseną, net likimą. Ji visada matoma vyro akimis: jo suvokimas lemia įvertinimą. Taigi novelių moteris yra tik personažo erotinių jausmų objektas, neturintis savarankiškos charakterio plėtotės galimybių. Vėliau romanuose moteriškumas igis daugiau atspalvių.

Kita novelių „berno“ programa – socialinė laisvė. Jos garantas – pinigai, kurie patys savaime (kaip kaupimo priemonė) jokios vertės neturi. Jie tiesiog lemia gyvenimo visavertiškumą. Štai novelėje *Senis ir auksas* Pilypas mąsto:

„Kas dabar jam smulkučiai reikaliukai, varginę ir griaužę rūpestimi? Kas tie niekai, nuodiję ir žudę jaunystės žydėjimą!

Ir kas dabar jam stos skersai kelio? Aukso užteks. Užteks ilgam. Iš jo auga naujas.

Jis rankomis braukys žvaigždes nuo dangaus. Jis sau susikurs naujus laukus su kvapniausiais pavasariais.

Gyvenimas įpras jo klausyti.“

Marius Katiliškis

Seno kareivio sugrįžimas

Novelių rinkinys

*Dėsiu gniuosiu, kad po
trik metų įvyk bibliotekos
vedėjas sugrįžo į Pasvalį.*

*Su pagarba – leidei
2003 08 15*

Antraštinio lapo faksimilė su leidėjo Stasio Tumėno dedikacija

Šią programą taip pat galima pavadinti romantine maksimalistine, netgi reiškiamą ji romantine leksika, atitolusia nuo šnekamosios kalbos, pakilia. Beje, galima pastebėti, kad personažas, mąstydamas apie savo aukščiausią siekį, beveik visada atitolsta nuo šnekamosios kalbos, linksta į pakilumo stereotipą. Ko gero, tai tik įrodo, kad jo siekis yra beviltiškai atitolęs nuo galimybių. Gal dėl tos priežasties tiek meilės, tiek laisvės programos neįgyvendinamos. Personažas pasmerktas. Jis arba grįžta, arba yra grąžinamas į savo socialinę vietą, tik nusivylęs, moraliai sužlugdytas arba net nusikaltęs. Tai negatyvioji grįžimo prasmė.

Esame įpratę skaityti kiek nostalgikišką Katiliškį, atveriantį Šiaurės Lietuvos kaimą kaip prarastąjį rojų. Šis novelių rinkinys leidžia pasvarstyti, kurlink būtų krypusi rašytojo kūryba, jei ne emigracija. Prieštaringa, maištinga, protestuojanti asmenybė gal ir būtų atsiskleidusi plačiau: skaudesniais konfliktais, painesnėmis intrigomis. Bet yra taip, kaip yra. Ryšys su kaimu, su agrarine gyvensena išliko, tik pasikeitė vertinimas: problemas keitė ne-kvestionuojamos vertybės.

M. Katiliškio talento ryšį su gimtąja žeme ypač jautriai įvertino Vytautas Kazimieras Jonynas. V. Vaitkus prisimena, kad 1990 m. jis apsilankęs Žagarėje ir prašęs papasakoti, kas sukūrė Katiliškio talentą, prašęs parodyti tuos laukus, medžius, labai jaudinėtis, žvelgdamas į sodybą. Atsi-sveikindamas įrašęs *Užuovėjos* tituliniam puslapyje:

Mielas Marijau,
Tave aplankiau ir vaikščiojau
tavo jaunystės takais, širdimi
išgyvendamas mudviejų praleistus
vakarus ir išgyventą širdgėlą be šių
tėviškės laukų.

V. K. Jonynas
1990 13 spalio

Novelių rinkinys *Senos kareivio
sugrįžimas* – tai irgi savotiška gali-
mybė pavaikščioti M. Katiliškio
jaunystės takais.

Kostas Fedaravičius

Mano mokytojai

Kostas Fedaravičius

Man gyvenime sekėsi – turėjau gerus mokytojus. Pirmiausia tėvus – Felicijoną ir Scholastiką. Abu – aukštaičiai. Tėvas – iš Sklėriškio kaimo (Biržų r.), motina – iš Aukštuolių kaimo (Krinčino seniūnija, Pasvalio r.). Jie niekada manęs nebarė, o savo kantrybe mokė darbo. Jų visas gyvenimas prabėgo kaime, nors tėvas jaunystėje matė ir Rygą, ir Sankt-Peterburgą, ir Sibirą... Jis nebuvo tremtinys, į Krasnojarską atvyko su draugu dirbti prie geležinkelio prieš Pirmąjį pasaulinį karą, nes norėjo pamatyti pasaulį didesnį negu Sklėriškio kaimas gervelės glėby, už kurio ranka pasiekiamą Latvija, pasiėmusi vieną Nemunėlio krantą. Grįžo į nepriklausomą Lietuvą ir ūkininkavo. Ūkio reikalus išmanė, nes kišenėje turėjo Joniškėlio žemės ūkio mokyklos baigimo diplomą. Caro laikais įkurta ši mokykla garsėjo aukštu mokymo lygiu. Tėvo žodžiais, ji prilygo dabarties Žemės ūkio universitetui žiniomis, kurios buvo reikalingos ūkininkaujant. Tėvas nebuvo diržo „specialistas“, todėl man nė karto neteko paragauti diržo „košės“. Didžiausia baismė – pastatymas į kampa. Dieve, kaip būdavo sunku tame kampe stovėti, padarius ne taip, kaip buvo liepta. Tėvas mėgo knygas – skaitė ne tik grožinę

lektūrą, bet ir enciklopedijas. Jis mane užkrėtė knygų skaitymu. Turėjo seną įprotį – perskaičius knygą pasiginčyti. Jo stichija – aštrių kontekstų ir dramatiškų situacijų knygos. Jis manęs nevertė prievarta skaityti knygas, bet pasakydavo kelias siužeto detales ir aš čiupdavau tą knygą ir prie rūkstančios žibalinės lempos ją prarydavau.

Tėvas niekada nekalbėdavo apie darbą, o jį dirbdavo. Jo žodžiai: „Kas liežuviu mala, tas nedirba. O darbas – ne liežuvis, o prakaitas ant kaktos...“ Moralės pamokos taip pat buvo aiškios, suprantamos: „nedaryk blogai“. Pats taip nedarė, todėl ta tėvo moralės aksioma tapo mano gyvenimo pagrindu. Dėl mano mokymosi jis irgi buvo trumpakalbis: „Jei nori mokytis, mokykis. Jei ne, eik dirbti...“ Ir viskas – jokio pamokslų, jokių komentarų. Kai išspausdino mano pirmuosius eilėraščius Biržų rajono laikraštis, mane, kaip būsimą literatą, pakvietė į literatų susirinkimą Biržuose. Tada keleivinės nekursavo – į Biržus tik arkliu arba sunkvežimiu, kuris kolūkyje buvo vienintelis. Tėvas perskaitė kvietimą ir pasakė: „Reikia eiti, jeigu kviečia, vadinas, tavy mato žmogų“. Išėjau pėsčiomis. Kaip tyčia, iš vakaro dūko pūga – kelias į Biržus užpustytas: nei arklys, nei sunkvežimis nepravažiuos, tik mano kojos juo brenda. Ir nubrido 24 kilometrus. Tą pačią dieną atgal kojomis. Noras buvo, pasiutęs noras rašyti ir kitus girdėti. O ten, Biržuose, kultūros namų salėje, būrys literatų – jau žinomų ir dar nežinomų. Vienas po kito eina į tribūną ir skaito tai prozą, tai eilėraščius. Aš už marškinių buvau užsikisęs dvi pasakėčias, kurių taip ir neištraukiau – pabūgau. Bet vis tiek šimtas atlaidų širdy buvo, nes išgirdau tada jau žinomo satyriko Petro Skodžiaus žodžius apie kūrybą, kad reikia rašyti taip, jog žodžių būtų maža, bet minčiai erdvė... Parašyk, kad nori taip! Rašiau. Bet žodžių buvo daug, o minties maža.

Manimi nuoširdžiai rūpinosi tėvai. Kai pamatydavo laikraštį mano eilėraščių, tėvas apsidžiaugdavo, net kaimynai ta žinia jį pradžiugindavo.

Mano tėvas buvo valingo charakterio vyras, o motina – lyrikė. Ji mokėjo daug Antano Vienažindžio dainų, kurias iš Krinčino žemės atsivežė su kraičiu į Sklėriškio kaimą. Kai jai širdį užguldavo nerimas arba liūdesys, ji pusbalsiu dainuodavo Antaną Vienažindį. Jos, lyrikės, jautriaširdėje sieloje tilpo ne tik Antanas Vienažindys, Krinčino žemės panorama, baltas barokas – parapijos bažnyčia, bet taip pat ir didžiausias noras, kad aš būčiau kunigas. Deja, jos svajonė, kurios viešai neišsakė, neišsipildė – aš baigiau Vilniaus pedagoginį institutą. Mokytojavau. 1969 m. atvažiavau mokytojauti į Krinčiną, mano motinos giminės šaknų žemyną.

Man iš tikrųjų gyvenime sekėsi. Vidurinėje mokykloje mane į literatūrą tiesiog už rankos vedė lituanistės Malvina Vėjelienė ir Emilija Natkaitė – kuklios, bet labai stropios,

geranorės pedagogės. Malvina Vėjelienė vadovavo Nemunėlio Radviliškio vidurinės mokyklos literatū būreliui, į kurio vieną renginį pakvietė Bėčiūnų pradinės mokyklos vedėją Joną Narbutą, tuo metu žinomą rajono poetą, kuris parengė, o vėliau rajono laikraštis išspausdino keletą mano eilėraščių su pristatymu. Ir dar į vieną būrelio renginį dviračiais iš Medeikių atbildėjo poetas Vaidotas Spudas su grupe literatū. Taip mokytojos Malvinos Vėjelienės dėka aš susipažinau su Jonu Narbutu ir Vaidotu Spudu, kuriuos pamilau kaip dvasios apaštalus. Su Jonu Narbutu ir Vaidotu Spudu buvau tame pačiame literatū būrelyje, kuris veikė prie rajono laikraščio redakcijos, o jam vadovavo visa siela atsidaavęs Petras Skodžius, tada sunkiai sirgęs. Prikauštytas prie lovos, – o jo lova stovėjo redakcijos kambarėlyje, – ne tik buvo laikraščio atsakingasis sekretorius, bet ir su didžiausiu pasišventimu rašė laiškus jauniems literatams, mokė juos protingais patarimais ir tiesiog už ausų tempė į literatūros dirvonus, kad juo prakaituodami artų. Tarp tų literatū buvau ir aš, kuriam nuo poeto Kosto Snarskio, eilėraščių knygos *Akmenys* autoriaus, kliuvo kritikos botagu. Žinoma, ne bet kaip, o vyriškai. Mat Biržų rajono laikraščio redakcijoje buvo surengtas literatū kūrybos svarstymas. Mano eilėraščius (tada buvau abiturientas) aptarė Kostas Snarskis, smagus vyras, ironiškas, bet atlaidus ir nuoširdus, už literatūros klasiką guldaš galvą. A. S. Puškinas buvo jo dievas. Jis atsistojo, pavartė mano eilėraščius savo rankose, nusišypsojo, patylėjo, po to atsisuko į mane, galvą įtraukusį į pečius, ir tiesiu taikymu širdin: „Ar kada nors bučiavai merginą?“ Aš išmikičiojau tikrą tiesą: „Ne...“ Jis: „Tai kodėl rašai apie bučinius, jei nežinai, kas yra bučinyš? Pirmiausia pabučiuok, po to rašyk“. Aš nukaitau kaip putinas prie tėviškės vartų. Kostas Snarskis vėl nusišypsojo: „Rašyk, eilėraščių reikia surišti kaip rugių pėdą, kad būtų lygu, gražu, kad galėtum gubon statyti...“

Po šito išprausimo mano su Kostu Snarskiu keliai neišsiskyrė – tapome geriausia draugais. Jis – žilas kaip V. Krėvės Lapinas, aš – besispardantis kumeliukas, dar nežinantis, kas yra pasagos ir vežimas. Ir... kritikos botagas.

Jei nebūtų buvę mano jaunystės kelyje pedagogių Malvinos Vėjelienė, Emilijos Natkaitės, kuri iš savo bibliotekos nešė man knygas, kad tik aš skaityčiau? Ji pagirdavo mano literatūros rašinius, bet buvo nenuolaidi klaidoms – turinys geras, bet pažymys mažas dėl gramatinių klaidų. Be šių dviejų pedagogių buvo dar istorikė, jauna specialistė Viktorija Rozentalytė, kurią aš buvau platoniškai įsimylėjęs ir be galo susižavėjęs istorija, kuri man atskleidė naują žmonijos pasaulį. Tik jos dėka supratau, kad istorija literatūrai – ne tamaitė, ne mokytoja, o motina. Visos dramos į literatūrą ateina iš istorijos.

Tai buvo rūstaus pokario mokytojos – šviesuolės, nors joms teko su kanistrėlėmis stovėti eilėje prie žibalo statinės kooperatyvo parduotuvės kieme, kad gautų žibalo normą. Jos vilkėjo kukliu rūbu, bet buvo kaip karalaitės man, Sklėriškio kaimo vaikui, kuris kasdien klampodavo į mokyklą keturis kilometrus pirmyn ir keturis atgal. Taip diena dienon, vilkintis šimtasūlė ir aviantis kiaurus kaliošus, vėliau tarsi iš špižiaus nulietus gyvenimus...

1958 metais išėjau iš savo tėviškės ir į ją nebegrižau, tik į eilėraščių posmus ji pasibeldžia arba švysteli sapnų kardiogramoje. Gimtinėje palikau penkias seseris ir tėvus. Tėvai atgulė Nemunėlio Radviliškio kapinaitėse, kurios nuo Nemunėlio kranto į Latviją žiūri. Seserys išsibarstė po visą Lietuvą – dvi jau kapeliuose. Per gimtinę praėjo melioracija. Ją liudija tik Emilijos Šamakauskienės šimtametis ažuolas.

Dabar vėl žemė mano gimines atitiesia – joje ėmėsi ūkininkavimo nauja giminės karta. Bet man tėviškė – tik prisiminimų slenksčio akmuo, ant kurio vis dar prisėdu, kai apkarsta kasdienybės margarinas.

Geras kelias mane išvedė į rytdieną. Nebuvau jos pakeleivis – turėjau gerus mokytojus, dėstytojus, bičiulius, draugus. Radau miestelius, kurie tapo mano paryžiais. Tarp jų – Krinčinas, su poeto Eugenijaus Matuzevičiaus daina apie solidarumą ir bažnyčią baltą, tiltą ir gatvę brukavotą... Krinčinas man atvėrė vartus į dviejų brolių Eugenijaus ir Leonardo Matuzevičių pasaulį, kupiną taurumo ir meilės Lietuvai. Eugenijus man tapo tikru tėvu, vedliu į literatūrą. Jis man – Lietuvos kultūros amžinasis ambasadorius, tikrasis knygnešys ir literatūros kūrėjų ugdytojas. Per Leonardo kančias, patirtas Sibiro gulaguose, man atsivėrė tai, kas buvo ano meto propagandos užglaistyta ir nutylėta. Per Krinčiną suradau Petrą Zablocką, Paulių Drevinį, Mykolą Karčiauską, Henriką Čigriejų... Esu dėkingas likimui, kad man teko būti Eugenijaus ir Leonardo Matuzevičių knygų leidėju ir redaktoriumi, taip pat išleisti Petro Zablocko, politkalinio ir tremtinio rinktinę *Po tuo dangum* bei atsiminimus *Pakeliui*.

Man likimas atvertė ištraukęs iš kortų kaladės gerą kortą – su Kovo 11-osios Akto šviesa aš tapau tuo, kuo esu – piliečiu, atviros visuomenės žmogumi. Turiu gerą šeimą. Tai pati didžiausia mano laimė. Visa kita, ką aš padariau – tai literatūros darbininko darbai vardan tos Lietuvos, kuriai dabar gyvenu ir dirbu, kiek galiu, kiek sugebu, būdamas dėkingas savo mokytojams, tėvams, seserims, savo šeimai ir visai savo giminei už šviesą ir tiesą. Aš, kaip kultūros ir literatūros darbininkas, darau, ką galiu, ir darysiu, ką galėsiu, nes esu skorpioniškos prigimties, gimęs 1938 m. spalio 25 d. Pačiame vidurdienį.

Kostas Fedaravičius

Aštuoneiliai

*Pasauly žmonės – bėgantys vanduo:
Tai susidrumstęs jis, tai vėlei grynas.
Žmogus – ne vien pavasaris, bet ir ruduo,
Šalnos rugsėjo plikomas karklynas,*

*Kurs, garbanas numetęs, vėlei duos
Kamanėm karklo auskarus meduotus –
O mūzų medūs – mūzų tik žieduos,
Kai pražydėt priverčiam kiaurus luotus.*

*Kaip man sunku ištarti tau sudie,
Gyvenime, auksiniais žaslais pažabotas.
Ir tau, o meile, mūs vilčių širdie,
Kurios neišmatavo žemės protas.*

*Ir jos neišmatuos, nors ir norėtų
Geriausiu matininku žemės šios – – –
O meile, tu lieki žvaigžde poetų, –
Aš neradau danguj tau panašios.*

*Gyvenimas – ne balius,
O geltongalvė pienė –
Bet aš vis tiek karalius,
Nes tu – man karalienė,*

*Nes tu iš Dievo sodo
Gėlė nenurašyta...
Ji kelių meilėn rodo
Pro dilgėlyno svitą.*

*Pabučiuosiu tave kaip Judas
Ne už trisdešimt sidabru,
Tepaliks tau ant lūpų pūdas
Meilės druskos, kad būtų sūru.*

*Kad žinotum, jog meilė – ne midūs, –
Ne nuo jų širdy svaigulys,
O kad būtume šviesūs ir didūs,
Nors rankovėn gyvatė įlįs.*

*Gyvenimas – bangavimas rugių,
Kurios rugpjūtis sugubuoja.
Ir vėl rugsėjo pranašus regiu,
Jie paskui pūdyką perdien sekioja.*

*Ir saulė vėl žemiau, labiau išblyškus,
Ir vis dažniau lietus, atkimšęs volę –
Gyvenimas – vaizdai mūs meilės ryškūs
Ir vasaros, paklydusios atole.*

*Rugsėjo dildė bružina medžius,
Jau gervių rašmenys padangėj matos.
Ir vėjus, vakarų gaudžius,
Sutinka girios be sveikatos.*

*Dar saulė šypteli kreivai,
Pradūrus debesį kuprotą –
Ir vemia tulžimi klevai,
Pernakt pragėrę žalią protą.*

*Buvau aš sveikas, o dabar – ligonis,
Nuo vaistų mano vasara išbalus.
Vėl toks kartus šermukšnių duonos skonis,
Ir pučia vėjai jau neidealūs –*

*Ne vasaros, iš kapinių atlėkė,
Tokie bedvasiai, purvini, paniurę...
Ak, tu, likime, peraugęs kazlėke,
Nusiimu aš prieš tave kepurę.*

*Ruduo ateina manimi
Į mano širdį, mano kraują –
Ir dega spalio ugnimi,
Ugniakurą užkūręs naują.*

*Ir spraga kibirkštys sausai –
Kai malkos sausos, šitaip būna –
Ir tu, širdie, pasitaisai
Nusmukusių vilties karūną.*

Regina Grubinskienė

Kuriantis žmogus – laimingas

Valdas Pukevičius prie savo kūrinio *Pieva*

Vido Dulkės nuotrauka

„Kūryba – svarbiausias procesas žmogaus gyvenime. Tik kuriantis žmogus gali būti laimingas ir po savęs palikti savo paties dalelę“, – taip samprotauja **Valdas Pukevičius**, savo vidinį pasaulį išreiškiantis ir dailės kūriniu, ir eilėraščiu, ir šokiu. Tai dar labai jaunas žmogus – jam devyniolika. Šiomet baigė Pasvalio Petro Vileišio gimnaziją, dabar studijuoja keramiką Vilniaus dailės akademijoje. Taigi Valdas pasirinko dailininko kelią. Juo žengia jau seniai: 9 metus mokėsi Pasvalio muzikos mokyklos dailės skyriuje (jo mokytoja – keramikė Nerutė Čiukšienė). Per tą laiką yra dalyvavęs ne viename konkurse. Didžiausiu savo pasiekimu Valdas laiko *Skudurinės Onutės* konkurse laimėtą pagrindinį prizą – kelionę į Čekiją. 2000 metais I vietą laimėjo pavasarinėje jaunųjų dailininkų akademijoje *Dailė ir kraštotyra*, dalyvavo tarprautiniame moksleivių meninės kūrybos projekte *Gamtos pasaka* ir buvo apdovanotas Žaliuoju diplomu. Laureatu tapo ir šiomet vykusiame Lietuvos vaikų piešinių ir keramikos darbų konkurse *Žiemos pasaka*.

„Pripratau prie dailės, kad nė neįsivaizduoju, ką be jos daryčiau. Man tiesiog nebūtų ką veikti. Tie 9 metai mane subrandino. Aš daug sužinojau apie meną, išmokau į jį pažvelgti ne kasdieniškai, o iš kampo. Dailė mane išaugino tokį, koks dabar esu“, – sako Valdas.

Iš tiesų ne tik dailė užpildo šio vaikinio būtį: jis stengiasi pažinti ir kitas meno sritis. Pasvaliečiai ir kitų Lietuvos miestų žiūrovai matė elegantišką jo šokių Pasvalio kultūros namų tango šokių grupės spektakliuose. Valdas lankė ir kultūros namų dramos studiją, vaidino didelio populiarumo susilaukusiame spektaklyje *Kuršiukas*. Dar vaikystėje pradėjo rašyti eilėraščius, nors poetiniai gabumai labiausiai išryškėjo prieš porą metų. Valdo eilėraščiai susilaukė profesionalių poetų dėmesio respublikinio renginio *Poezijos pavasaris* moksleivių skaitymuose Vilniuje, Aukštaitijos jaunųjų poetų dienose Zarasuose, o respublikos gimnazijų jaunųjų kūrėjų konkurse, vykusiame Kaune, Valdas tapo laureatu.

Valdo eilėraščiuose atsispindi savitas menininko žvilgsnis į pasaulį, bet dominuoja ne regimasis vaizdas, o jausmas, kurio atspindžių ieškoma gamtoje ir daiktuose, o tas jausmas – ir iš kasdienybės, ir iš ypatingų akimirkų. Stilius modernus, tačiau nežaidžiama žodžiais tuščiai – jie kuria galias prasmes, nes Valdo mintys – ne paviršiuje plaukiančios žuvys, jos – gelmės gyventojos.

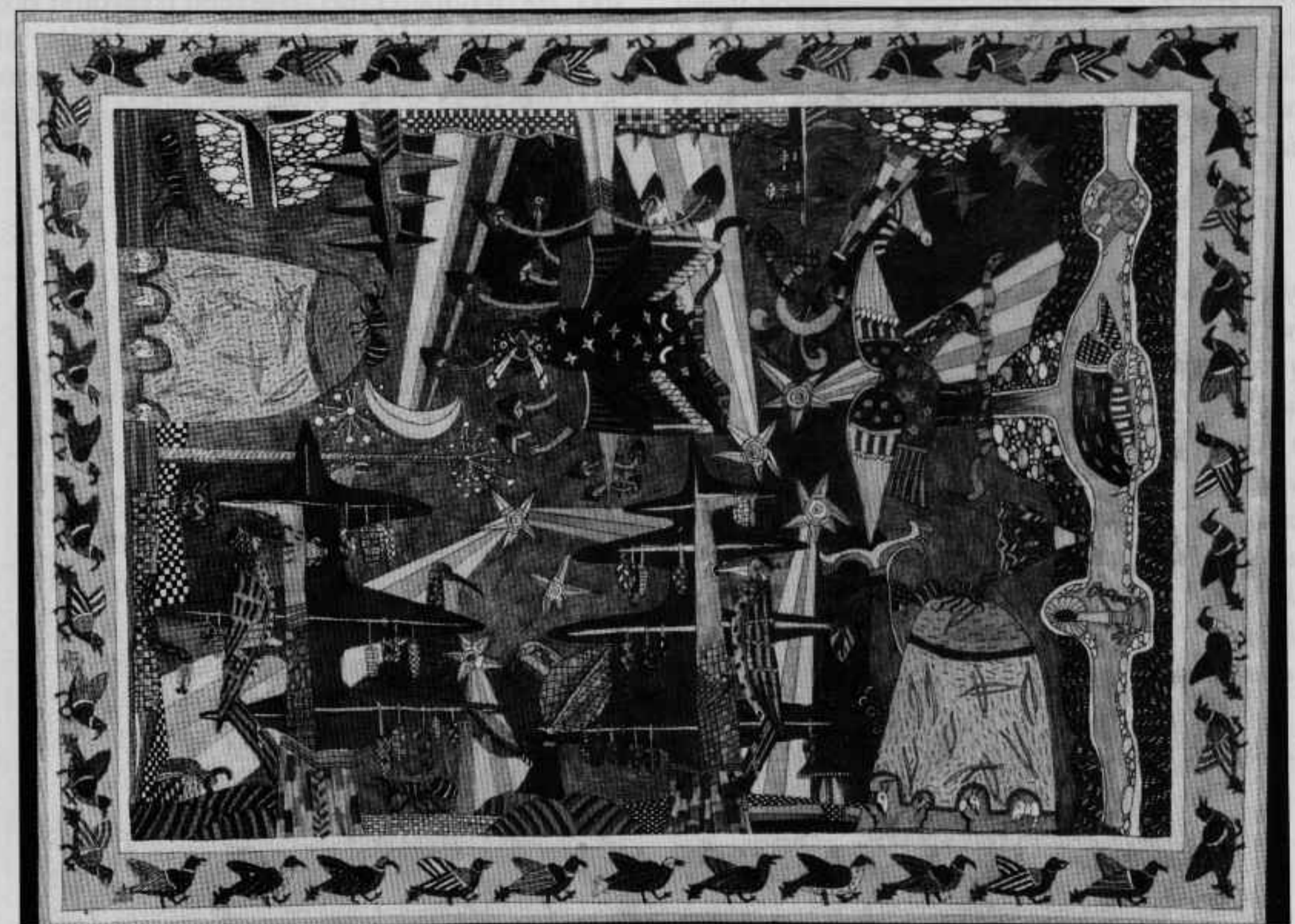
Norėtusi, kad Valdui visą gyvenimą patiktų ne tik iš molio, bet ir iš žodžio auginti meno kūriniai.

Valdas Pukevičius

Eilėraščiai

*Kažkas tyliai šnibžda.
Nuo medžio nukrenta lapas.
Jo atodūsis – tylus.
Jis miršta greit.
Stoviu gatvės pakrašty
Prie mažos balutės...
Kodėl ji, maža, talpina pusę pasaulio?
Pasaulio – čia ir dabar...
Kas bus, kai nebebus atspindžio balutėje?
Nejau išnyks pusė pasaulio –
Gėrio
ar
Blogio?..
Lakuotų batelių kaukšėjimas.
– Ponia, jūs pametėt lapą!
– Tylėk, žiopyly!
Gilus mąstymas (nejau?).
O balutėje sušlapęs lapas paskendo.
Jis uždengė pusę pasaulio –
Moters pasaulio.
Jos akys aptemo.
O juk tereikėjo pasakyti:
– Tikrai? Kur?...*

*Per šlapią dirvą,
Per raudoną molį,
Per žvyrą, akmenis
Ir birų smėlį
Stumių aš vaikišką svajonių vežimėlį...
Apsvaigusiom akim aš nužvelgiu toliausią mėlį.
Stumių aš vaikiškų svajonių vežimėlį...
Žvelgiu!
Stumių!
Žvelgiu!
Stumių ir palieku...
Einu.
Jos ramios, neverkia dabar.
Einu.
Jos ramios, neverkia dabar?
Einu!
Jos niekada neverks?!
Einu.
Tik verksiu aš...*

Valdo Pukevičiaus piešinys *Miške*

Po žiaurių saulės laidotuvių
Išpūdingas pilnaties gimimas...
Prakiuręs jos šydas
Nedengia mėlynų medžių...
Sode snaudžiantis sapnas
Nepakyla...
Pagautas siautulingo jausmo
Iš lizdo iškrenta šėlsmas...
Vis tiek kada nors sapnuosiu!..

Pragydas pirmiesiems gaidžiams...
Mėnulis ištirpsta dar neapšviestas saulės.
Apsunkusi galva nesuvokia, –
Virš laukų tiršti cigarečių dūmai
Ar rudens pranašas?..
Pro šalį iš lėto praplaukusi žuvis
Raustančios dienos kamputyje
Atnešė sapną...

Leiskime žaliems paukščiams
Skristi raudonojo dangaus link...
Leiskime jiems siekti juodą saulę
Ir atrėžus gabalą parnešti namo...
Po devynių naktų ataugęs
Juodasis skritulys vėl vilios paukščius,
O vienas žmogus jau turės gabalą to,
Dėl ko paukščiai nori skristi,
Turės to, dėl ko jie gali žūti,
O jų žalios plunksnos kristi
Ir susmigusios į žemę išaugti
Šviežia žole...

Alsuojant rudenėjančiai
Vasarai
Man į veidą,
Jaučiu pro šalį bėgantį laiką.
Noriu jį sustabdyti,
Bet negaliu...
Kažkas bando pagauti
Įdomesnes radijo bangas,
O vaikai
Kaip kasmet
Mėto obuolius į obuolius.

Šiltai keista...

lengvas potėpis,
praslydęs popieriaus paviršiumi,
liko amžiams...
išsiraizgiusios jo šaknys
skverbėsi į žmogaus pasąmonę
ir ten kūrė savo antikvariatą...
sukaupta geroji energija
srūva į aplinką,
blogoji lieka...
kur ją dėti,
žino tik nirvanos...

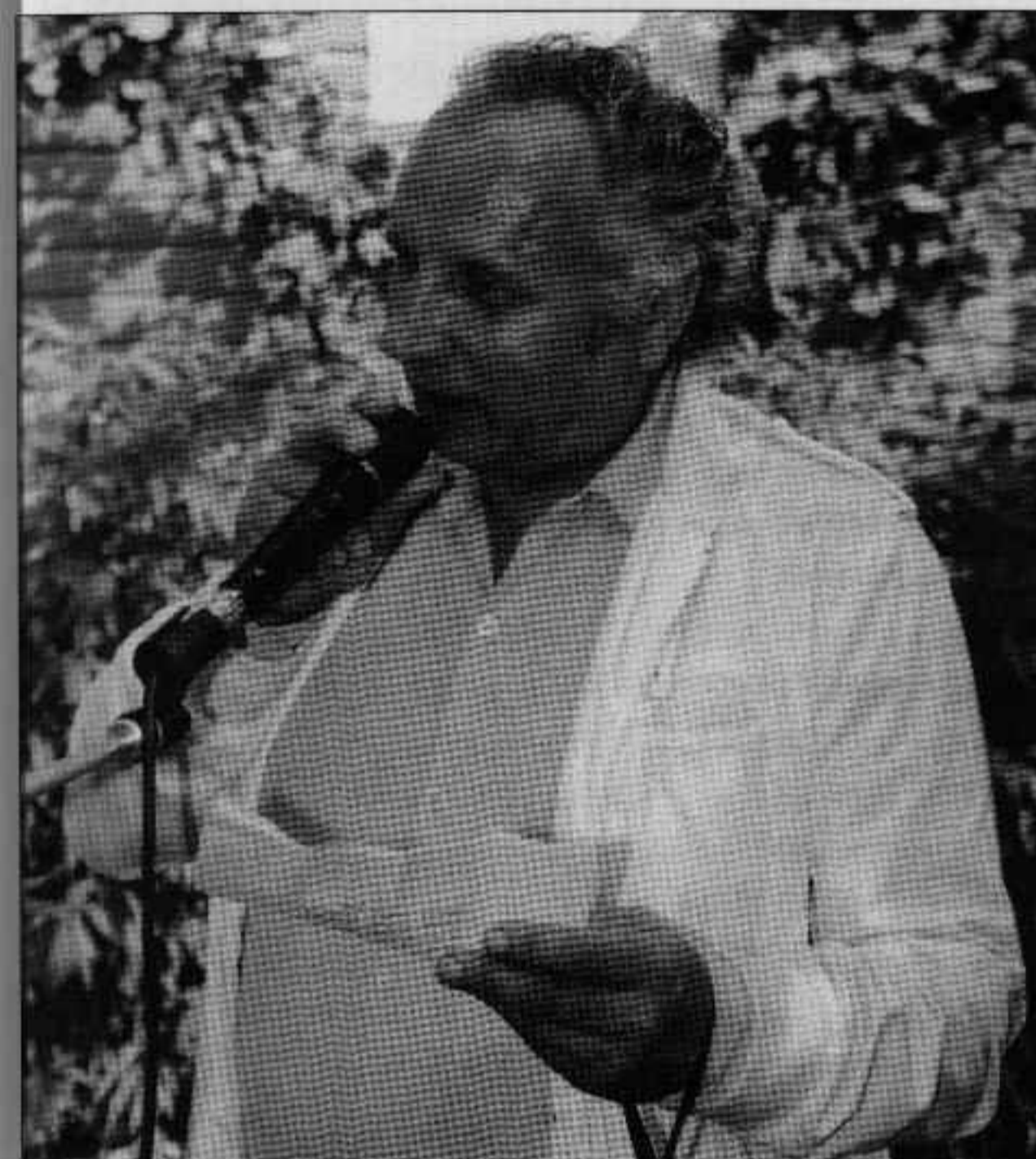
praskrieję
beprasmiai žodžiai
atsimuša į

šaltą betono sieną
nukrinta
žemyn
ir nubėga
ieškodami
naujo
šeimininko...

nenorėdamas leisti
mėlynosioms plunksnoms
nukristi ant žemės,
jis pradėjo sukti
vėjo malūnus...
jų duslus girgždėjimas
gėrėsi į stiklo sieną,
už kurios esantis pasaulis
merdėja...

Sigitas Kruopis

Rašau iš širdies

Sigitas Kruopis

Vido Dulkės nuotrauka

Viskas turi pradžią. Taip ir mano kūryba. Ji prasidėjo vaikystėje beganant vienintelę karvę. Tuometinis kolūkio pirmininkas (vaizdžiai pramintas Birkakakliu) už tai, kad tėvas nedirbo kolūkyje, atėmė ganyklą. Neturėdami kur rišti karvės, ganėme pakelių grioviuose. Vienam nuobodu. Kad priviliočiau draugus, ėmiau ekspromtu jiems kurti pasa-

Tėvynė

Nušniurus kaugė palei tvartą
Pajuodusių šiaudų,
Riebus arimas susivartęs
Tarp obelių nuogų.

Pašiuropę vištos, liūdnas Sargis...
Tai – mano Lietuva.
Per vangų lietu, – iki kaulų, –
Klampota ir minta.

Stulpai, pavargę vielą nešti,
Nuklimpo pagriovy...
Ar ji dėl to mažiau mielesnė,
Jei tokią teturi?

Nuvytęs lapas skęsta moly,
Plevenamas dulksnos.
Laukai, laukai į pilką tolių
Tėvynės mylimos.

kojimus tada populiaria kariška tema. Sočiai prisijuokę iš nevykėlių vokiečių nuotykių, jie palikdavo mane vieną su debesimis ir laukų platybėmis. Su žiogais ir žolynais. Ši priverstinė vienuma ugdė dvasią, mokė stebėti ir svajoti. Tad galiu drąsiai teigti, kad vienas gamtos meilės ir poezijos mokytojas buvo Birkakaklis. Jei rimčiau – mane sukūrė knyga. Ankstyvoje vaikystėje ją taip pamėgau, kad negalėjau išsiskirti. Perskaitęs labiau patikusią, vartydavau, glostydavau, kol neišlaikęs... išbučiuodavau.

O ir miestelis tada buvo – kelios trobos. Niekas neužstodavo lygumų ir tolimų miškelių. Erdvu ir žalia. Erdvu ir pilka. Erdvu ir balta. Kadaiše žurnale *Jaunimo gretos* buvo rubrika *Mano svajonių žemė*. Ten kiekvienas galėjo išsipasakoti apie mieliausią Žemėje vietą – gimtinę. Tada supratau, kad ne gamtos ir architektūros paminklai pririša žmones. Meilė sušildo akmenis ir sudvasina medžius. Be jokių ypatingų aurų. Kaip mano meilė Krinčinui – eiliniam kaimeliui – daro jį vieną vienintelį.

Muziką laikau aukščiausiu, paveikiausiu menu. Tad ir poeziją labiausiai vertinu tokią, kuri maksimaliai priartėja prie muzikos – turinčią rimą ir ritmą. Tik ne visada tokią sekasi rašyti. Nesisieloju. Paįvairinimui gera ir kita. Didžiausiu įvertinimu – nepalyginamai brangesniu už bet kokius oficialius ar pusiau oficialius pagarbinimus – laikau faktą, kad kai kuriuos mano eilėraščius žmonės nešiojasi atmintyje. Niekada neužmiršiu moters, kuri, klausydama mano eilėraščio, apsiverkė. Kaip ir kitos, kuri, metusi darbus, pripuolusi apsikabino ir ėmė dėkoti už krinčinietiškas pasakėles.

Rašau iš širdies ir taikau – į širdį. Laimingas – pataikęs.

Tie vaikystės rugiai,
Į dangų susmigę.
Šviečia takas per juos
Iki pat debesų.
Apsvaigintas kaitros
Ir žiogelių čirpimo
Margą vasaros laimę
Į pasaulį nešu.

Žemė šildo sugrubusią
Mažą pėdele.
Žvilgsnis krypta tolyn,
Virš javų.
Aš per aukštus rugius,
Svaigų liepos tvankumą
Prižadėtos Lemties
Pasitikti einu:
Kad paimčiau ją sau
Ant vaikystės pečių.

*Pačiame spintos kamputyje
Padėjau vasarą.
Žiemą jos išsiilgęs
Virsiu arbatą.
Šunelis uos susidomėjęs.
Ar prisimins,
Kaip kantriai
Prie liepos tupėjo,
Manęs belaukdamas,
Kol vasarą raškiau.*

Vienatvė

*Išpuošiau savo menę
Meile, gerumu, svajone.
Kad neliūdėtų svečias,
Išmintį pakviečiau pašnekučiuoti,
Sąmoji – prasiblaškyti.
Tik niekas jos nelanko.
Visi praeina pro pilkus mano namus.
Ir niekam neįdomu,
Kokia puiki jiems menė paruošta.
Ten, giliai.
Varnos*

*Jas blaško vėjas.
Kilnoja, mėto.
Jų juodi sparnai
Nelaimė graso.
Baugina neganda.
Jų bjaurūs balsai
Pajuokia visa,
Kas gražu.
Jos – mirties paukščiai.*

Be jų liūdėčiau.

*Taip gaila besibaigiančios žiemos:
Ne viską pūgos išdainavo.
Ne viską viesulai atšoko
Ir pėdas ne visas dar suskaičiavo.*

*Taip gaila besibaigiančių naktų,
Sustingusių mėnuliniu ragu
Viršum ledinių klonių,
Virš snieginių svajonių,
Snieginių minčių
Su prisiminimais
Apie vasarą malonią.*

Halina

*Pavasarinis
Srautas triukšmavo.
Pavasarinis
Paukštis nerimo.*

*Prieblandos kvapios
Sniegais margavo.
O sniegas tirpo.
Ir plaukė išas.*

*Balsai virpėjo.
Ir širdys plakė.
Pavasarinės.
Pavasarinės.*

*Paukštis nerimo.
Naktis kvėpėjo.
Po tiltu išas.
Patilte – išas.*

Rimuotas ruduo

*Atėjot, eilėraščių naktys?
Sulaukiau?
Vėl langą nužvarbęs jazminas
skrebens.
Triukšmaus kieme vėjai.
Po dangų draikysis
pilki debesynai,
pritvinke vandens.*

*Atėjot, eilėraščių naktys.
Tai – sveikos!
Sėdėsiu parimęs
prie balto skiemens.
Per mielą naktelę
rašysiu, taisysiu
ir džiaugsiuos sulaukęs
rimuoto rudens.*

Povilas Latvėnas**„Niekas negali atimti teisės kurti“**

Lietuvos kaimo rašytojų sąjungai – 10, Pasvalio skyriui – 5-eri

Įkūręs Jonavoje *Dobilo* leidyklą, pasvaliečiams žinomas kultūrininkas Kostas Fedaravičius su grupele bendraminčių nusprendė atnaujinti žurnalo *Ūkininkas* leidybą.

1890 metais *Ūkininkas*, skirtas valstiečiams, buvo spausdinamas Ragainėje ir Tilžėje. Lietuvoje jį platino nelegaliai. Taigi 1989 metais *Ūkininko* žurnalas vėl pradėtas leisti, tik dabar Jonavoje. Žurnalo redaktoriumi tapo Kostas Fedaravičius.

Atkurti *Ūkininką* jam padėjo iniciatyvinė grupė: Vincentas Pranevičius, Vaclovas Lapė, Gediminas Matulaitis, Vilmanas Lugauskas, Andrejus Štombergas, Bronislavas Lubys, Virmantas Velikonis, Petras Vasinauskas, Petras Poškus, Henrikas Kretavičius, Stasys Kungys, Algirdas Kubilius, Stepas Jankeliūnas, Algirdas Milašius, Salomėja Valatkevičienė, Alfonsas Giedraitis.

Žurnalo tikslas – supažindinti žemdirbį su Lietuvos istorija, kaimo kultūra, ugdyti pagarbą gimtajai kalbai. Atkurtojo žurnalo motto – Dr. Vinco Kudirkos žodžiai „Vardan tautos labo, teisybės ir laisvės“. Žurnale

Literatūrinė šventė „Nešiosi rudenį ant delno“ 1999 m. Pasvalio krašto muziejuje. Duonos kepalas LKRS pirmininkui Kostui Fedaravičiui. Penkeri metai LKRS

bendradarbiauja nemažai žemės ūkio mokslininkų – jie skelbia straipsnius kaimo tematika, istorikai supažindina skaitytojus su Lietuvos praeitimi.

Nuo pat pradžių *Ūkininko* redakcija ėmėsi organizuoti įvairius konkursus, tarp jų ir literatūrinius, – taip plėtėsi žurnalui rašančiųjų gretos. Žurnale pasirodė ir pasvaliečių kūryba. 1993 metais pirmajame Abraomo Kulviečio respublikiniame literatūros konkurse diplomante tapo prozininkė Margarita Lužytė, Kriklinių pagrindinės mokyklos mokytoja, o 1996 metais, jau trečiajame konkurse, diplomą gavo Pasvalio Petro Vileišio gimnazijos moksleivė Živilė Letutytė (už apsakymus).

Prie *Ūkininko* žurnalo susibūrė daug respublikos literatų. Todėl 1994 m. sausio 28 dieną nuspręsta įkurti Lietuvos kaimo rašytojų sąjungą, o jos pirmininku išrinktas Kostas Fedaravičius. Dauguma rašančiųjų įstojo į Lietuvos kaimo rašytojų sąjungą. Buvo priimtas nutarimas kurti regioninius ir rajoninius skyrius, esant ne mažiau kaip trims LKRS nariams. Kadangi 1997 metais Pasvalyje jų buvo trys, pasiūlyta čia įkurti skyrių. Pirmieji LKRS nariai mūsų rajone buvo Kazys Naginskas, Povilas Latvėnas ir Baltramiejus Venislovas. K. Naginskas jau buvo sumanęs įkurti Pasvalyje literatų klubą ir jį pavadinti *Taškas*: baigė rašyti sakinį – taškas, išėjo žmogus Anapilin – padėjo savo gyvenime tašką.

Gaila, bet nė vienas sumanymas nebuvo įvykdytas: 1997 metais Anapilin išėjo du LKRS nariai – Kazys Naginskas ir Baltramiejus Venislovas. Viską reikėjo pradėti nuo pradžių.

1998 metais liepos 25 d. Pasvalio rajone, Žilpamūšyje, Janina Katauskienė suorganizavo literatūrinę popietę, pakvietė ir rašančius. Susibūrė iniciatyvinė grupė – Bronė Černiauskienė, Janina Katauskienė, Irena Linkevičienė, LKRS narys Povilas Latvėnas, Ingrida Mėkelienė, Vilija Stanislava Račienė, Ksaverija Skujienė; susirinkime dalyvavo ir Lietuvos kaimo rašytojų sąjungos pirmininkas Kostas Fedaravičius. Visi vienbalsiai priėmė sprendimą įsteigti LKRS Pasvalio skyrių. Skyriaus pirmininku išrinktas Povilas Latvėnas. Iniciatyvinės grupės narius buvo pasiūlyta priimti į LKRS gretas. Kiek vėliau tai buvo patvirtinta ir sąjungos valdyboje. Nuo to laiko iki dabar Pasvalio skyrių sudaro septynių žmonių grupė.

1998 metų lapkritį Diliauskuose įvyko pirmoji LKRS Pasvalio skyriaus organizuota literatūrinė popietė Didžiojo varpininko Dr. V. Kudirkos 140-osioms gimimo metinėms paminėti.

2000 metų kovo 14 dieną Pasvalio rajono savivaldybėje skyrius įregistruotas kaip visuomeninė organizacija. Buveinės patalpas suteikė Pasvalio krašto muziejus, jo adresu skyrius ir registruotas.

Dalyvaudami LKRS respublikiniuose renginiuose pasvaliečiai parsivežė nemažai prizų už kūrybinį, literatūrinį darbą, tapo konkursų nugalėtojais. Štai dar 1997 metais konkurso *Gyvenimo knyga skaityk laps į lapą* Lietuvos ūkininko premijos laureatu pripažintas Kazys Naginskas: jis buvo apdovanotas prizų ir apjuostas vardine atminimo juosta. 1998 metais pasirodė pirmoji LKRS narės Irenos Linkevičienės eilėraščių knyga *Kurnantis gyvenimas*.

1999 metais Kelmėje vykusioje respublikinėje LKRS šventėje buvo pasirašytas manifestas *Mes atėjome ir einame*. Jame skamba žodžiai:

„Mūsų tikslas – kūryba, o veikla savarankiška. Puoselėjame Dr. Vinco Kudirkos, jo bendraminčių, lietuvių literatūros demokratines tradicijas, rūpinamės kaimo kultūra.

Mes skelbiame: niekas iš mūsų negali atimti teisės kurti – ši teisė prigimtinė. Mūsų svarbiausias tikslas – dalyvauti nesibaigiančiame kūrybiniame tautos procese.

Mes kuriame Lietuvai, nes jos šaknys kaimo žemėje. Mes atėjome ir einame“.

Manifestą pasirašė ir pasvaliečiai – LKRS nariai Irena Linkevičienė ir Povilas Latvėnas.

Tų pačių 1999 metų lapkričio mėnesį įvykusiame Pasvalio literatų klubo *Užuovėja* susirinkime nutarta literatūrinę veiklą organizuoti kartu, išlaikant klubo ir LKRS narystę atskirai. Visos literatūrinės programos, vykdomos kartu dalyvaujant klubo ir LKRS Pasvalio skyriaus nariams, darosi turiningesnės, prasmingesnės, nes esant didesniam literatų būriui atsiranda daugiau įdomesnių, kūrybingesnių minčių.

Tą patį mėnesį skyriaus nariai suorganizavo literatūrinę šventę *Nešuosį rudenį ant delno*. Šventė vyko Pasvalio krašto muziejuje, joje dalyvavo literatai – LKRS nariai, bibliotekų darbuotojai ir kiti svečiai iš visos Panevėžio apskrities. Dalinosi mintimis apie kūrybinį-švietėjišką darbą, aplankė Pasvalio krašto įžymesnes istorines vietas, skaitė savo kūrinius.

2000 metais Pasvalyje vyko Lietuvos kaimo rašytojų sąjungos respublikinė šventė. Ta proga Krinčine, prie Matuzevičių namo-muziejaus, sodelyje, LKRS Pasvalio skyriaus sumanymu, buvo pastatytas stogastulpis *Kūrėjas*.

Tais metais LKRS narė Stanislava Vilija Račienė išleido savo pirmąją knygą *Baltasis Pasvalio šaltinis*. Už šią knygą tapo vyskupo Jono Viktoro Kalvano premijos-prizo laureate.

Atėjus 2001-iesiems metams, dienos šviesą išvydo net trijų LKRS narių knygos: Bronės Černiauskieneš *Meškų laukas*, Povilo Latvėno *Per gyvenimo gruodą* ir Janinos Katauskienės *Pro tėviškės langą*. 2002-aisiais Bronė Černiauskieneš išleido antrąją, šįkart eilėraščių, knygą

Povilas Latvėnas ir Ksaverija Skujienė prie M. Daukšos ažuolo Kėdainiuose, tradicinėje LKRS šventėje

Vaikštau žeme. Dobilo leidykla išleido Kazio Naginsko kūrybos rinktinę *Juodoji ugnis*. Knygos pristatymas įvyko Pasvalio krašto muziejuje.

Rudenį Babcuose vyko respublikinė Lietuvos kaimo rašytojų sąjungos šventė. Pasvalio skyriui šventėje atstovavo Irena Linkevičienė, Povilas Latvėnas, Bronė Černiauskieneš, Ksaverija Skujienė ir literatų klubo *Užuovėja* narė Sandra Kildišytė. Šventėje buvo įteikti prizai: Lietuvos sodininkystės ir daržininkystės instituto prizas – 30 sodinukų – atiteko pasvalietėms Stanislavai Račienėi ir Ksaverijai Skujienei. Taigi kūrybiniai sodai žaliuos ir nokins derlių Pasvalio žemėje. Be to, organizuotame trijų posmų eilėraščių konkurse *Obelis* pasvaliečiai pelnė dar tris prizus: tai Irena Linkevičienė, Sandra Kildišytė ir Povilas Latvėnas.

Taip dirbant bendromis pastangomis surandama jėgų ir galimybių prisidėti plėtojant kultūrinį-švietėjišką darbą Pasvalyje, Lietuvos šiauriniame krašte. Tokių tikslų ir ragina siekti Lietuvos kaimo rašytojų sąjunga.

Kas yra Krinčino Savilaida?

Kiekvieną kartą, kai užėinu į Mariaus Katiliškio biblioteką, Vitalija Kazilionytė manęs paklausia:

– Ar jau parašei apie Krinčino Savilaidą?

Tada iš baimės man sudrėksta delnai, – o kas yra Krinčino Savilaida, – argi aš galėčiau išlukštenti tokį klausimą?

Bet būna ir blogiau. Antai *Naujosios Romuvos* redaktorė parašė, kad „tesiamos gražios sovietmečiu atsiradusios savilaidos tradicijos...“ ir toliau panašiu stiliumi. Tai jau visiškai nesupratimas. Šita Krinčino Savilaida su ana savilaida neturi nieko bendro bent jau dėl 100 priešasčių, o taip pasivadino tik dėl to, kad brošiūras ir knygas leidžia *p a t i*, t.y. nuo tekstų surankiojimo ar sugalvojimo iki viršelio maketavimo. Visi žinom, kad, surinkus tekstą, dar reikia jį sumaketuoti, apipavidalinti, sugalvoti viršelį, viską sutvarkius, įrašyti į CD, užsikurti „bliūdą“ ir spausti akseleratorių, kad Panevėžy atspausdintų ant popieriaus, susegtų ar suklijuotų drauge su viršeliu, paskui dar apipjaustytų, nes Pasvalys neturi tokio pobūdžio specialisto.

Kada prasidėjo Savilaida? Gal 2000-aisiais, kai buvo užėjęs noras surasti ir perskaityti senuosius Krinčino dokumentus ir atverti žmonėms akis į 450 metų praeitį. Iššifruoti ir išversti iš senosios gudų, lenkų, lotynų kalbos – vienas malonumas, bet nuvažiuoti ankstų rytą į Vilniaus archyvus, padirbėti 10 valandų ir vakare grįžti šlapiu ar apšalusiu greitkeliu – darbas jau daug sunkesnis. O kur gauti pinigų benziniui, kopijavimui ir kavai? O ar išleis iš darbo net dukart per metus viršininkai? Besiruošiant mokyklos 390-mečiui 2001-aisiais, prirašiau visokių rašinėlių kaimiečiams ir miestelėnams daugiausia į „Darbą“, kuris mielai išspausdindavo, tik vieno rašinio apie mokyklos praeitį neįstengiau niekaip sutrumpinti, kad tilptų į rajono laikraštį, tai tą išspausdino *Naujoji Romuva*, bet kokia iš to nauda, jei niekas jos neskaito. Tada kilo mintis visus rašinėlius sudėti į knygėlę ir dovanoti žmonėms. Taip ir gimė Savilaida.

Kad nenuvažiuotų stogas (čia toks posakis) nuo istorijos rekonstrukcijų, nusprendėme pasilepinti poezija – ėmėme sklaidyti dešimtis knygų ir rankioti eilėraščius apie Krinčiną. Taip gimė antroji knyga *Paversmių versmių šviesoj* su grandiozine ar pretenzinga (nelygu, kaip pažiūrėsime) paantrašte *Krinčino poezijos antologija*, pradedant kunigu Antanu Vienažindžiu ir baigiant žurnalistu Arūnu Sprančiumi. Man ji labai patiko, kaip kitiems, nežinau, nors iš 200 egzempliorių tiražo teliko viena knygėlė. Gal dėl to, kad nekomercinis leidinys? Sakau dėl to, kad šiandien žmonės niršūs ir įtarūs, net labdara gali sukelti blogų įtarimų...

Paskui atsirado dar šis tas. O šiemet ėmėmės realizuoti seniai apsidūsusios minties, kad turime parodyti pasauliui, kas iš tiesų buvo Leonidas Šimoliūnas. Taip atsirado dvi

Leonido Šimoliūno, „puikaus rašytojo iš Krinčino“, kaip įvardijo Elena Mezginaitė, knygos – *Gyvenimo žavesys* ir *Anapus kančios ir džiaugsmo*; dar buvo šmėstelėjusi viena Algimanto Krinčiaus knygelė *Beprasmai tekstai*, gana palankiai įvertinta profesionalų, bet nerekomenduotina normaliems žmonėms, norint apsaugoti ramų jų miegą nuo juodų minčių; paskui dar išėjo senųjų dokumentų (nuo 1554 iki 1796 metų) knyga, gal pati vertingiausia, bet mažiausiu tiražu, nes ji gali būti paskaitoma ir įdomi tik LDK istorijos specialistams. Šiaip bibliografija rodo 10 leidinių nuo 52 iki 172 puslapių, taigi per dvejus metus netoli 1000 puslapių, – grafomano svajonė (!?), bet kai kurie leidiniai pakartoti pataisius ir papildžius kelis kartus, taigi beliktų gal kokios 7 knygos, dėl finansinių galimybių priverstinai plonos. Kartais žmonės tai supranta ir pasiūlo paramos. Turime padėkoti Krinčino seniūnui Remigijui Janušui, „Sėlių“ bendrijos pirmininkei doc. Genovaitei Jusaitienei, Leonido Šimoliūno knygų rėmėjoms Gražinai Šimoliūnienei ir Kristinai Riaubienei. Smalsuoliams pasakysiu, kad rėmėjų pinigai nesudaro nė trečdaliai išlaidų net ir leidžiant savilaidos būdu.

Kas leidžia Savilaidą? Savilaidą darome dviese su Algimantu Kaminsku visuomeniniais pagrindais. Aš generuoju idėjas arba sugalvoju tekstus, jis daro. Arba atvirksčiai. Popieriniu pavidalu ją paleidžia į pasaulį Robertas, bet jau nebe visuomeniniais pagrindais.

Kada Krinčino Savilaida mirs? Krinčino Savilaidos pabaiga turėtų sutapti su knygos *Istorinės erdvės beiškant* 5 dalimi arba Krinčino miestelio istorija (nors tai jau turėtų būti nebe savilaida). Žinoma, ją galima parašyti ir šiandien, bet sažinė neleistų to daryti, kai dar tiek daug žinomų archyvinų dokumentų guli neperskaityti, net nepaliesti. Vien Upytės Teismų knygos nuo 1569 iki 18 a. pabaigos knibždėte knibžda faktologine medžiaga, o ką kalbėti apie kitus dokumentus, pradedant kad ir tais, kurie yra Lietuvos Metrikoje, ir baigiant bažnyčios vizitacijų apyrašais, miestelio ir dvaro valdų inventoriais bei planais. Medžiaga gal ir neesminė, bet lokalinės istorijos rekonstrukcijai – tai aukso puodas! Tačiau palikime šią širdį draskančią temą; čia kaip tam anekdote, kur skęstančiųjų gelbėjimas – pačių skęstančiųjų reikalas. Bet nepagalvokite, kad turime kam nors kokių nors pretenzijų, – niekadoms niekam nesam jų turėję, – juk patys užsimetėme šią našta, o greičiausiai Dievas užmetė, nes pamatė, kad turime laisvo laiko (atmetus 12 valandų per parą, kurias suvalgo mokyklinis darbas), šiek tiek nutuokiame senojoje gudų, lenkų ir lotynų kalbose, mylime gimtąją kalbą, mėgstame istoriją, tekstus, pažįstame kompiuterį etc. Jei dar kurį laiką būsime gyvi, bandysime surankioti bent dalį likusių dokumentų nors iš 1554–1795 m. laikotarpio, nes vėlesni laikai jau yra lengviau pasiekiami. Jei nebebūsime, po 64 metų atsiras kitas

žmogus, kuris to imsis, ir jam bus truputį lengviau, nes šis tas jau padaryta.

Savilaidos planai? Jokių planų! Amžini nepritekliai ir skylių lopymas bei važinėjimai į Panevėžį darytis 10–20 egzempliorių kurio nors leidinio ganėtina sekina kūną ir valgo laiką, bet dar norėtusi padaryti mokyklos istoriją, miestelio istoriją, pabaigti leisti dokumentų brošiūras *Istorinės erdvės beiškant*, padaryti knygelę apie Pranciškų Žitkevičių, na, ir dar kai ką, bet griovys platus, o kojos trumpos ir liesos, kažin ar peršoksim. Op! Gerai, kad atsiranda moralinių rėmėjų, pavyzdžiui, Loreta, Genovaitė, Vytautas, Alma, Vladas, Vitalija, Bronislava, Genė, Mykolas, Ieva, Eglė, Gediminas ir daugelis kitų, kurių parama ypač svarbi šiame kažin ar reikalingame ir beprasmiškame sizifo darbe. O neseniai, besikamuojant prie knygos viršelio kūrimo, į pagalbą atėjo Pranciškų Žitkevičius su savo piešiniais, kurie labai tiko. Aišku, yra ir pasiruošusių sumenkinti Savilaidą ir jos autorius, bet tai nekompetentingi asmenys, todėl jų nuomonė mūsų nedomina. Mums patiems svarbu realiai suvokti ir įsivertinti situaciją, kad nenuslystume į grafomaniją ir tuščią rašinėjimą, kad būtų išlaikytas tam tikras profesionalumo lygis ir paskaitomas stilius.

Tai tiek. Dabar galėsiu ramiai užėti į M.Katiliškio biblioteką ir Vitalijai pasakyti:

– Taip, jau parašiau.

Bet ar atsakiau į klausimą, kas yra Krinčino Savilaida? Turbūt ne. Nes nežinau, kas tai yra. O kas gali atsakyti?

Gal tai tik mitas, kuris greit pasimirš? Iliuzija? Kliesdesiai? Šimoliūno? Krinčiaus? Kitų? O gal tai labai rimta? Greičiausiai per vidurį. Pabaigoje kelios citatos.

Albinas Mačiulis, istorikas, geografas, kraštotyrininkas: „Dirbi, dirbi dieną naktį, ar kas įvertins?“

Rimantas Miknys, Lietuvos Istorijos instituto direktoriaus pavaduotojas: „...brošiūros tikrai yra vertingos kaip regioninės istorijos veikalėliai“.

Vladas Braziūnas, poetas, krašto istorijos žinovas: „Baisiai didis paminklinis triušas. Ir tik prašom nekompleksuot dėl drapanėlių: kaip žinoma, pagal jas tik sutinka; palydi – pagal protą. O proto darbas čia smagiai vaisingas.“

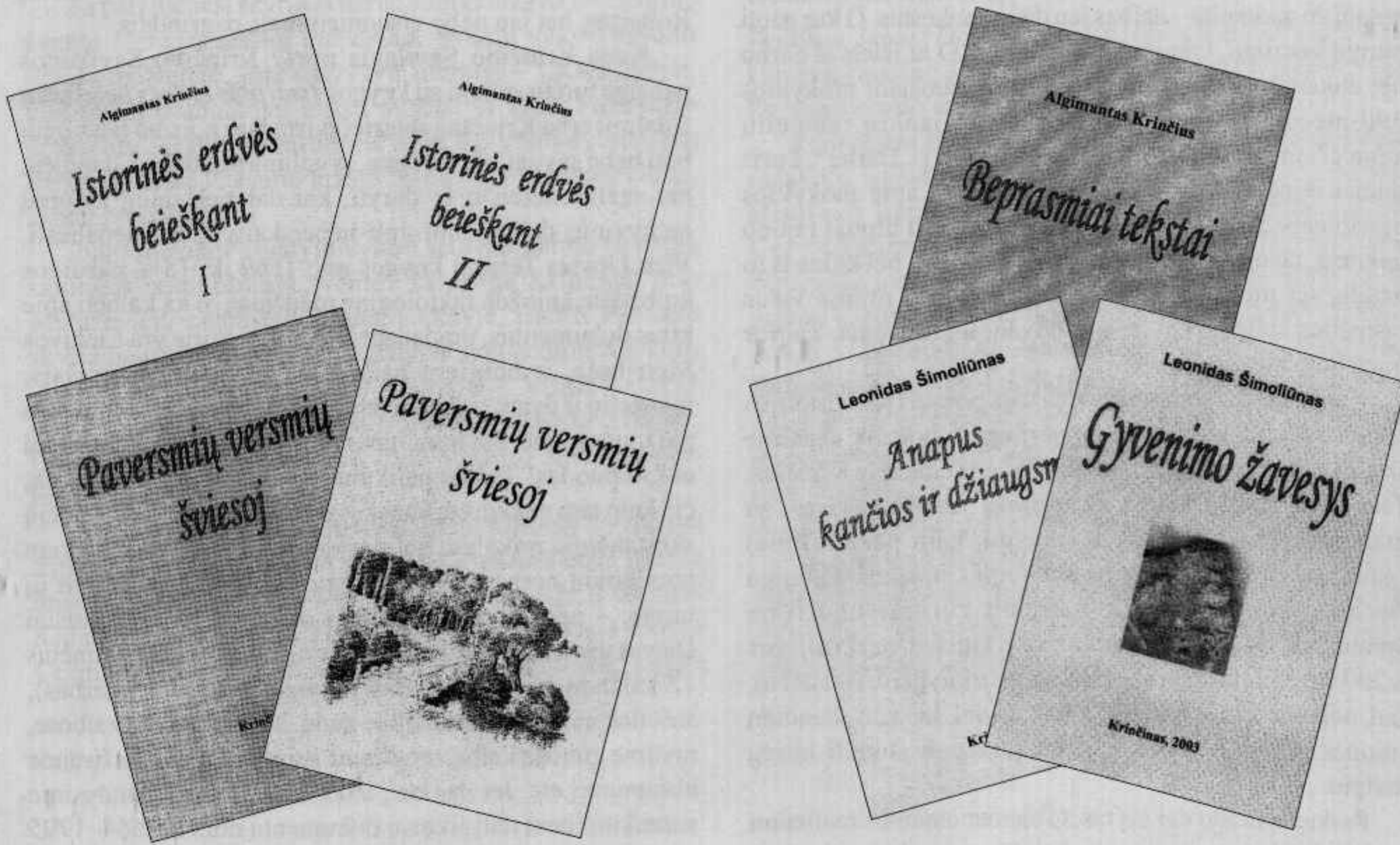
Vytautas Didžpetris, *Žiemgalos* žurnalo redaktorius: „Dirbate gerą ir vertingą darbą, ir tai yra puiku; kviečiu bendradarbiauti *Žiemgaloje*“.

Genovaitė Jusienė, bibliotekininkė: „Kiek čia daug medžiagos surinkta, anksčiau nieko panašaus nebuvo! Dokumentai versti iš keturių senų kalbų, kada spėjai išmokti?“

Eimantas Novikas, kunigas: „Darote nuostabų darbą, kuriame bandote iš tikro suvokti Krinčino miestelio istoriją ne iš nuogirdų, bet iš patikimų faktų. Tikrai žaviuosi Jūsų darbu.“

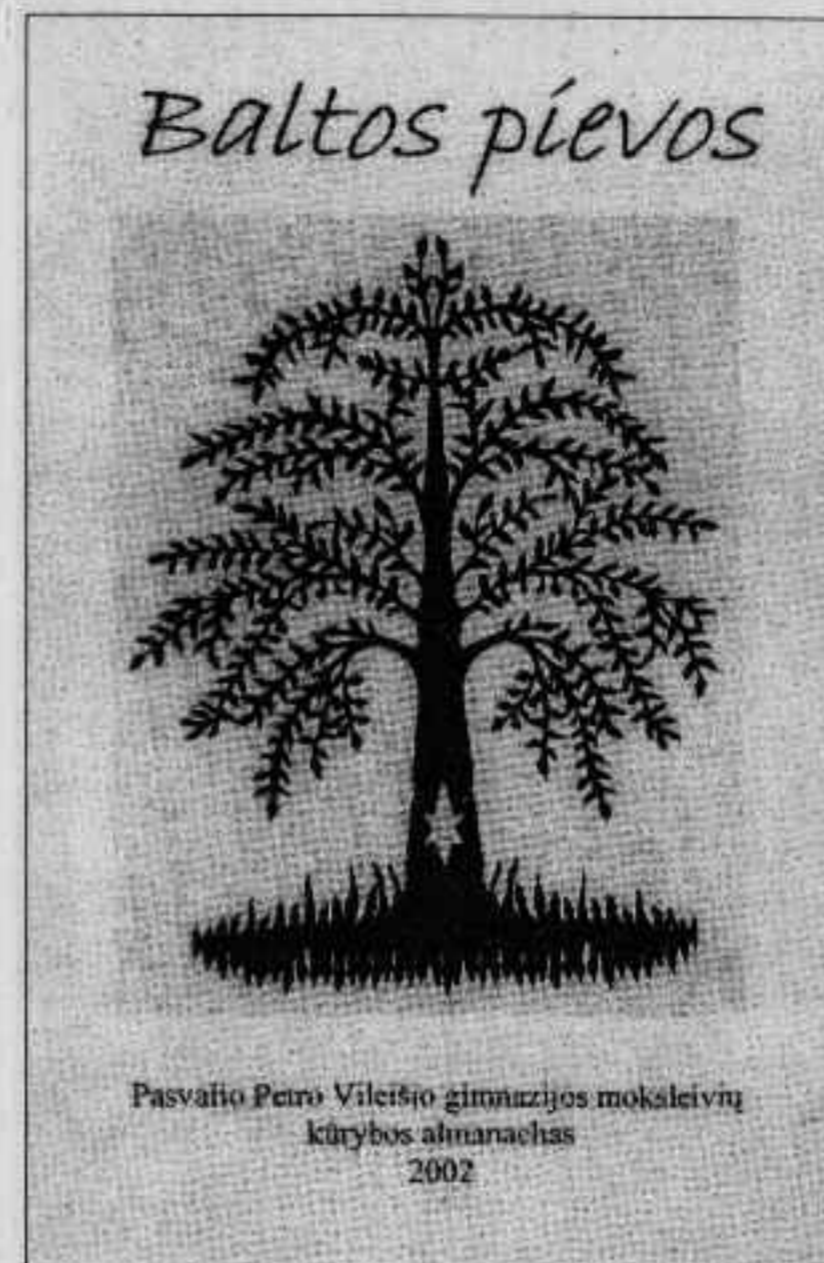
Tai štai kas yra Krinčino Savilaida.

A. K.

Parašyta pasvaliečių ir – apie Pasvalį 2002–2003

Grožinės literatūros knygos

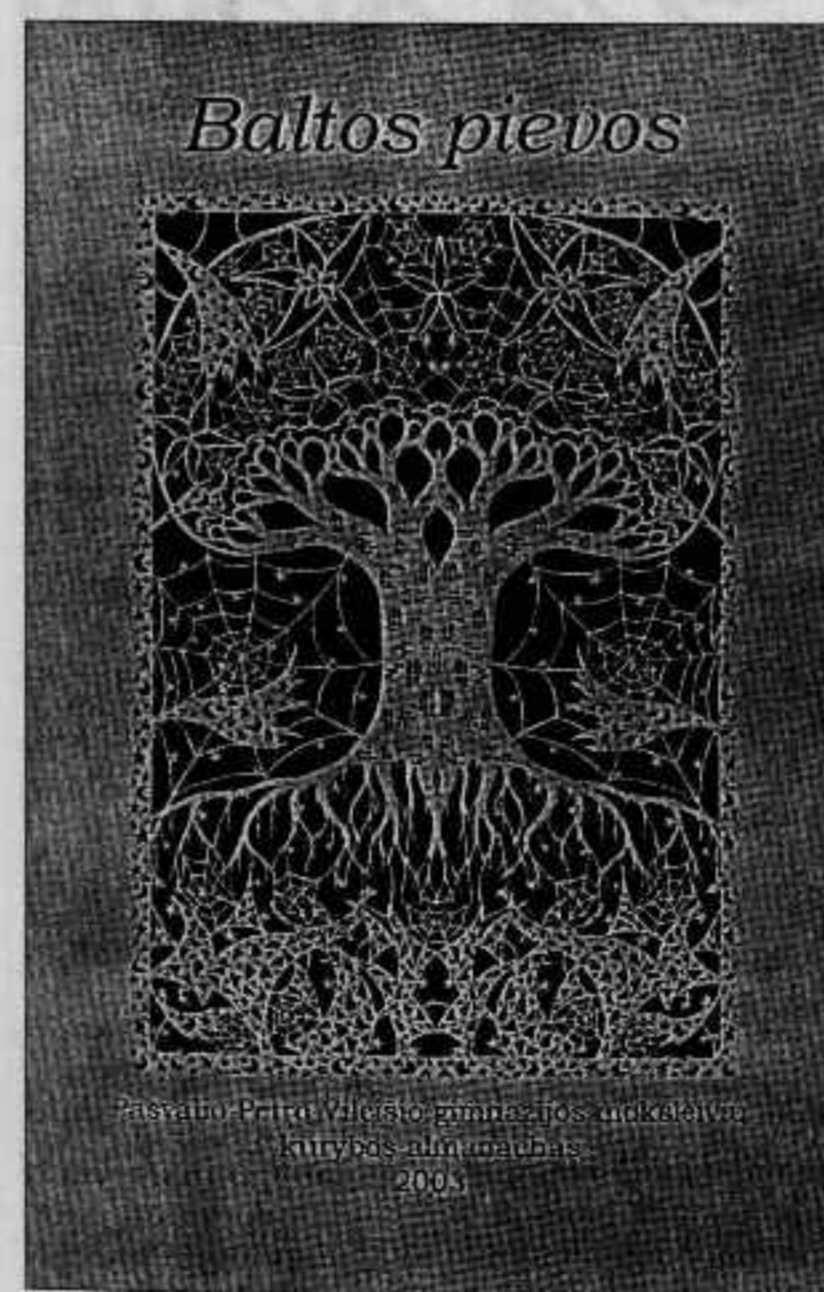
Baltos pievos. Pasvalio Petro Vileišio gimnazijos moksleivių kūrybos almanachas 2002. – Petro Vileišio gimnazija, 2002.

Stasys Butkus. *Stiprybės ir vilties akimirkos*. Novelių apysaka. – Panevėžys: Sagra, 2003.

Išsilukštenimai. Eilėraščiai. Literatūru nuo Pyvesos krantų kūrybos almanachas. Sudarė Konstancija Vinkeliene. – Panevėžys: Nevėžio spaustuvė, 2002.

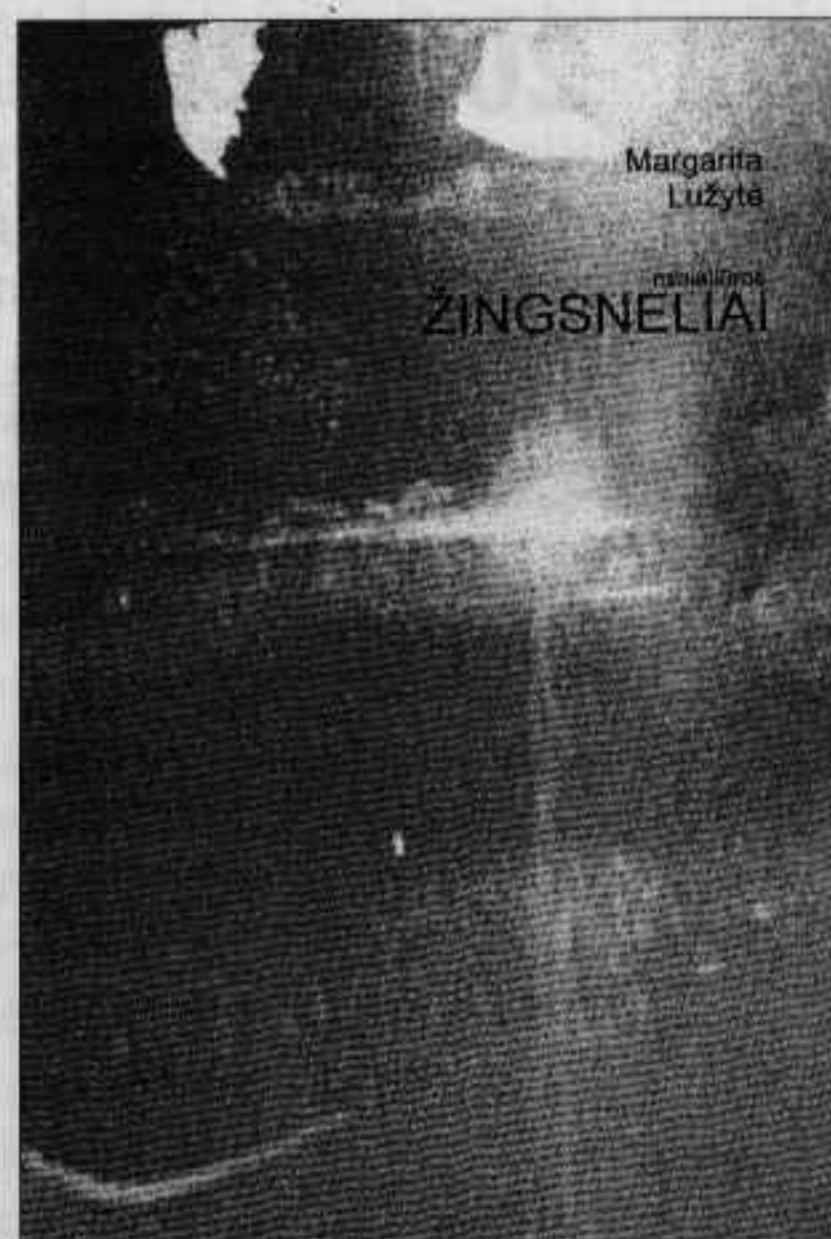
Baltos pievos. Pasvalio Petro Vileišio gimnazijos moksleivių kūrybos almanachas 2003. – Petro Vileišio gimnazija, 2003.

Bronislava Černiauskienė. *Vaikštau žeme*. Eilėraščiai. – Panevėžys: Nevėžio spaustuvė, 2002.

Aldona Genovaitė Kerpauskienė. *Paklydęs noras*. – Šiauliai: Šiaurės Lietuva, 2002.

Margarita Lužytė. *Žingsneliai*. Miniatiūros. – Šiauliai: Saulės delta, 2003.

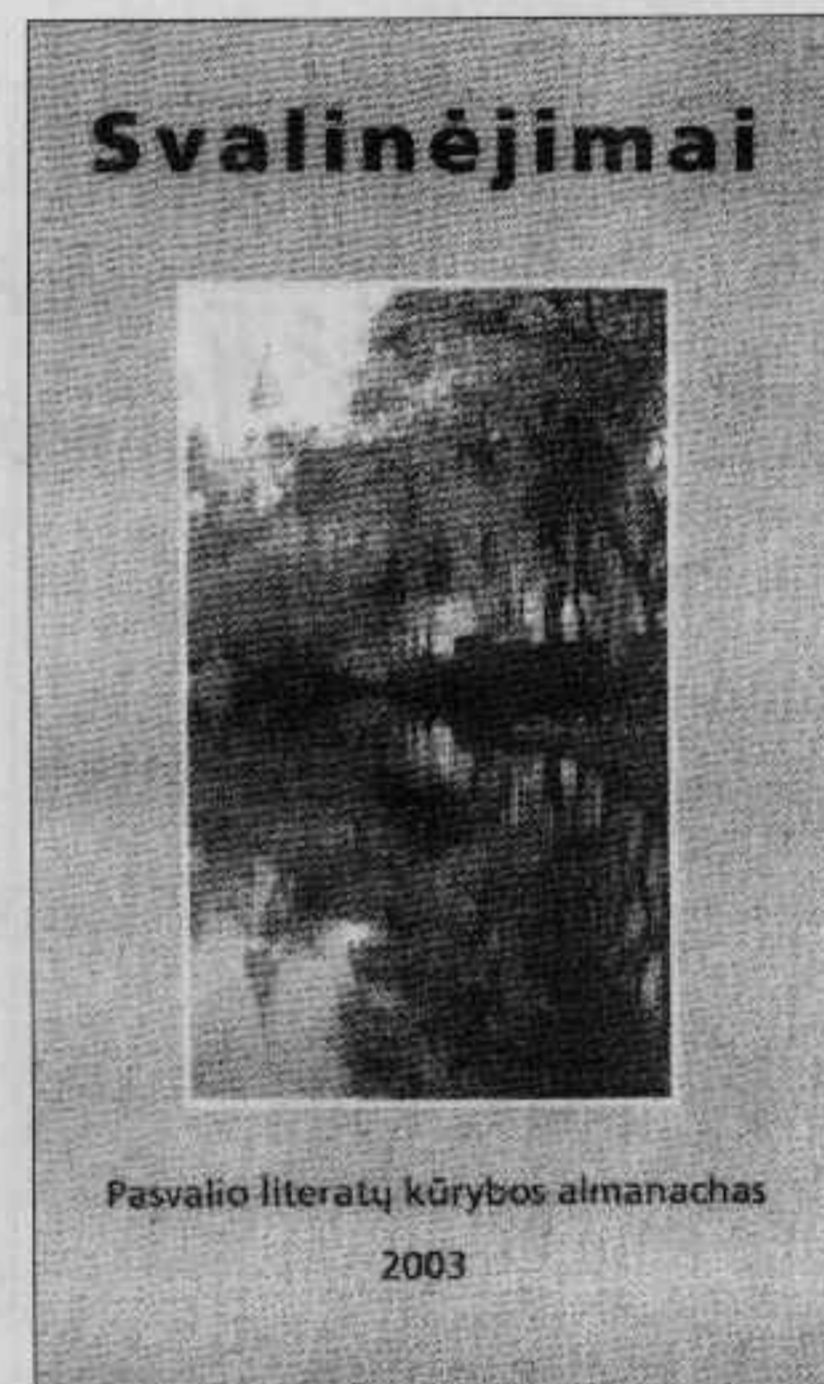
Remigijus Melnikavičius. *Žydėsiu pilkais pelelais*. Eilėraščiai, tekstai dainoms, prozos kūriniai, ištraukos iš dienoraščio bei laiškų. Sudarė, parengė spaudai ir redagavo Regina Grubinskienė. – Kaunas: Spindulys, 2002.

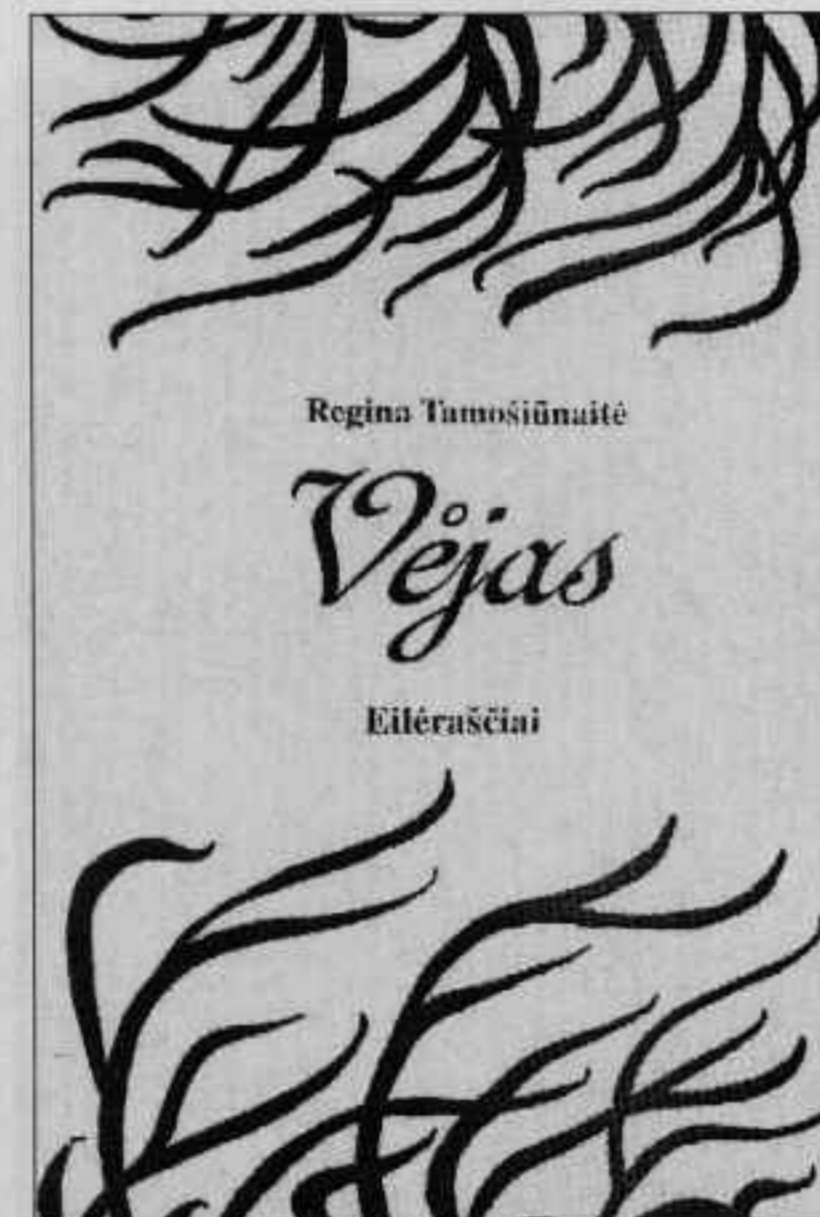
Kazys Naginskas. *Juodoji ugnis*. Eilėraščiai. – Jonava: „Dobilo” leidykla, 2002.

Helge Rykkja, Mykolas Karčiauskas. Idėjos autorius Arūnas Grušas. – Pasvalio Mariaus Katiliškio biblioteka, Pasvalio Petro Vileišio gimnazija, 2003.

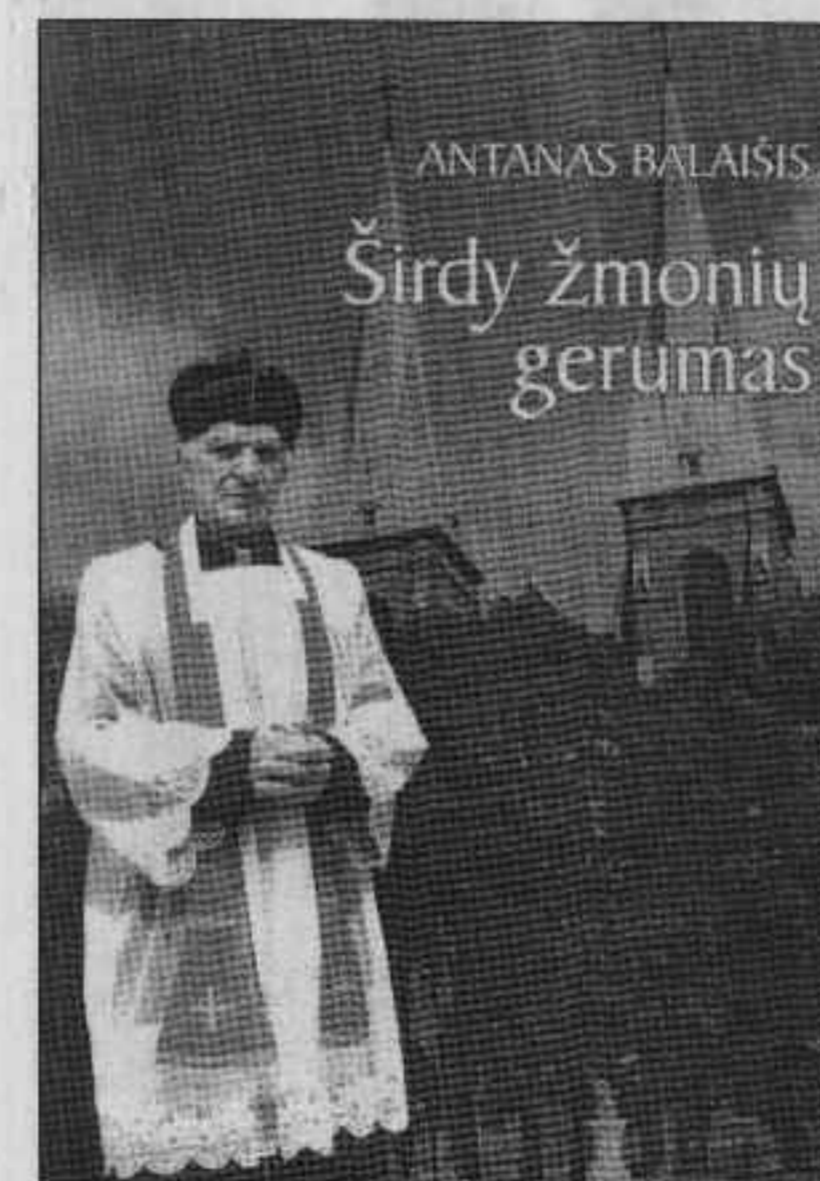

Svalinėjimai. Antroji knyga. Pasvalio literatų kūrybos almanachas. – Panevėžys: Nevėžio spaustuvė, 2003.

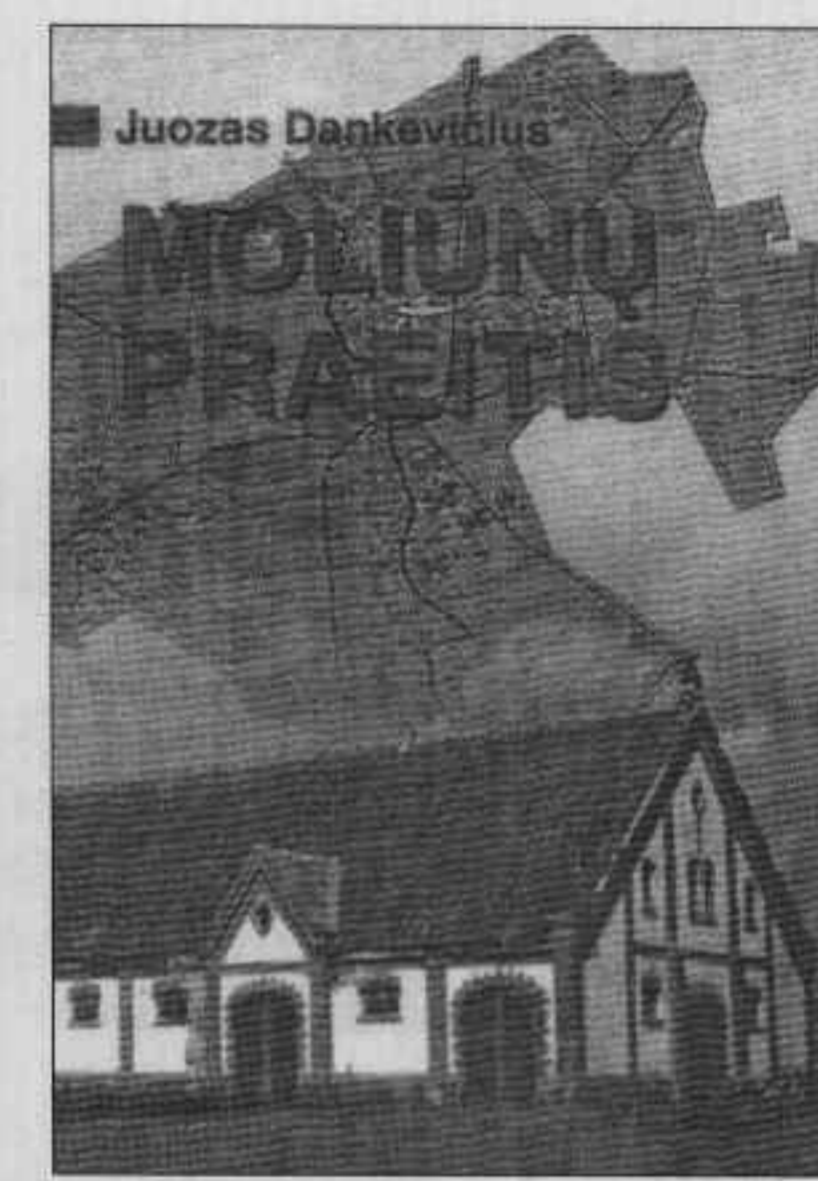

Regina Tamošiūnaitė. *Vėjas*. Eilėraščiai. – Panevėžys: Nevėžio spaustuvė, 2002.

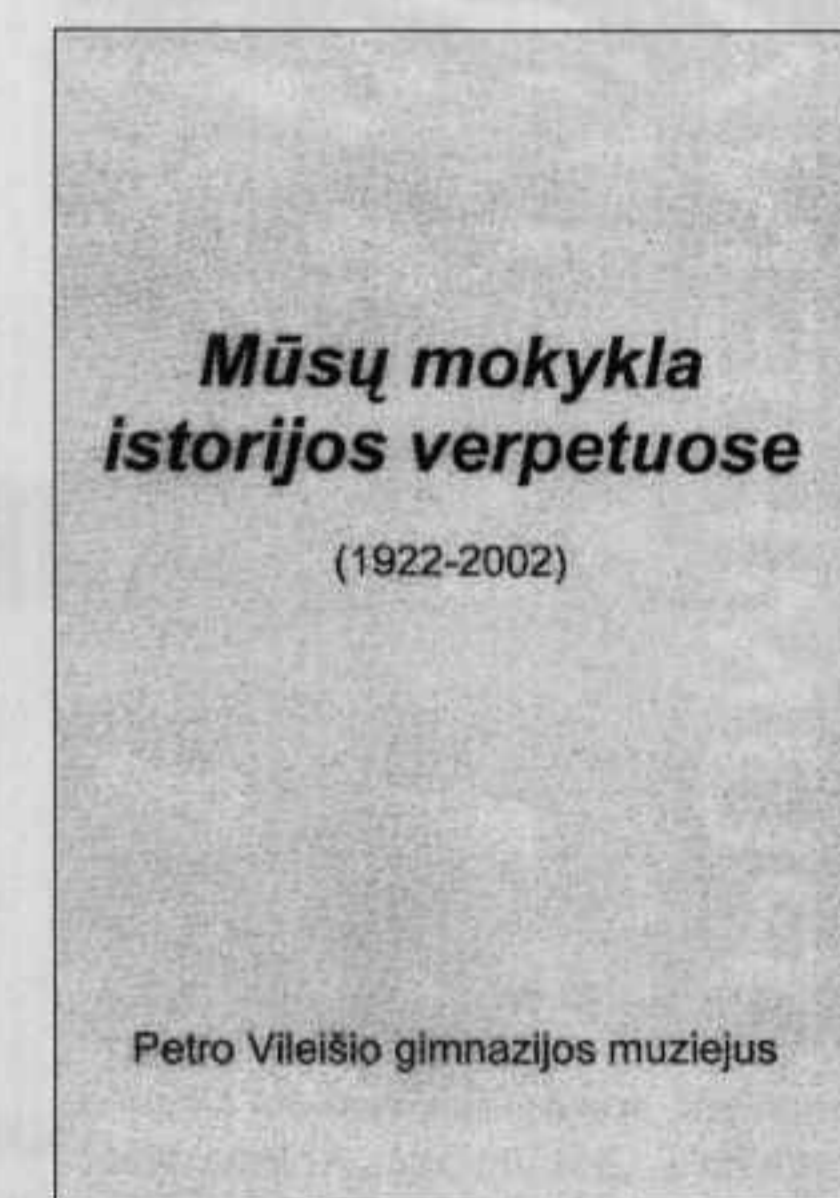
Istorijos, kraštotyros, meno leidiniai

Antanas Balaišis. *Širdy žmonių gerumas*. – Vilnius: Danieliaus leidykla, 2003.

Juozas Dankevičius. *Moliūnų praeitis*. – Vilnius: Danielius, 2003.

Mūsų mokykla istorijos verpetuose (1922–2002). – Petro Vileišio gimnazijos muziejus, 2002.

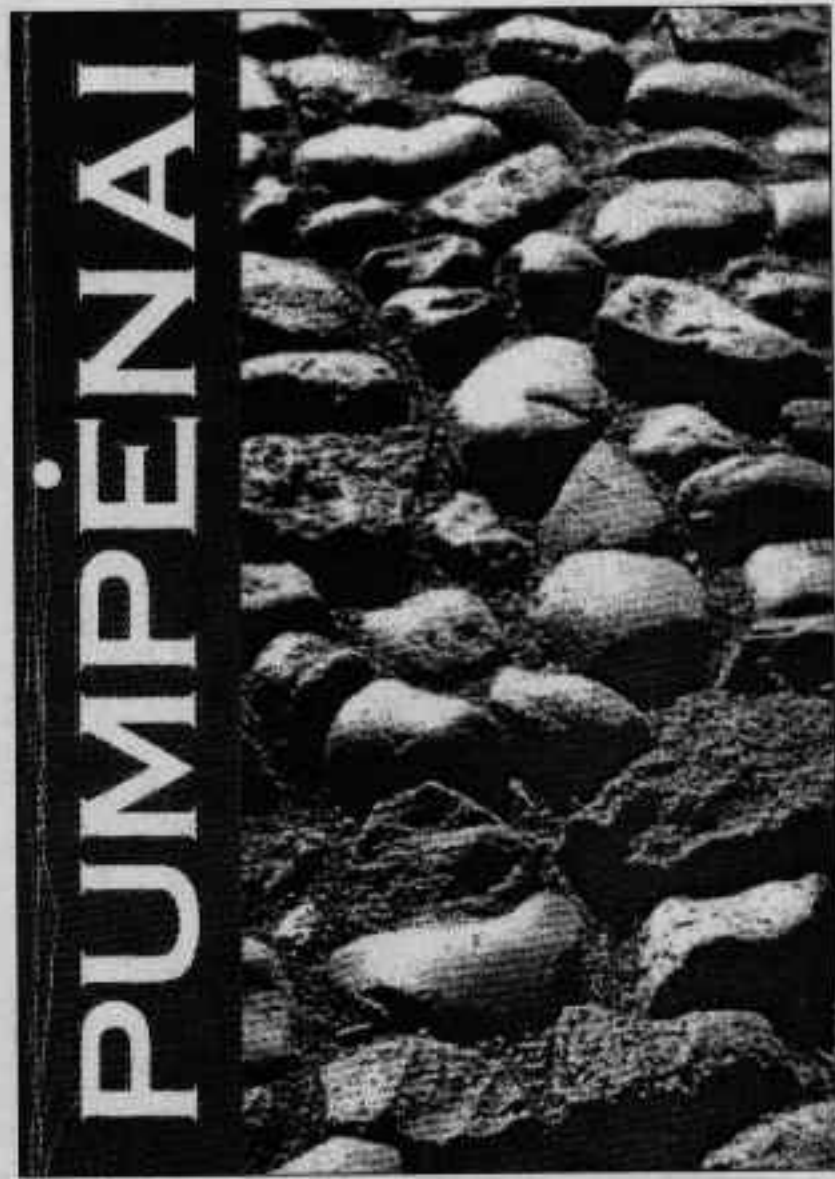
Stasys Butkus. *Namišių seniūnija*. Istorinė apybraiža. – Panevėžys, 2002 m.

Gimnazija atsiminimuose. Redagavo Vitalija Skardžiuvienė. – Pasvalys, 2002.

Kazimieras Pūras. *Bibliografija, 1946–2001*. 75-osioms gimimo metinėms. Vilnius – Pasvalys. – Panevėžys: Nevėžio spaustuvė, 2002.

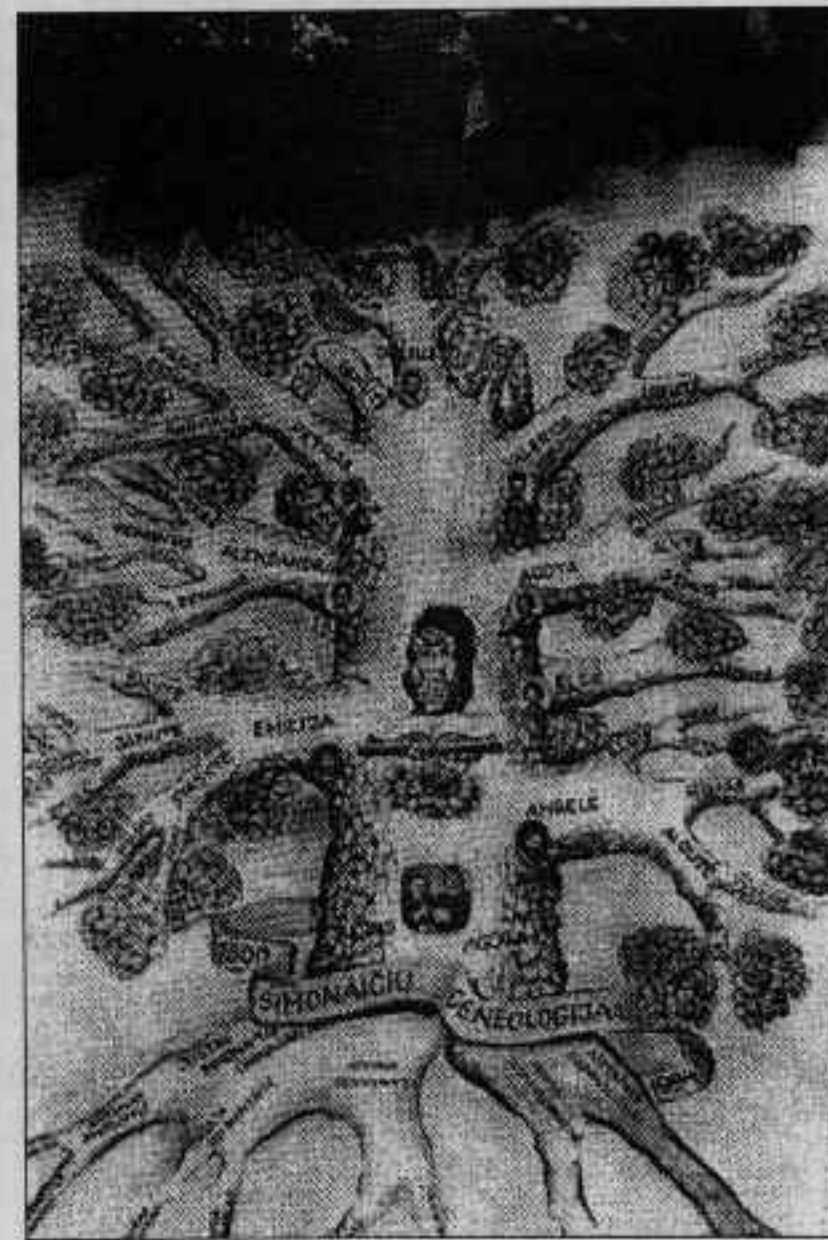
Pumpėnai. Sudarytojai Vaidutis Čeponis, Stanislava Graniūnienė, Aldona Kačerauskienė. – Utena: Utenos spaustuvė, 2002.

Rats. Pasvalio menininkų klubas. Fotografija. Keramika. Skulptūra. Tapyba. Tekstilė. – Panevėžys: Panevėžio spaustuvė, 2002.

Vilija Stanislava Račienė. *Ką šlama medžiai...* Publicistika. – Jonava: UAB „Dobilo“ leidykla „Jonava“, 2003.

Simonaičių geneologija. – Pasvalys, 2003.

ŠIAURIETIŠKI ATSIVĖRIMAI

Pasvalio krašto istorijos, kultūros žurnalas
2003/2(15)
Leidžiamas nuo 1999 m.
ISSN 1392-6810

Remia

Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas
Pasvalio rajono savivaldybė
Pasvalio Mariaus Katiliškio viešoji biblioteka
Pasvalio krašto muziejus

Leidžia

Žurnalo *Šiaurietiški atsivėrimai*
visuomeninė redakcija
Vytauto Didžiojo a. 6/1
LT-5250 Pasvalys

Rengia

ALBINAS KAZLAUSKAS
(krašto kultūros ir istorijos paveldas,
mokslas)
REGINA GRUBINSKIENĖ
(literatūra)
STASĖ ŠEŠTAKAUSKIENĖ
(kultūros raida, renginiai)

Bendradarbiauja

Danguolė Abazoriuvienė
Vitutė Povilionienė
Margarita Lužytė
Vitalija Kazilionytė
Bronė Lapinskaitė
Zita Baltrušičienė
Nijolė Banelienė
Regina Mikalauskiene
Petras Mickus
Antanas Stapulionis
Rima Gradinskienė
Albina Pribušauskaitė
Algimantas Krinčius

Talkina

Akad. Bronius Grigelionis
Habil. dr. Jonas Aničas
Mykolas Karčiauskas
Vladas Braziūnas
Kazimieras Pūras
Antanas Šimkūnas
Paulė Mikelinskaitė
Romualdas Ozolas

Dailininkė

Leonora Stravinskienė

Fotografas

Vidas Dulkė

Tekstų rinkėja

Janina Garnienė

Maketuotojas

Vidmantas Zavadskis

Spaustuvė

„MORKŪNAS ir Ko“,
Draugystės g. 17,
LT-3031 Kaunas.
Tiražas 500 egz.
Užsakymas 3-745.

ŠIAURIETIŠKI ATSIVĖRIMAI

Pasvalio krašto istorijos, kultūros žurnalas
ISSN 1392-6810

Vytauto Didžiojo a. 6/1
LT-5250 Pasvalys